

AGRICULTURAL
ECONOMICS
RESEARCH
INSTITUTE

Finland

Research reports

LANTBRUKS-
EKONOMISKA
FORSKNINGS-
ANSTALTEN

Undersökningar

Viljelijöiden eläketurvan taloudellinen tarkastelu

Leena Rantamäki-Lahtinen

Lomituspalveluihin tehtyjen muutosten vaikutukset kotieläintiloilla

Pia Lehmusvuori

TUTKIMUKSIA 231

Viljelijöiden eläketurvan taloudellinen tarkastelu

Leena Rantamäki-Lahtinen

Lomituspalveluihin tehtyjen muutosten vaikutukset kotieläintiloilla

Pia Lehmusvuori

MAATALOUDEN TALOUDELLINEN TUTKIMUSLAITOS
AGRICULTURAL ECONOMICS RESEARCH INSTITUTE, FINLAND
RESEARCH REPORTS 231

ISBN 951-687-035-X
ISSN 1239-8799

Esipuhe

Viljelijöiden sosiaaliset kysymykset ovat suoraan sidoksissa maatalouden taloudellisen tilanteen muutokseen EU-jäsenyydessä ja valtiontalouden tilaan. Maatalouden tulojen on todettu useimmilla tiloilla alentuneen ja maatalouden rakenneskenaariot viittaavat aktiivitulojen määrän vähenemiseen siirtymäkaudella ja sen jälkeen. Toisaalta vuosikymmenen alkupuolen lamasta johtuneet valtiontalouden säästö-päätökset ovat osaltaan supistaneet viljelijöiden sosiaalietuuksia. Ohessa julkaistavista viljelijöiden eläketurvaa ja lomituspalveluita koskevista tutkimuksista käy esille, että viljelijöiden eläkemaksut ovat nousseet ja eläke-etuudet heikenneet viime vuosina, lomituspalveluiden myöntöedellytyksiä on tiukennettu, toimintoja lakkautettu ja viljelijöiden maksuosuutta korotettu. Eläkejärjestelmien toimivuus on keskeisessä asemassa maatalouden rakennemuutosta helpottavana tekijänä. Toisaalta lomitusjärjestelmät paitsi työllistävät maaseudun asukkaita myös edesauttavat maataloustuotannon jatkuvuutta rohkaisemalla osaltaan nuoria ryhtymään maatalousyrittäjiksi.

MMM Leena Rantamäki-Lahtinen on artikkelissaan tarkastellut suomalaisen viljelijän eläketurvaa ja mitä viljelijä siitä joutuu maksamaan. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös erilaisia eläketurvavaihtoehtoja vertaamalla eri tasoisia lakisääteisiä ja yksilöllisiä vakuutuksia. Oikein mitoitettu eläketurva on paras vaihtoehto sekä viljelijän että eläketurvajärjestelmän kannalta. Tutkimus osoittaa, että viljelijöiden eläkeiän tulotaso on turvattu ja riittävä verrattuna nykyiseen tulotasoon. Viljelijä voi optimoida eläketurvaansa MYEL-työtulotason valinnalla, sekä joissain tilanteissa kasvattaa samaansa eläkettä yksilöllisellä eläkevakuutuksella. Pitkällä aikavälillä aktiivi-ikäisten viljelijöiden määrä on vähentynyt ja eläkkeellä olevin lisääntynyt: tästä on seurannut ongelmia eläkejärjestelmälle. Vakuutusmaksuilla ei pystytä rahoittamaan kuin osa korvauksista. Valtion tuki on välttämätöntä, mikä tekee järjestelmän riippuvaksi valtiontalouden kulloisestakin rahatilanteesta.

Viljelijöiden eläketurvaa koskeva artikkeli perustuu Rantamäki-Lahtisen maatalouden liiketaloustieteen pro gradu -tutkielmaan, joka valittiin vuonna 1998 parhaaksi opinnäytetyöksi alallaan. Tutkimuksen ohjaajina ovat toimineet professori Matti Ylätalo Helsingin yliopistosta ja erikoistutkija Kyösti Pietola Maatalouden taloudellisesta tutkimuslaitoksesta. Tutkija Sirkka Tolonen Maatalousyrittäjien eläkelaitoksesta, ylitarkastaja Laura Alastalo maa- ja metsätalousministeriöstä ja vt. tutkimusjohtaja Ilkka P. Laurila Maatalouden taloudellisesta tutkimuslaitoksesta ovat asiantuntijoina edesauttaneet tutkimusta. Tutkimuslaitos ja tutkija kiittävät tutkimukseen osallistuneita henkilöitä ja tahoja.

MMM Pia Lehmusvuoren artikkeli maatalousyrittäjien lomituspalveluista perustuu myös maatalouden liiketaloustieteen pro gradu -tutkielmaan. Tutkimuksen ohjaajina toimivat professori Matti Ylätalo Helsingin yliopistosta ja vt. tutkimusjohtaja Ilkka P. Laurila Maatalouden taloudellisesta tutkimuslaitoksesta. Opinnäytetyön ohjaamiseen osallistuneiden lisäksi tutkimuslaitos ja tutkija esittävät kiitokset. Maatalousyrittäjien

eläkelaitokselle ja erityisesti apulaisjohtaja Tauno Jouhtimäelle, lomituspäällikkö Martti Siipolalle sekä muille lomitustiimiläisille. Lisäksi on syytä kiittää kuntien lomatoimen vastuuhenkilöitä ja johtavia maatalouslomittajia, jotka osallistuiivat tutkimuksen perustana olleeseen kyselyyn.

Tutkimuksessaan Lehmusvuori toteaa vuoden 1992 jälkeen lomituspalveluissa tehtyjen muutosten vaikuttaneen eri tavoin erityyppisillä kotieläintiloilla. Viikkovapaan lakkauttaminen ja korvaaminen maksullisella lomittaja-avulla supisti eniten lypsykarjatilojen käyttämiä lomituspalveluita. Kahden yrittäjän tiloille asetettu vaatimus samanaikaisten vuosilomapäivien pitämisestä lisäsi yhtäaikaan pidettävien lomien eniten kana- ja lihasikariloilla. Tutkimus osoitti, että lomituspalvelut pystyttiin vielä vuonna 1996 järjestämään maatalousyrittäjille kohtuullisen hyvin. Karjatalousyrittäjien lomituspalvelut ovat kuitenkin vuoden 1992 jälkeen selvästi heikentyneet. Maatalousyrittäjien työn määrä tulee lisääntymään, sillä useimmilla tiloilla ainoa selvitytymisstrategia on tuotannon laajentaminen. Toisaalta työn määrää lisää myös se, että monilla tiloilla vain toinen yrittäjästä työskentelee päätoimisesti maataloudessa toisen hankkiessa toimeentulon tilan ulkopuolelta.

Helsingissä joulukuussa 1998

Jouko Sirén
ylivohtaja

Maija Puurunen
tutkimusjohtaja

Sisällysluettelo

VILJELIJÖIDEN ELÄKETURVAN TALOUELLINEN TARKASTELU

LEENA RANTAMÄKI-LAHTINEN

1. Johdanto	11
1.1. Tutkimuksen tausta	11
1.2. Tutkimuksen tavoite	12
2. Eläkevakuutusjärjestelmän perusteet	13
2.1. Riskiteoria	13
2.2. Eläkkeen rahoitus	14
2.2.1. Yleisten vakuutusmaksujen määräytyminen	14
2.2.2. Sosiaalivakuutuksen maksujen määräytyminen	17
2.2.3. MYEL-vakuutuksen rahoitus	19
2.3. Eläkkeen merkitys yksilön kannalta	21
2.4. Eläkevakuutus osana kansantaloutta	22
3. Eläkejärjestelmät	24
3.1. Kansaneläkejärjestelmä	24
3.2. Työeläkejärjestelmä	26
3.3. MYEL osana eläkejärjestelmää	28
3.3.1. Maatalousyrittäjien eläkevakuutus	28
3.3.2. MYEL-vakuutettujen lukumäärä ja ikärakenne	29
3.3.3. MYEL-työtulojen ja -eläkkeiden määräytyminen	30
3.4. Yksityiset eläkevakuutukset	34
4. Tutkimusaineisto ja -menetelmät	36
4.1. Tutkimusaineisto	36
4.2. Tutkimuksessa käytettävien käsitteiden määrittäminen	
ja tutkimusmenetelmät	39
4.2.1. Työlle jäävän korvauksen määrittäminen	39
4.2.2. Nykyarvomenetelmä	40
4.2.3. Odotusarvo	43
5. Tulokset	47
5.1. MYEL-työtulon ja tilan työansion vastaavuus	47
5.2. MYEL-maksujen ja viljelijöiden kokonaiseläkkeiden suhde	52

5.2.1. Vuonna 1997 aloittaneet viljelijät	53
5.2.2. Vuonna 1970 aloittaneet viljelijät	55
5.3. Herkkyysanalyysi	59
5.3.1. Maksuajan ja eläkkeelläoloajan vaikutus eläkkeeseen sekä maksujen ja eläkkeiden suhteisiin	59
5.3.2. Yksilöllinen eläkevakuutus	63
6. Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset	67
Kirjallisuus	71
Liitteet	73

Lomituspalveluihin tehtyjen muutosten vaikutukset kotieläintiloilla

PIA LEHMUSVUORI

1. Johdanto	77
1.1. Tutkimuksen tausta	77
1.2. Tutkimuksen tavoitteet	78
1.3. Aikaisemmat tutkimukset lomituspalveluista	78
2. Maatalousyrittäjien lomituspalvelut	79
2.1. Lomituspalvelujen nykytila ja kehittyminen	79
2.1.1. Vuosiloma	80
2.1.2. Sijaisapu	83
2.1.3. Viikkovapaa ja maksullinen lomittajaapu	86
2.2. Lomituspalvelujen hallinto ja toteutus	88
2.3. Lomituspalvelujen rahoitus	91
2.4. Lomituspalvelut muissa Euroopan maissa	93
3. Lomituspalveluihin vuosina 1992 - 1997 tehdyt muutokset	95
3.1. Lomaan oikeutettujen yrittäjien lomituspalveluihin vaikuttaneet muutokset	95
3.1.1. Käyttäjämaksujen korotukset ja viikkovapaatoiminnan lakkauttaminen	95
3.1.2. Lomituspäivien lyhentyminen, samanaikaisten lomapäivien lisääminen ja pyhäpäivälomitusten rajoittaminen	97
3.2. Lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärään vaikuttaneet muutokset	100
3.3. Arvio muutosten valtakunnallisista kustannusvaikutuksista	101
4. Tutkimusaineisto	102
4.1. Aineiston hankinta	102
4.2. Aineiston kuvailu	104
5. Tutkimusmenetelmät	105

6. Tutkimustulokset	109
6.1. Yrittäjien lomituspalvelut	109
6.1.1. Lomitettujen päivien määrä	109
6.1.2. Samanaikaiset lomapäivät	116
6.1.3. Lomitetun päivän pituus	116
6.1.4. Sijaisapu- ja viikkovapaamaksut	118
6.2. Lomituspalvelujen arvon ja käyttäjämaksujen muutokset	122
6.2.1. Tyyppiyrittäjien lomituspalvelujen arvon muutokset	122
6.2.2. Tyyppiyrittäjiltä perittyjen käyttäjämaksujen kokonaisuudet	125
6.3. Lomasitteereiden arviot lomituspalvelujen muutosten vaikutuksista	127
7. Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset	129
Kirjallisuus	136
Liitteet	141

VILJELIJÖIDEN ELÄKETURVAN TALOUDELLINEN TARKASTELU

LEENARANTAMÄKI-LAHTINEN

The economic prospects of farmers' retirement program in Finland

Abstract. Finland has a public pension program that is divided into two separate parts. The first part consists of earnings-related pensions, in which people contribute to the system during their working life in exchange of earnings-related benefits after retirement. The second part consists of basic pensions for all Finnish citizens. The amount of basic pension depends on the amount of earnings-related pension, basic pension reduces as earnings-related pension increases. Farmers have their own earnings-related pension program, where they pay fees during their active farming years and receive benefits after retirement.

This study analyses economic prospects of farmers' retirement program (MYEL) in Finland under alternative payment schemes and retirement ages. The study has two major goals. The first is to find out how much farmers' income will change after retirement and how much retirement plan will cost them compared to its expected benefits. The second is to figure out how competitive the public retirement plan is compared to a private insurance that can be, within certain limits, substituted for the public program. The comparison is made from the farmer's perspective. Expected benefits and losses of the alternative retirement plans were compared using the representative farm approach. The representative farm was defined for three different farms: dairy farm, hog farm and grain farm. These farms were computed from the results 1995 of bookkeeping farms in Southern-Finland. In the first part farmer's labour income was compared to his/her MYEL-income. The expected present value of the earnings-related insurance fees was compared to the expected present value of pensions (both earnings-related and basic pensions combined). The present value technique was also used for the comparison between the private pensions and public programs.

The MYEL income is a computational income defined by farmers' pension program. It is based on the farms arable land and forest area. Farmers can quite freely define the MYEL income of their farms within certain limits. The MYEL income influences the fees and later to the amount of the earnings-related pension. On the other hand, the production line has great effect on the farm's labour income. Hence, the possible fall in farmer's income is largely determined by the individual choice of the MYEL income level. For this reason three different MYEL income levels were defined for each different representative farm. These MYEL income levels were the lowest possible one, "normal"

and the highest possible one. On the dairy farm the “normal“ on-farm MYEL income was equal to labour income. On the hog farm the lowest MYEL income was higher than labour income, but the discrepancy was not substantial. On the farm, that produced grain only the normal MYEL income was twice as large as on-farm labour income. Therefore, as the monthly amount of pension depends on the MYEL income, the farmer’s standard of living does not fall significantly after retirement.

The discount rate and MYEL income level affects the relative value of the fees and expected values of pensions. As expected, increasing discount rate reduces significantly the expected Net Present Value (NPV) of the pension scheme. The discount rate on which the NPV will turn negative depends on the MYEL-income level: on the higher level it will turn to negative at lower interest rates. In the basic-model, where it was assumed that farmer pays fees for 37 years, retires at the age of 65 and expected NPV of pensions is calculated until the age of 88, the NPV turned negative at interest rates from 4 to 9 %. In the basic-model the farmer was entitled for full earnings-related pension (60 % of the active-time’s income).

The significance of not achieving the full earnings-related pension was measured by the sensitivity analysis. The result of the analysis was that increased basic pension compensated quite well for the deficiency of full earnings-related pension: the amount of pension fell only from 2 to 12 %, (pensions were from 45 to 55 % of the active – time’s income).

The results suggest that the most beneficial method to gain pension which is equal to pension received from normal or the highest possible MYEL income is to combine the public and private programs. Thus, the largest expected NPV can be achieved by purchasing the lowest possible insurance level through the public program and then increasing the pension by the private insurance.

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Viljelijäperheen eläketurvaa on kehitetty muun eläketurvan kehittämisen rinnalla. Vuosisatoja vanhan syytinkijärjestelmän tilalle on muutamassa vuosikymmenessä kehitetty järjestelmä, jossa viljelijälläkin on mahdollisuus saada työeläkettä. Maatalousyrittäjien eläkelailia (MYEL) on pyritty saattamaan viljelijät tasa-arvoisiksi muiden työeläkettä nauttivien kanssa ja turvaamaan kohtuullinen tulotaso myös vanhuuden tai työkyvyttömyyden ajalle. MYEL-järjestelmää on parannettu vuosien mittaan ja tuloksena onkin ollut viljelijöiden eläketurvan tuntuva koheneminen. Arvostelua on kuitenkin herättänyt se, että MYEL-vakuutettujen keskimääräiset eläkkeet ovat pienemmät kuin muiden työeläkelakien mukaiset työeläkkeet. Tästä huolimatta suomalaisilla viljelijöillä on hyvä eläketurva muiden Länsi-Euroopan maiden viljelijöihin verrattuna.

1990-luvun lamavuosina suomalaisten sosiaaliturvaa on heikennetty ja myös eläketurvaan on jouduttu puuttumaan. MYEL-vakuutettujen kohdalla tämä on tarkoittanut sitä, että MYEL-maksuja on korotettu ja etuuksia heikennetty. Maatalouden rakennemuutos aiheuttaa maatalousyrittäjien eläkelaitokselle omat ongelmansa. Kun viljelijäväestö on ikääntynyt ja eläkkeiden maksajien määrä vähentynyt, vakuutusmaksujen korottamistarve on samalla lisääntynyt. Ylipäätään MYELin ongelma on se, että aktiivisessa työiässä olevien eläkemaksuja maksavien yrittäjien lukumäärä alenee verrattuna eläkkeensaajien lukumäärään. Esimerkiksi vuonna 1995 MYELissä oli 141 500 vakuutettua ja 213 300 eläkkeensaajaa (Tilastovuosi 1994). Viljelijäväestön ikärakenteesta johtuen valtion tuki on eläkejärjestelmälle tarpeellinen, mikä saattaa sen herkäksi esimerkiksi budjettileikkauksille. Viime aikojen MYEL-maksujen korotukset ovatkin johtuneet valtionalouden tiukasta tilanteesta.

Väen vanheneminen ei ole vain viljelijöiden ongelma. Väestö ikääntyy yhä enemmän syntyvyyden vähenemisen ja toisaalta eliniän pitenemisen seurauksena. Ikääntymisongelma on tärkeä kaikille eläkejärjestelmille. Eläkkeensaajien arvioidaan olennaisesti lisääntyvän ja samalla maksajien lukumäärä pienenee, puhutaan eläkepommista. Työeläkejärjestelmään on jo tehty suuria leikkauksia, jotka ovat supistaneet varsinkin työnantajien TEL-maksua huomattavasti.

tavasti siitä, mihin sen aikaisemmin oletettiin kasvavan. On myös esitetty eläke-
iän siirtämistä myöhäisemmäksi, jotta järjestelmän kustannuksia saataisiin ale-
nemaan (Pentikäinen 1995, s. 2).

Eläkejärjestelmiin kohdistuu muutostarpeita. Onkin tärkeää selvittää, missä
mittakaavassa MYEL- järjestelmä kestää esimerkiksi valtion tuen leikkauksia
sekä kuinka kattava ja kilpailukykyinen MYEL-järjestelmä on esimerkiksi
yksilöllisiin eläkevakuutuksiin verrattuna. Koska työeläkkeiden katsotaan estävän
henkilön tulotason romahduksen työkyvyn heikennyttyä, on tärkeää tietää, kuinka
hyvin laskennalliset MYEL-työtulot vastaavat viljelijöiden tiloiltaan saamia
tuloja ja millaiseksi heidän eläketurvansa aikanaan muodostuu. Yksityisen
vakuutetun kannalta olisi myös hyödyllistä selvittää, kuinka paljon hän maksaa
eläkemaksuja saamiinsa etuuksiin nähden.

1.2. Tutkimuksen tavoite

Tutkimuksen yleinen tavoite on selvittää, millainen on suomalaisen viljelijän eläke-
turva ja mitä voimassa oleva eläketurva hänelle maksaa. Yksityiskohtaisemmin tutki-
muksessa pyritään löytämään vastaukset seuraaviin kysymyksiin:

- Kuinka hyvin viljelijöiden tulot ja pinta-alaperusteinen MYEL-työtulo vastaavat toisiaan?
- Kuinka paljon viljelijän tulot muuttuvat hänen jäädessään eläkkeelle?
- Millainen on maksettujen eläkemaksujen ja aikanaan nautittavien eläkkeiden suhde?
- Miten viljelyn aloittamisaika ja yrittäjän sukupuoli vaikuttavat eläk-keisiin ja maksettujen eläkemaksujen suuruuteen?
- Kuinka kilpailukykyinen viljelijöiden lakisääteinen eläkejärjestelmä on vapaaehtoisin yksilöllisiin eläkevakuutuksiin nähden?

Yllä asetettuihin kysymyksiin pyritään vastaamaan eri tuotantosuuntaa harjoittavien ja eri ikäisten viljelijöiden näkökulmasta. Eläkemaksujen ja niistä kertyvän eläketurvan nykyarvoja vertaillaan tuotantosuunnittain mallitiloilla, jotka edustavat Etelä-Suomen tutkimusalueen kirjanpitoiloja vuonna 1995.

2. ELÄKEVAKUUTUSJÄRJESTELMÄN PERUSTEET

Vakuutusyhtiö myy taloudellista turvallisuutta, ja turvan ottajana asiakas osaa turvaa tiettyä riskiä vastaan. Vakuutuksen peruseriaatteena on se, että suuri yhtiö voi kantaa riskin, joka on liian suuri yksilön kannettavaksi. Vakuutusyhtiöt perivät korvauksen "ostamistaan" riskeistä. Jos tämä korvaus alittaa yksilön riskipreemion (*risk premium*), yksilön kannattaa siirtää riski yhtiölle.

2.1. Riskiteoria

Vakuutusmaksun suuruuteen vaikuttaa vahingonkorvaukseen johtavan tapahtuman, kuten onnettomuuden, todennäköisyys ja vahingonkorvauksen koko. Mitä suurempi on vahinkoriski, sitä suurempi on tavallisesti vakuutusmaksu. Riski tarkoittaa vahingonvaaraa, vahingon uhkaa tai tappionuhkaa (Pentikäinen ja Rantala 1995). Riski voidaan määritellä myös epävarmuudeksi, joka vaikuttaa yksilön hyvinvointiin. Epävarmuus on päätöksentekijälle riski vain silloin, kun se vaikuttaa hänen hyvinvointiinsa (Robison ja Barry 1987, s.13).

Riskejä on monenkaltaisia. Esimerkiksi henkilövahingon, kuten sairauden tai kuoleman, vaaraan liittyviä riskejä kutsutaan usein sosiaalisiksi riskeiksi. Riskit voidaan jakaa staattisiin ja dynaamisiin riskeihin. Staattiset riskit ovat usein suhteellisen muuttumattomia ja käytännössä usein vakuutuskelpoisia. Dynaamisia riskejä ovat puolestaan suhdanteiden ja olosuhteiden mukaan helposti muuttuvat riskit. Riskit voidaan jakaa myös yksilöllisiin ja systemaattisiin riskeihin sen mukaan, kuinka ne kohtelevat esimerkiksi tietyllä alueella olevia kotitalouksia tai yrityksiä. Yksilölliset riskit ovat kotitalous- yrityskohtaisia, kun taas systemaattiset riskit kohdistuvat alueen kaikkiin kotitalouksiin tai yrityksiin samanaikaisesti. Vakuutusten yhteydessä riskin käsite rajoitetaan koskemaan vain rahallisesti mitattavaa vahingonvaaraa (Pentikäinen ja Rantala 1995).

Riskin käsitteeseen kuuluu sen toteutumista koskeva sattumanvaraisuus. Se voi koskea itse vaaratapahtuman toteutumista tai vahingon määrää. Sattumanvaraisuus koskee usein sattuman, esimerkiksi kuoleman ajankohdtaa. Poikkeuksena on riski, jonka vakuutusehdoissa määritellään ajoittuvan tietyn iän täyttämiseen. Sattumanvaraisuus koskee tällöin sitä, eläkö kysei-

nen henkilö sanottuun ikään vai kuoleeko hän ennen sitä (Pentikäinen ja Rantala 1995).

Suurten lukujen laki

Vakuutusmatematiikassa suurten lukujen lain avulla on määritelty riskien toteutumisen todennäköisyyksiä, joihin on päädytty tekemällä tilastoja riskeistä ja niiden toteutumisesta. Suurten lukujen laki voidaan määritellä seuraavasti: jos toistetaan satunnaiskoetta jatkuvasti (niin, että toistot ovat riippumattomia) ja havaitaan jokaisella kerralla satunnaismuuttujan arvo, lähestyy näiden arvojen keskiarvo satunnaismuuttujan odotusarvoa toistojen lukumäärän kasvaessa (Ranta ym. 1994, s. 67). Jos tehdään tilastoa useiden kymmenien vuosien aikana sattuneista vahingoista minkä tahansa riskiryhmän, esimerkiksi tietyntyyppisten rakennusten muodostamassa riskikannassa, sekä vahinkojen luku että määrä vaihtelevat vuodesta toiseen. Ilmiössä on kuitenkin havaittavissa säännönmukaisuutta. Jos tarkkaillaan vahinkojen suhteellista lukumäärää tai suhteellista yhteenlaskettua markkamäärää jaettuna koko riskiryhmään kuuluvien lukumäärällä tai yhteenlasketulla arvolla, havainnot vaihtelevat pitemmän ajan keskiarvon molemmilla puolilla. Tärkeä havainto on, että suhteellisen luvun vaihtelu riippuu riskikannan koosta. Tilastomatematiikan keinoin voidaan johtaa keskiarvolukuja, jotka ovat kyseiselle riskiryhmälle ominaisia riskin määrällisiä kuvaajia. Näitä lukuja käytetään vakuutusmaksujen määrittelyyn ja vastuulaskelmien perusteena. Esimerkiksi tieto, että alle 40-vuotiaista miehistä kuolee keskimäärin kolme tuhannesta vuoden aikana, ilmaistaan sanomalla, että kyseisessä iässä kuoleamisen todennäköisyys on 3 % (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 68).

2.2. Eläkkeen rahoitus

2.2.1. Yleisten vakuutusmaksujen määräytyminen

Vakuutusmaksu peritään yleensä ennakolta ja vastasuoritus, mahdollisten korvausten maksaminen, tapahtuu vasta jälkeen päin. Vakuutuksen antajan näkökulmasta vakuutusmaksujen ja sijoitustoiminnan tulojen tulee riittää myös tilikauden jälkeen tapahtuvien vakuutustapahtumien korvaamiseen, niin pitkältä ajalta kuin vakuutuskausi ja vakuutuksenantajan vastuut vielä jatkuvat. Vakuutusyhtiöiden kirjapidossa keskeinen ongelma on suoriteperusteen edellyttämä "velkojen inventoiminen" toisin sanoen se, minkä suuruisiin suori-

tuksiin vakuutusmaksujen ja sijoitustoiminnan tulojen pitäisi riittää. Vaikeutena on muun muassa, ettei tilinpäätöstä tehtäessä tunneta kaikkia niitä vakuutustapahtumia, joiden hoitamiseen tulojen olisi riitettävä ja, ettei tunnettujenkaan tapausten osalta niiden määriä pystytä arvioimaan. Tällöin joudutaan käyttämään tilastollisematemaattisia menetelmiä laskettaessa avoimena olevia velvoitteita. Ne vastaavat yleisessä kirjanpidossa niin sanottu siirtovelvoitteita, eli tuloennakoita ja menojämiä. Vakuutuslalla niitä kutsutaan nimellä vakuutustekninen vastuovelka (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 223).

Pentikäinen ja Rantalan (1995) mukaan vakuutusmaksu jaetaan kolmeen osaan, jotka vastaavat niitä kulujen pääryhmiä, joita vakuutusmaksutulon täytyy kattaa. Nämä ryhmät ovat:

- Riskimaksu (nettomaksu) on tarkoitettu peittämään korvauskulut.
- Hallintokustannuskuormitus kattaa yhtiön hallintokustannukset.
- Varmuuslisä suojaa vakuutuslaitoksen vakavaraisuutta muun muassa vahinkomenoissa tapahtuvaa heilahtelua vastaan.

Vakuutusyhtiöön kertyy vastuuelan ja omien rahastojen katteena tavallisesti merkittävässä määrin varoja edelleen sijoitettaviksi. Näiden sijoitusten tuotto ja vakuutusmaksuilla kerätyt varat yhdessä muodostavat vakuutusyhtiöiden liikevaihdon. Vakuutuslaitoksen kannattavuuden ja vakavaraisuuden ehtona on, että vakuutusliikkeen tuotot riittävät kattamaan korvaus-, hallinto- yms. kulut lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Sijoitustuotot siis tukevat vakuutusmaksuja, eivätkä vakuutusmaksut kilpailutilanteen vuoksi yksinään riittäisikään kaikkiin korvaus- ja hallintomenoihin. Sijoitustuottojen osuus koko vakuutusliikkeen tuotosta oli vuonna 1994 lakisääteisessä eläkevakuutuksessa noin 26 % (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 301).

Suomenkin vakuutusmarkkinoilla on tällä hetkellä maksutekniikaltaan hyvin erilaisia eläkevakuutuksia. Perinteiset, yksilölliset vakuutukset ovat tasamaksuisia. Vuotuinen maksu määritellään siis sellaiseksi, että se säilyy koko vakuutusajan samansuuruisena mahdollisia indeksikorotuksia lukuunottamatta. Sellaisen vanhuuseläkevakuutuksen, jossa eläkkeen kertymien taas perustuu tasasuuruiseen vuosittaiseen ansaintaan, vuotuinen maksu yleensä nousee suhteessa vakuutetun ikään, johtuen laskuperustekorona vaikutuksesta. Myöhemmin maksettava maksu ehtii kasvaa vähemmän korkoa kuin ai-

kaisemmin maksettava maksu. Tavallaan riskikin samalla kasvaa: iän karttuessa on entistä todennäköisempää, että vakuutettu saavuttaa eläkeiän ja ansaittava eläke tulee siten myös maksettavaksi. Tätä tekniikkaa käytetään lähinnä yritysten ottamissa vapaaehtoisissa ryhmäeläkemaksuissa (Bergström ym. 1992).

Vakuutusmatematiikan keskeinen käsite on tulevaisuudessa tapahtuvien korvausten, vakuutusmaksujen tai muiden suoritusten niin sanottu pääoma-arvo. Esimerkiksi henkivakuutuskorvausten osalta voidaan vakuutusmaksun määräytymistä kuvata seuraavasti. Oletetaan (kuvitteellinen) ryhmä eli kohortti, johon kuuluu N (esimerkiksi 100 000) henkilöä, jotka ovat samanikäisiä ja jotka alkuhetkellä ottavat samanlaisen henkivakuutuksen. Kuolevuustaulukoiden avulla lasketaan, kuinka moni heistä todennäköisesti kuolee ensimmäisenä, toisena, kolmantena jne. vuonna ja paljonko näiden edunsaajille maksetaan kunakin vuonna yhteensä vakuutuskorvauksia. Lopulta eri vuosien suoritukset diskontataan nykyhetkeen ja lasketaan yhteen. Kun näin saatu nykyarvo jaetaan kohortin alkuvahvuudella N , saadaan kyseisen vakuutusten summasuorituksen pääoma-arvo yhtä vakuutettua kohti. Jotta pääoma-arvo voitaisiin käytännössä laskea, tarvitaan estimaatit kuolevuudesta, korkokannasta, hallintokustannuksista ja mahdollisesti joitakin muista tarpeellisista suureista, esimerkiksi työkyvyttömyydestä (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 307).

Vastuuvelan laskenta perustuu niin sanottu ekvivalenssiyhtälöön:

$$(1) \quad \begin{aligned} & \textit{menojen pääoma-arvojen summa} \\ & \textit{-tulojen pääoma-arvojen summa} \\ & = \textit{Vakuutustekninen vastuuvelka} \end{aligned}$$

Kun yhtälön summa ulotetaan koskettamaan kaikkia voimassa olevia vakuutuksia, saadaan vakuutusmaksuvastuu. Kun käsitellään samoin kaikki avoimena olevat korvaustapaukset, mukaan lukien esimerkiksi jo alkaneet eläkkeet, saadaan korvausvastuu. Toisin sanoen korvausvastuu on jo sattuneiden vahinkojen ja maksamatta olevien korvausten ja niitä varten tarvittavien hoitokustannusten pääoma-arvo. Vastuuvelka on siis se vaje, joka tulevaisuutta koskien vakuutussitoumuksista aiheutuvien menojen ja tulojen välillä ja on

siten merkittävä aina velaksi ja katettava asianmukaisesti (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 308).

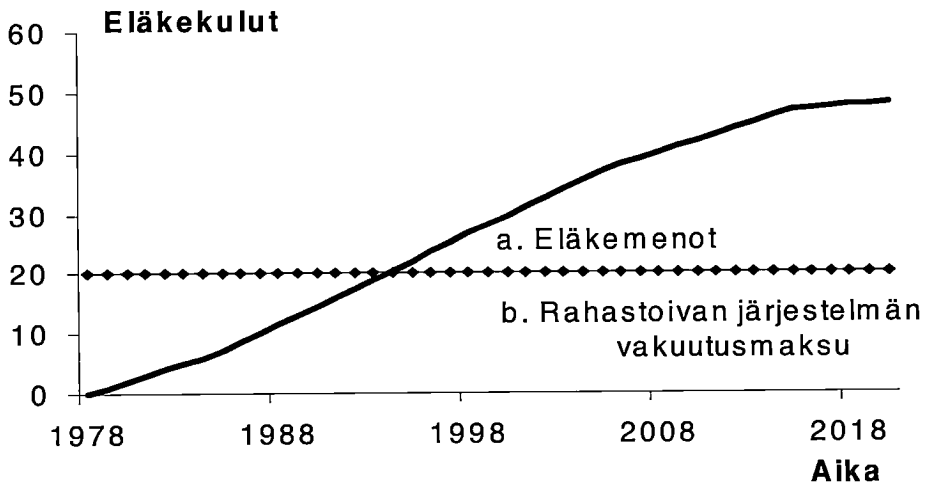
Ekvivalenssiyhtälöä voidaan käyttää ja on perinteisesti käytettykin myös vakuutusmaksun määrittämiseen. Tällöin edellytetään, että alkuhetkellä vastuovelka on nolla. Kun menot on määritelty vakuutus sopimuksessa ja samoin maksujen ajankohdat ja struktuuri, jää ainoaksi tuntemattomaksi maksun suuruus ja se voidaan ratkaista yhtälöstä. Vuonna 1994 voimaan tullessa uudessa vakuutusyhtiölaissa ei kuitenkaan edellytetä juuri tätä laskutapaa, toisin sanoen sitä että vastuuelan ja maksun perusteet olisivat täsmälleen samat. Vakuutusyhtiö voi määritellä maksun vapaasti. Vastuuelka on kuitenkin laskettava aina ekvivalenssiyhtälöä käyttäen ja perusteiden on oltava turvaavat. Jos maksut lasketaan vähemmän turvaavin perustein kuin vastuuelka, yhtälön oikean puolen miinusmerkkinen termi tulee itseisarvoltaan pienemmäksi ja silloin vastuuelka ja rahastoimisvaatimus kasvavat. Koska viranomaiset ovat asettaneet korkokannalle ja muillekin laskuperusteille turvaavuuden takaavat vaatimukset, ekvivalenssiyhtälö asettaa maksuille tiukat rajat. Vakuutusmaksuista voidaan esimerkiksi kilpailutilanteen vuoksi tinkiä vain niin paljon kuin siitä aiheutuvalle vastuuelalle löytyy yhtiön varoista katetta (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 308). Tässä tutkimuksessa ekvivalenssi yhtälöä käytetään apuna yksilöllisen vakuutusmaksujen määrittämisessä.

2.2.2. Sosiaalivakuutuksen maksujen määräytyminen

Myös sosiaalivakuutuksiin, erityisesti eläkevakuutuksiin, sovellettiin aiemmin eri maissa ekvivalenssiyhtälöä. Tämä täysi rahastoiminen johti mittaviin rahastoihin. Järjestelmä ei kuitenkaan toiminut käytännössä, sillä inflaatio on sille tuhoisa (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 309). Esimerkiksi Suomen ensimmäinen kansan-eläkejärjestelmä, joka tuli voimaan 1937, oli puhtaasti rahastointipohjainen ja sotien jälkeen inflaation vaikutuksesta rahastojen arvo laski puoleen reaali-arvostaan (Niemelä 1994). Oikeaoppisen täyden rahaston ylläpitämisen vuoksi uusien järjestelmien voimaansaattaminen ja sovittujen etuuksien korjaaminen on hyvin hidasta. Hyvätasoisien eläkejärjestelmän täysi rahasto muodostuu aikaa myöten niin suureksi, että sen sovittaminen kansantalouden puitteisiin voi muodostua ongelmaksi. Näiden ja muiden haittojen takia täyden rahastoimisen periaate on

sosiaalivakuutuksessa hylätty.

Rahastoimisen vaihtoehto on niin sanottu jakojärjestelmä. Sen mukaisesti kukin vuoden menot rahoitetaan saman vuonna kerätyillä vakuutusmaksuilla, siis mitään rahastoimatta tai enintään keräämällä vararahasto puskuriksi kassatilanteen varmistamiseksi menoissa ja tuloissa tapahtuvia heilahteluja vastaan. Kuviossa 1 on esitetty rahastoivan ja jakojärjestelmän erot. Siinä on oletettu, että eläkejärjestelmä on tullut voimaan tietyssä vuossa. Eläkemenot ovat aluksi vähäiset, mutta kasvavat sitä mukaa, kun uudet ikäluokat saavuttavat eläkeiän. Jakojärjestelmässä vakuutusmaksu on vastaavasti aluksi alhainen, mutta kasvaa vuosi vuodelta. Rahastoivassa järjestelmässä sen sijaan pyritään vakioituun vakuutusmaksuun. Maksu on aluksi korkeampi kuin eläkemenot ja erotus säästetään rahastoon. Myöhemmin rahaston korko käytetään vakuutusmaksujen lisäksi eläkkeisiin, jolloin maksutulo voi jäädä pienemmäksi (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 309).

Kuvio 1. Rahastoivan ja jakojärjestelmän pääperiaatteet (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 310).

Useimmat sosiaalivakuutusjärjestelmät ovat käytännössä ääri vaihtoehtojen, täydellisen rahastoinnin ja jakojärjestelmän, välimuotoja. Esimerkiksi Suo-

men työeläkejärjestelmän vastuista noin neljäsosa on rahastoivaa ja kolme neljäsosaa jakojärjestelmää (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 309).

2.2.3. MYEL-vakuutuksen rahoitus

MYEL-eläkkeet rahoitetaan kolmesta eri lähteestä saatavilla tuloilla: Melan sijoitustoiminnan tuotoilla, valtion osuudella sekä vakuutetuilta saaduilla vakuutusmaksuilla (MYEL 13 §). Vuonna 1994 Mela maksoi MYELin mukaisia eläkkeitä, joista on vähennetty spv-eläkkeiden osuus, noin 195 miljoonaa mk (Mela 1995, s. 24).

MYEL-rahasto

MYEL-rahaston suuruus on noin 130 miljoonaa markkaa. Melan sijoitustoiminnasta on määrätty laissa (MYEL 17 §). Sijoitukset on tehtävä silmällä pitäen varmuutta, reaaliarvon säilymistä, tuottoa ja eläkelaitoksen maksuvalmiutta (Mela 1994). Vuonna 1994 MYELin osuus sijoitustoiminnan tuotoista oli noin 18 miljoonaa markkaa (Tilastovuosi 1995, s. 59) eli se kattoi noin 9 % maksetuista eläkkeistä.

Valtion osuus

Siltä osin kun vakuutusmaksutulot ja sijoitustoiminnan tuotto eivät riitä, valtio maksaa Melalle puuttuvan osuuden MYEL-eläkkeistä. Vuonna 1994 valtion osuus oli noin 75 % MYELin mukaisista eläkkeistä. Valtion osuus tulee tulevaisuudessa entisestäänkin kasvamaan, koska vakuutettujen määrä laskee ja eläkkeensaajien määrä nousee.

Vakuutusmaksut

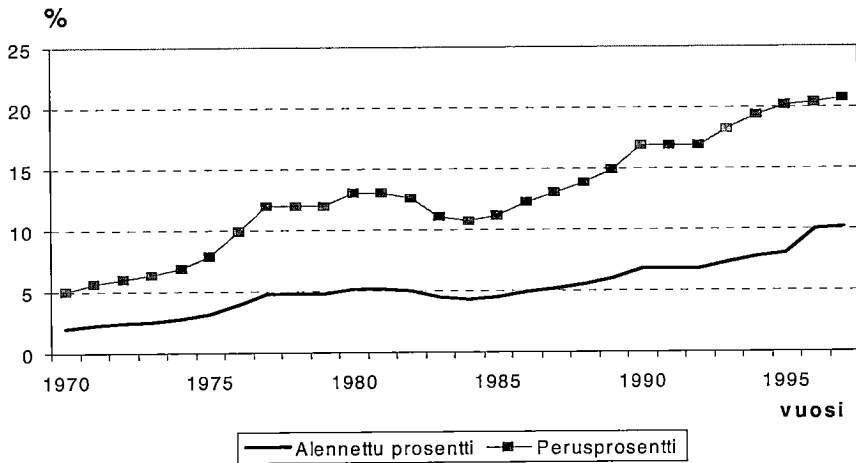
Melan perimistä vakuutusmaksuista vähennetään Sosiaali- ja terveysministeriön vahvistamien perusteiden mukaiset hoitokulut (Mela 1994). Vuonna 1994 vakuutusmaksutulo oli 648 miljoonaa markkaa (Mela 1995, s. 24). Vuonna 1994 vakuutusmaksut kattoivat noin 16 % maksetuista korvauksista.

Vakuutusmaksusta määrätään laissa (MYEL 10 §). Maksuprosentti on sidottu TEL-maksuun. Poikkeuksena oli vuosi 1992, jolloin valtiontaloudellisista syistä MYEL-perusprosentista määrättiin poikkeuslailla (1599/91). Vuosi-

na 1993 ja 1994 puolestaan määrättiin väliaikaisella lailla (1324/92), ettei EKT:n luottovakuutuksesta johtuvaa TEL-maksun osuutta oteta huomioon MYEL-perusprosenttia vahvistettaessa.

Viljelijän vakuutusmaksu määräytyy laskennallisesta työtulosta. Sitä maksetaan alennetun prosentin mukaan tiettyyn vuosityötuloon saakka. Tämä raja on MYEL 10 §:n 1 ja 2 momentin mukaan 10 500 markkaa vuoden 1970 indeksissä ilmoitettuna (Suullinen tieto, Mela 1997). Alennettu prosentti on 0,49 % perusprosentista. Tämän alennusraja I:n ylittävältä, mutta tietyn vuosityötulon alittavalta osalta maksetaan väliprocentin mukaan. Alennusraja II on vuoden 1970 hinnoin ilmoitettuna 16 500 markkaa. Väliprocentti lasketaan kertomalla alennettu prosentti luvulla, joka saadaan kun työtulo kerrotaan 0,75:llä, lukuun lisätään 50 markkaa ja summa jaetaan 7100 markalla (Mela 1994).

Vuoden 1997 maksuprocentti oli 10,1 % alennusraja I:een asti, joka oli 95 000 markkaa. Alennusraja II oli noin 150 000 markkaa, jonka ylittävältä osalta maksuprocentti oli 20,7 % työtuloista. Alennusrajojen välillä maksuprocentti kasvaa lineaarisesti (Suullinen tieto, Mela 1997). Kuviossa 2 on esitetty MYEL-maksuprocenttien kehitys vuosina 1970-1997.

Kuvio 2. MYEL-vakuutusmaksujen perusprosentti ja alennettu prosentti vuosina 1970-1997 (Tilastovuosi 1995, s. 22).

2.3. Eläkkeen merkitys yksilön kannalta

Schulzin (1988) mukaan vanhenemiseen ja vanhuusturvaan liittyy seuraavanlaisia epävarmuus- ja riskitekijöitä:

- Henkilö ei tiedä, milloin hän kuolee
- Hän ei tiedä tulevaisuuden rahatulojaan
- Hän ei tiedä, millaisia perustarpeita hänen vanhuusikänsä kuuluu. Esimerkiksi oma tai puolison sairastuminen voi lisätä elinkustannuksia huomattavasti
- Tarkkaa eläkkeen säästöaikaa ei voi etukäteen ennustaa, esimerkiksi työkyvyttömyyttä on vaikea arvioida etukäteen
- Inflaation ja talouden kehittymistä on vaikea ennustaa etukäteen.

Vakuutuksen ottajan kannalta vakuutus on keino, jolla sattumanvarainen ja ehkä ylivoimainen tappio muunnetaan tasaiseksi kustannukseksi, vakuutusmaksuksi. Eläke on vakuutus vanhuuden varalta. Tällä vakuutuksella henkilön toimeentulo turvataan vanhenemisen ja työkyvyn menettämisen varalta. Vanhuuden varalle säästämisen kustannukset eivät kuitenkaan saisi kasvaa kohtuuttomiksi. Kun yritys/yksilö ottaa vakuutuksen, hän pyrkii minimoimaan suojakustannusten ja vahinkomenojen summan. Eläkevakuutuksen kohdalla vahinkomenot tarkoittavat ansioiden menetyksiä ja suojakustannukset eläkemaksua.

Suurin osa työeläkelain piirissä olevista ihmisistä ei voi vaikuttaa oman lakisääteisen eläketurvansa tasoon tai kustannuksiin. Mikäli turva jää pieneksi, heillä on mahdollisuus täydentää vakuutusta yksityisellä eläkevakuutuksella tai he voivat säästää muulla tavoin. Poikkeuksen säännöstä muodostavat yrittäjät ja maatalousyrittäjät, jotka voivat tietyissä rajoissa vaikuttaa eläkkeensä määrään ja maksamiensa eläkemaksujen suuruuteen. Johtuen varsinkin em. kansaneläkkeen ja työeläkkeen yhteensovittamisesta, suuret eläkemaksut eivät välttämättä takaa suurempaa eläkettä. Toisaalta maksuissa säästäminen voi tuoda ikävän yllätyksen aikanaan eläkkeelle siirtyessä. Esimerkiksi maatalousyrittäjä voi punnita työtulotason suuruutta miettimällä paljonko hän todellisuudessa ansaitsee ja pyrkiä asettamaan työtulotason samalle tasolle.

Yksilön kannalta eläkevakuutusmaksujen ja niistä saatavien hyötyjen

vertaileminen on ongelmallista, koska eläkemaksuihin liittyy aina vähintään kaksi riskiä. Ensinnäkin on mahdollista kuolla, ennen “kuin saa omansa pois”, jolloin “ylimääräiset eläkemaksut” ovat pois tämän hetken kulutuksesta, vakuutusmaksuista saadut hyödyt jäävät tässä tapauksessa alhaisiksi. Toisaalta liiallisella säästäväisyydellä eläketurva voi jäädä riittämättömäksi.

Eecheouldtin ja Gollierin (1995) esittämässä mallissa päätöksentekijä (joka voi olla yksilö tai yritys) pyrkii maksimoimaan “lopullisen hyvinvoinnin” (final wealth, w_f). Lopullista hyvinvointia pystyy jonkin verran arvioimaan nykyisen hyvinvoinnin (initial wealth, w_0) perusteella, mutta lopullisen hyvinvointiin vaikuttaa myös satunnainen tekijä eli riski (\tilde{x}).

Lopullinen hyvinvointi (w_f) voidaan pyrkiä arvioimaan yhtälöstä:

$$(2) \quad w_f = w_0 + \tilde{x} ,$$

Riskin arvioimiseksi päätöksentekijä voi pyrkiä löytämään “riskin odotusarvon” ja tätä kautta pyrkiä optimaaliseen päätöksentekoon. Yksilö voi olla asenteeltaan riskinkarttaja, joka pyrkii tietyllä tulotasolla minimoimaan riskin, esimerkiksi maksamalla ylimääräisiä eläkemaksuja varmistaakseen riittävän tulotason vanhuudessaan.

2.4. Eläkevakuutus osana kansantaloutta

Sosiaalisilla riskeillä tarkoitetaan esimerkiksi vanhuutta, sairautta, työttömyyttä ja kuolemaa. Tärkein sosiaalivakuutuksen laji on eläkevakuutus. Se on tarkoitettu turvaamaan vakuutetun henkilön toimeentuloa vanhuuden, työkyvyttömyyden tai työttömyyden varalta. Vakuutusmaksu suoritetaan eläkkeenä, toisin sanoen jatkuvana suorituksena määräajoin, esimerkiksi kerran kuukaudessa. Eläkkeen suorittaminen jatkuu, kunnes sen keskeyttää uusi eläkevakuutuksen ehdoissa sovittu tapahtuma, esimerkiksi eläkkeensaajan kuolema (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 83 - 84).

Ingbergin (1989) mukaan eläkepolitiikka on hyvinvointivaltion eräs keskeisimmistä instrumenteista. Ainakin maksettujen eläkkeiden summana, eläkejärjestelmien kautta tapahtuva tulojenjako on erittäin suuri. Eläkejärjestelmien merkitys on ajan myötä lisääntynyt. Kaikkien eläkemenojen osuus bruttokansantuotteesta oli vuonna 1950 1,8 % ja vuonna 1994 14,2 % (Kelan tilastollinen vuosikirja 1995, s. 35). Eläkejärjestelmä kokonaisuudessaan jakaa tu-

loja ainakin kolmella eri tavalla: eri riskiryhmien välillä, sukupolven sisällä ja sukupolvien välillä.

Tulojen uudelleenjakoa tapahtuu korkean ja pienen riskin omaavien henkilöiden välillä. Tämä on toivottu vaikutus ja eräs syy lakisääteisten eläkejärjestelmien luomiseksi (Ingberg 1989).

Sukupolven sisäistä tulonsiirtoa syntyy silloin, kun eläkevakuutusmaksu tai muu sosiaalivakuutusmaksu ei täsmälleen vastaa ansaintaperiaatteen mukaista vastuuta eli "kaikki eivät saa eläkettä sen mukaan mitä ovat maksaneet". Kuitenkin kukin sukupolvi suorittaa yhteensä niin paljon eläkemaksuja, että ne riittävät asianomaisen sukupolven tarpeisiin. Onkin melko yleistä, että sosiaalivakuutuksen tuloja jonkin verran tasataan, vähävaraisille tarjotaan parempi eläketurva suhteessa maksettuihin vakuutusmaksuihin kuin suurituloisille (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 112).

Sukupolvien välistä tulonsiirtoa puolestaan syntyy silloin, kun juoksevat eläkkeet rahoitetaan käyttämällä niiden maksamiseen välittömästi nykyiseltä aktiivipolvelta kerättäviä varoja. Koska vakuutusmaksut rahastoidaan vain osittain, kukin sukupolvi maksaa edellisten sukupolvien eläkkeet ja saa omat eläkkeensä seuraavan sukupolven rahoittamana (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 112). OECD-maissa käytössä olevat yleiset eläkejärjestelmät perustuvat lähes kokonaan sukupolvien väliseen tulonsiirtoon (Vanston 1998).

Niin sosiaali- kuin yksityisvakuutuksellakin on monia välillisiä ja välittömiä vaikutuksia kansantalouteen. Vakuutusmaksuista ja sijoituksista saatuja tuottoja sijoitetaan sekä jaetaan korvauksina ja eläkkeinä. Tuotot sijoittuvat välillisesti yksityisten, yritysten ja koko kansantalouden piirissä saatujen tai luovutettujen tulonsiirtojen ja palveluiden kautta. Esimerkiksi vakuutuslaitos saa vakuutusmaksut ja jakaa ne eläkkeinä eläkkeensaajille. Eläkkeensaaja puolestaan käyttää ne kulutukseen, säästöihin tai omaistensa välisiin tulonsiirtoihin (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 114).

Suomessa väestön ikärakenne on muuttumassa syntyvyyden alenemisen ja eliniän pitenemisen seurauksena. Suomen väestörakenteessa sotien vaikutus näkyy yhä selkeänä. Vuosina 1940 ja 1942 syntyi poikkeuksellisen vähän lapsia, ja sotien jälkeen vuosina 1945-50 syntyivät suuret ikäluokat. Näiden jälkeen syntyvyys on pikku hiljaa laskenut ja tasaantunut (Väestörakenne

1995). Kehitys on ollut vastaava useimmissa OECD-maissa. Suuret ikäluokat tulevat eläkeikään vuosina 2010-30. Aktiivi-ikäisten (15–64-vuotiaiden) määrä vähenee suhteessa iäkkäisiin (yli 65-vuotiaisiin) kaikissa länsimaissa. Kun lisäksi on havaittavissa, että työssäoloaika lyhenee pidentyneen koulunkäynnin ja varhentuneen eläkeiän seurauksena, työvoiman tarjonta oleellisesti pienenee, vaikka naisten osallistuminen työelämään kasvaisikin. Eläkkeiden rahoittaminen sukupolvien välisillä tulonsiirroilla käykin vaikeammaksi, erityisesti talouskasvu etenee hitaasti (Shigehara 1998).

Eläkeläisten ja työssäolijoiden määrää voidaan kuvata niin sanotulla eläkeläissuhteella, jolla työeläkkeen saajien lukumäärä jaetaan työssä olevien luvulla. Vuonna 1995 tämä luku oli 0,46 kaikkien työeläkelainpiiriin kuuluvien osalta (Pentikäinen 1995, s. 29). Maatalouden eläkelain piiriin kuuluvien osalta tämä luku oli 1,4 vuonna 1995 (Tilastovuosi 1994).

Eräänä ratkaisuna epäedulliseen eläkeläissuhteeseen on ehdotettu eläkkeelläoloajan lyhentämistä, esimerkiksi eläkeikää nostamalla. Eläkevakuutuksella on merkittävä vaikutus siihen, mikä osa väestöstä pysyy aktiivisena ja mikä osa on eläkkeellä. Kohonnut eläkeikä vaikuttaa kahta tietä: eläkeläisten määrä vähenee ja aktiiviväestön määrä kasvaa (Pentikäinen 1995, s. 3). Viljelijöiden varsin epäedullisen eläkeläissuhteen korjaamiseen ehdotus on maatalouden rakennekehityksen kannalta katsoen epärealistinen. Eräs maatalouden ongelmista on sukupolven vaihdosten vähyys, jota on pyritty helpottamaan erinäisin tukitoimin, esimerkiksi luopumistuella, jonka avulla sukupolvenvaihdoksia on yritetty varhentaa (Pyykkönen 1998).

3. ELÄKEJÄRJESTELMÄT

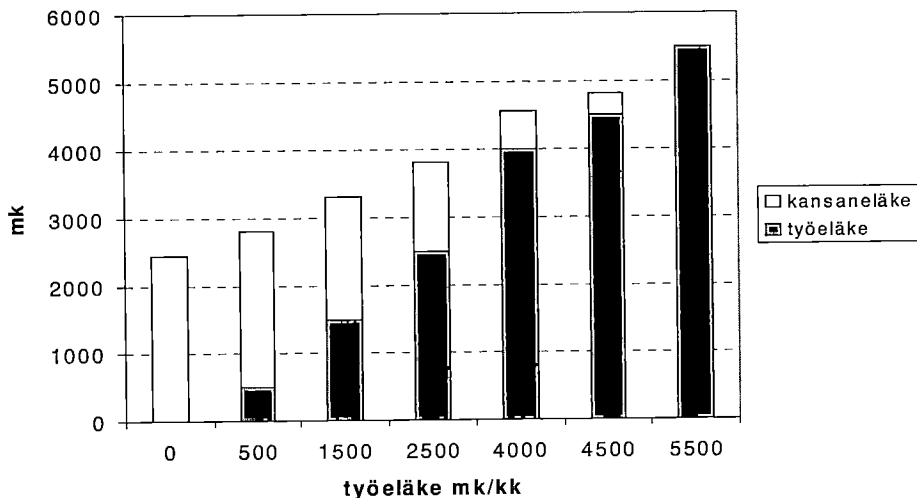
Suomessa toimii rinnakkain kaksi yleistä eläkejärjestelmää: kansaneläke, joka on asumisperusteinen ja ansioeläke, joka ansaitaan työllä. Molemmissa järjestelmissä on eri eläkelajeja henkilön eri elämäntilanteita varten. Lisäksi lakisääteistä turvaa on mahdollista täydentää yksityisellä eläkevakuutuksella.

3.1. Kansaneläkejärjestelmä

Kansaneläkkeellä taataan jokaiselle eläkeläiselle vähimmäistoimeentulo. Sitä maksetaan Suomessa asumisen perusteella. Henkilön on täytynyt asua Suo-

messa 16 vuotta täytettyään vähintään 16 vuotta, jotta hänellä olisi oikeus kansaneläkkeeseen. Kansaneläkelain mukaan maksetaan vanhuus-, työkyvyttömyys- ja yksilöllistä varhaiseläkettä sekä työttömyyseläkettä. Vanhuuseläkettä voi varhentaa tai lykätä samoin kuin työeläkettäkin. Kansaneläke määräytyy työeläkkeen mukaan (kuviokuva 3). Työeläkkeen määrän noustessa tarpeeksi suureksi kansaneläkettä ei makseta enää lainkaan (Eläketurvakeskus 1996a).

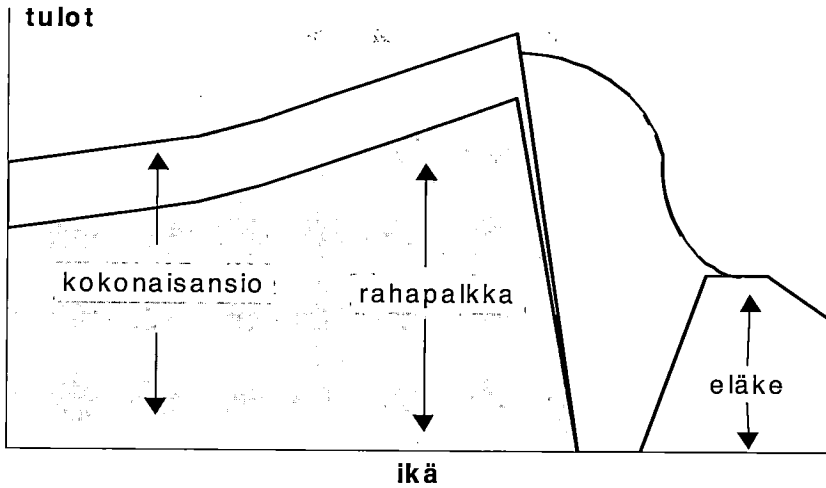
Eri eläkejärjestelmiä koordinoi niin sanottu yhteensovitus, joka asettaa eläkkeiden yhteismäärälle ylärajan. Sen mukaan työeläkkeet, kansaneläke, tapaturma- ja liikennevakuutukset ja sotilasvammaeläke sekä erinäiset muut eläkkeet tai jatkuvat korvaukset saavat eräin poikkeuksin olla enintään 60 % tai eräillä julkisen sektorin aloilla 66 % eläkkeen perusteena olevasta palkasta (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 353). Eläkkeen perusteena olevaksi palkaksi tai työtuloksi valitaan korkein, vähintään vuoden kestäneen työsuhteen palkka tai työtulo (Eläketurvakeskus 1997). Mikäli henkilöllä on ollut kaksi tai sitä useampia samanaikaisia peruseläkkeeseen oikeuttavia työ- tai virkasuhteita tai yrittäjätuloja, lasketaan näiden tulot yhteen ja eläke määräytyy yhteenlasketun tulon ja/tai palkan mukaan (Mela 1994). Yhteensovituksessa huomioitavat eläkkeet on jaettu kahteen ryhmään: työ- eli peruseläkkeisiin ja muihin eli ensisijaisiin eläkkeisiin. Yhteensovituksen aiheuttamat vähennykset kohdistuvat ainoastaan peruseläkkeisiin. Työeläkelaitos ottaa ensisijaiset eläkkeet huomioon yhteensovituksessa, mutta yhteensovitus ei alenna niitä. Mikäli ensisijaiset eläkkeet eivät ylitä 60 % eläkepalkasta, mukaan lasketaan työ- ja mahdollinen kansaneläke (Eläketurvakeskus 1997).

Kuvio 3. Kansaneläkkeen ja työeläkkeen yhteensovittaminen.

3.2. Työeläkejärjestelmä

Työeläke perustuu niin sanottu ansaintaperiaatteelle (kuviokuva 4). Työn vastikkeena saadusta kokonaisansiosta vain osa maksetaan rahapalkkana, ja osa siirtyy maksettavaksi myöhemmin eläkkeenä. Työeläkkeen tehtävä voidaan tulkita myös niin sanotun elämänsäntaperiaatteen avulla. Sen mukaan yksilöt pyrkivät kulutukseen, joka on tasainen yli koko heidän elämänsäntänsä siitä huolimatta, että heidän ansionsa vaihtelevat elämän eri vaiheissa (Pekkarinen ja Sutela 1981, s. 227). Työeläkkeen avulla jokaisen vakuutetun henkilön koko elinaikanaan saamien ansioiden vaihtelua alennetaan siten, että työtuloon sidoksissa oleva tulotaso jatkuu vielä eläkkeelle siirtymisen jälkeenkin. Aktiivivaijan kulutustasoa siis alennetaan ja näin kertyvä säästö siirtyy myöhemmin eläkkeenä maksettavaksi (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 346).

Kuvio 4. Ansaintaperiaatteen mukaan työeläke on eläkeikaan siirrettyä palkkaa (Pentikäinen ja Rantala 1995, s. 346).

TEL:n mukaan työnantaja on velvollinen järjestämään ja kustantamaan lain mukaiset vähimmäisehdot täyttävän eläketurvan jokaiselle työntekijälleen. Työeläkemaksujen suuruudesta päätetään lailla. Pääperiaatteena palkansaajien eläketurvassa on, että työnantaja maksaa suurimman osan työntekijän työeläkemaksusta. Myös palkansaaja joutuu useimmissa tapauksissa maksamaan 4,3 % suuruisen työeläkemaksun. Yrittäjät maksavat työeläkemaksunsa itse. Yrittäjät ottavat vakuutuksensa TEL:n mukaista toimintaa harjoittavasta eläkelaitoksesta tai sellaista eläkekassasta, jossa on mukana vain yrittäjiä. Yrittäjälle vahvistetaan työtuloksi se palkka, joka hänelle olisi kohtuudella maksettava, jos hänen työtään palkattaisiin tekemään vastaavan ammattitaidon omaava henkilö. Työtuloksi voidaan myös katsoa sellainen korvaus, jonka voidaan keskimäärin katsoa vastaavan tällaista työtä (Kelan tilastollinen vuosikirja 1995).

3.3. MYEL osana eläkejärjestelmää

Maata omistavan väestön keskuudessa perhe ja suku sekä syytinkijärjestelmä ovat huolehtineet vanhusten turvasta. Ensimmäiset tiedot syytingistä löytyvät jo vuodelta 1319 Hattulasta. Kehittynyt syytinkijärjestelmä sisälsi elinikäisen elatus- ja hoitosopimuksen, jonka mukaan tilan omistusoikeus siirtyi uudelle isännälle entisen omistajan kuoltua tai, 1700-luvulta lähtien, jo syytinkisopimusta solmittaessa (Niemelä 1994, s. 16). Järven (1986) mukaan vielä 1980-luvun puolivälissä oli runsaasti tiloja, joilla oli voimassa-oleva syytinki. Hänen tutkimuksessaan mukana olleiden tilojen sukupolvenvaihdokset oli tehty vuosina 1974-1978 ja 74 %:lla tiloista oli syytinki. Tutkimuksessa todettiin, että syytingin tekeminen on vähentynyt huomattavasti: 1950-luvulla syytinki oli tehty jossain muodossa sukupolven vaihdoksen yhteydessä noin 80 %:lla tiloista, mutta 1980-luvun puolivälissä enää noin 20 %:lla tiloista.

Yrittäjäeläkejärjestelmät tulivat voimaan vuoden 1970 alusta. Maatalousyrittäjien eläkelaitos (Mela) perustettiin heinäkuussa 1969. Aluksi MYEL-vakuutuksen saannissa tilakoon alaraja oli 2 hehtaaria ja yrityskohtaisen työtulon alaraja oli 5000 markkaa, joka muutettiin pian 6000 markaksi (vuoden 1970 hinnoin). MYEL-vakuutus oli otettava viimeistään vuoden kuluttua lain voimaantulumisesta. Eläkkeitä alettiin maksaa heti, jolloin vakuutus otettiin samalla kun eläke myönnettiin. Vakuutusmaksu perittiin takautuvasti eläkkeestä (Mela 1994).

3.3.1. Maatalousyrittäjien eläkevakuutus

Maatalousyrittäjien eläkkeistä on määrätty Maatalousyrittäjien eläkelaila (MYEL 467/69) ja maatalousyrittäjien eläkeasetuksella (MYEA 667/69). MYEL-vakuutukset ovat pakollisia maatalousyrittäjille. Maatalousyrittäjiä ovat:

- Maatilatalouden harjoittaja eli henkilö, joka harjoittaa maataloutta vähintään viiden maataloushehtaarin viljelmällä (31.12.1993 asti vähin-

tään kahden maataloushehtaarin viljelmällä) itse työhön osallistuen ja joka tekee työtä omaan tai yhteiseen lukuun taikka palkkaa saavana perheyriksen jäsenenä.

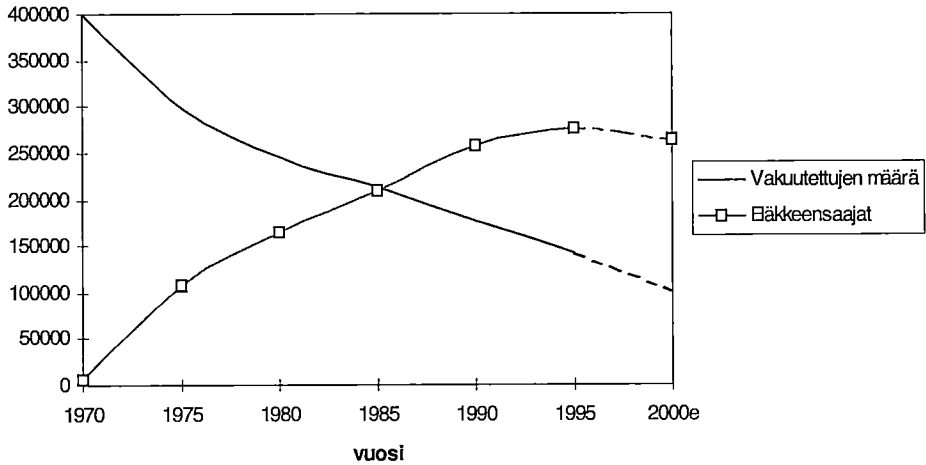
- Ammattimainen kalastaja ja kalastustyöhön osallistuva perheyriksen jäsen.
- Poronomistaja ja saman perheyriksen jäsen, jos he tekevät poronhoitotyötä omaan lukuun, perheenjäsenen lukuun tai paliskunnan lukuun

Vakuutuksen voi ottaa myös eräissä tapauksissa vapaaehtoisena, vaikka edellä luetellut ehdot eivät täyty. Perheenjäsenten vakuuttaminen riippuu siitä, saavatko he palkkaa vai eivät. Vaikka palkkaa ei makseta, perheenjäsenestä voidaan maksaa MYEL-vakuutus. Jos taas palkkaa maksetaan alle neljän kuukauden ajalta, työntekijä vakuutetaan LEL-vakuutuksella. Yli neljän kuukauden palkallisesta työstä maksetaan MYEL-vakuutus.

3.3.2. MYEL-vakuutettujen lukumäärä ja ikärakenne

Vuonna 1995 MYEL-vakuutettuja oli kaikkiaan 141 886 henkilöä, joista viljelijöitä oli 135 624 ja perheenjäseniä 4 381. Melasta sai työeläkettä samana vuonna 190 077 henkilöä (Tilastovuosi 1995, s. 12, 16).

Vakuutettujen lukumäärä on laskenut vuosien mittaan samaan tahtiin kun maatalousyrittäjien määrä on vähentynyt. Vuonna 1970, kun vakuutusjärjestelmä otettiin käyttöön, Suomessa oli 400 000 vakuutettua. Vakuutettujen määrä on 25 vuodessa laskenut noin kolmannekseen. Eläkkeensaajien lukumäärä on kasvanut samanaikaisesti niin, että vuonna 1986 heitä oli yhtä paljon kuin vakuutettuja ja sen jälkeen eläkkeensaajia on ollut enemmän kuin vakuutettuja. Eläkkeensaajien määrä on kääntynyt laskuun vuonna 1990 ja senkin oletetaan hitaasti laskevan (kuvio 5) (Tilastovuosi 1995, s. 12). Tulevaisuudessa vakuutettujen määrä vähenee, Melan ennusteissa vuonna 2 000 on yhteensä noin 101 200 vakuutettua, eläkkeensaajia ennustetaan tuolloin olevan noin 202 000 henkilöä (Tilastovuosi 1995, s. 12).

Kuvio 5. MYEL-piiriin kuuluneiden vakuutettujen ja eläkkeensaajien lukumäärien kehitys vuosina 1970-2000 (Tilastovuosi 1995, s. 12).

3.3.3. MYEL-työtulojen ja -eläkkeiden määräytyminen

Maatalousyrittäjän eläkelain mukaan eläkkeen perusteena olevan työtulon määräämistä varten maatalousyrittäjälle vahvistetaan se työtulo, jonka hän voi kohtuudella arvioida jatkuvasti saavan tämän lain piiriin kuuluvasta toiminnastaan (MYEL 8 §). Seuraavassa on esitetty eräitä keskeisimpiä termejä.

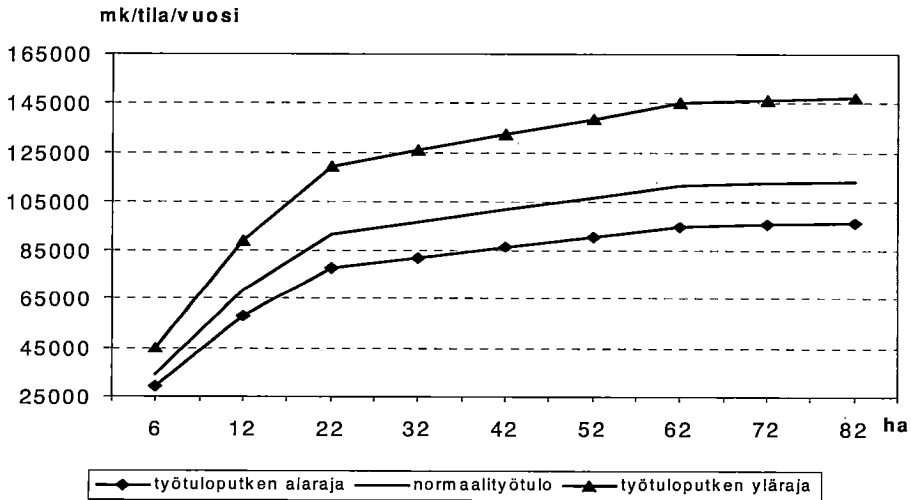
Työtulo

Maatilatalouden työtulo on määritelty 1.7.1990 tapahtuneen lain muutoksen jälkeen erikseen pellostä ja metsästä. Ennen lainmuutosta maatilatalouden työtulo määritettiin viljelmän pellostä ja metsästä laskettujen MYEL-hehtaarien mukaan (Mela 1994). Viljelijän työtulon määrittämiseen vaikuttavat: pellon ja puutarhan pinta-ala, yrittäjien lukumäärä, tilan tuotanto, tuottavuus ja ansiot, metsän pinta-ala ja metsätöiden määrä, työnjako tilalla sekä viljelijän oma esitys työtuloksi (Mela 1996b). Viljelijän keskimääräinen vuosi-

työtulo oli noin 55 400 mk vuonna 1994 (Tilastovuosi 1995, s. 20). Pellon ja puutarhan perustyötulo lasketaan hehtaarien perusteella. Vuonna 1996 ensimmäisiltä 12 hehtaarilta työtulo oli 5 718 mk/ha, 12,1 - 22 hehtaarilta 2 323 mk/ha, 22,1 - 32 hehtaarilta 1 563 mk/ha, seuraavilta 30 hehtaarilta 491 mk/ha ja yli 62 hehtaaria ylittävältä alalta 89 mk/ha. Hehtaarikohtaista ylärajaa ei ole (Mela 1996a).

Työtuloputki

Tilan pinta-alan mukaan määräytyvän perustyötulon ympärille on määritelty työtulon normaalialue, jonka rajoissa viljelijä itse voi määritellä työtulonsa olosuhteidensa mukaan. Normaalin työtulon alue suhteessa perustyötuloon määräytyy viljelmällä työskentelevien yrittäjien lukumäärän mukaan. Työtuloputken ylä- ja alarajat ovat yhden yrittäjän 70 - 115 % ja kahden yrittäjän viljelmällä 85 - 130 % perustyötulosta (kuvio 6). Viljelmälle määritelty työtulo jaetaan yrittäjien kesken samassa suhteessa kuin he osallistuvat maatilatalouden töihin (Mela 1994).

Kuvio 6. Normaalityötulo ja työtuloputken ylä- ja alarajat kahden henkilön tilalla.

Viljelmän työtulo voidaan vahvistaa normaalisäännöksistä poiketen, jos viljely tai muu tuotantotapa, viljelmällä työskentelevien maatilatalouden har-

joittajien poikkeuksellinen määrä, viljelmän tuottavuus tai muu näihin verrattava syy niin edellyttää (MYEL 8b §:n 5 mom.). Viljelijät saavat itse määrätä työtulonsa putken sisällä eläkemaksuja määriteltäessä.

Peltotyötulo

Sekä karjatiloiilla että erikoisviljelytiloilla perustyötulo määräytyy työtulo-putken yläaidan mukaan varsinkin silloin, kun karjaa on runsaasti tai erikoisviljelyn osuus on merkittävää (Mela 1994). Päätoimisilla viljelytiloilla perustyötulo perustuu putken alalaitaan. Työtulo voi mennä yli perustyötulon esimerkiksi silloin, kun tilalla harjoitetaan siemenviljelyä (Mela 1994).

Yrityksen olosuhteet eivät aina edellytä työtulon määrittelyä normaalialueella. Kun tilaa viljellään osa-aikaisesti ja tilan omistaja työskentelee tai opiskelee tilan ulkopuolella, eläkemaksujen perusteena olevaa työtuloa voidaan alentaa. Työtulo voidaan määritellä ilman eri selvitystä puoleen perustyötulosta, jos yrittäjä työskentelee tilan ulkopuolella. Tämänkin alapuolelle voi mennä, mutta silloin on osoitettava työpanoksen vähäisyys, esimerkiksi töiden teettäminen tilan ulkopuolisella työvoimalla (Mela 1994). Eräissä tapauksissa ei MYEL-vakuutusta tarvitse ottaa ollenkaan. Esimerkiksi osa-aikaviljelijä voi anoa vapautusta MYEL-vakuutuksesta. Vapautuksen ehtona on, että MYEL-työtulon määrä on enintään kolmannes muista palkkatuloista tai että MYEL-työtulo on enintään palkan suuruinen ja muusta työstä tuleva eläke on vähintään 40 % MYEL-työtulon ja muiden ansioiden summasta (Mela 1996b).

Metsätyötulo

Metsän perustyötulo lasketaan hehtaarien perusteella. Osuutta yhteismetsään ei lainmuutoksen 1.7.1990 jälkeen ole laskettu mukaan viljelmän metsäalaa. Perustyötuloa lasketaan vuodessa saatavan Etelä-Suomessa ensimmäisiltä 120 hehtaarilta 223 mk/ha ja seuraavilta 280 hehtaarilta 112 mk/ha. Keski-Suomessa ensimmäisiltä 150 hehtaarilta lasketaan saatavan perustyötuloa 179 mk/ha ja seuraavilta 350 hehtaarilta 89 mk/ha sekä Pohjois-Suomessa ensimmäisiltä 200 hehtaarilta 134 mk/ha ja seuraavilta 500 hehtaarilta 67 mk/ha. Enimmäisalajat ylittävistä hehtaareista ei työtuloa kerry (Mela 1996b). Metsästä lasketaan aina perustyötulo, ellei muuta osoiteta (Mela 1994).

Eläke

Maatalousyrittäjien keskimääräinen kokonaiseläke oli 3 554 mk/kk vuonna 1995 (Suomen tilastollinen vuosikirja 1995), keskimääräinen MYEL-eläkkeen suuruus oli 752 mk/kk (Tilastovuosi 1995, s. 24). Eläkkeen määrä lasketaan kultakin MYEL-yrittäjäjaksolta, joka on jatkunut vähintään neljä kuukautta. Yrittäjäjaksolla tarkoitetaan tässä aikaa, jona maatalousyrittäjätoiminta on jatkunut yhtäjaksoisena. Jos yrittäjäjaksoja on ollut useampia, lasketaan nämä jaksot yhteen. Jos vakuutus on muuttunut katkotta perheenjäsenestä yrittäjäksi tai jos pakollinen vakuutus on muuttunut vapaaehtoiseksi (tai päinvastoin), niin on kysymys samasta yrittäjäjaksosta (Mela 1994). Pääsäännön mukaan eläkkeen suuruus lasketaan seuraavasti: määritellään maatalousyrittäjän työtulo ja lasketaan eläkekarttuma. Karttuma voi maksimissaan olla 60 % henkilön työtuloista. Saatu prosenttiosuus kerrotaan työtulolla ja tuloksena saadaan eläke. Erilaisten eläkelajien laskemisessa on kuitenkin eroja.

Myös MYEL:ssä työtulo määritellään erikseen aktiiviseen työtuloon ja tulevaan aikaan. Eläkkeen perusteena oleva työtulo on keskimääräinen työtulo koko vakuutuksen voimassaoloajalle. Se lasketaan painotettuna keskiarvona päivän tarkkuudella. Painotettu keskiarvo lasketaan siten, että tiettyjen työtulojaksojen kesto aika kerrotaan tuon jakson aikaisella vuosittaisella työtulolla (indeksissä eläkevuoteen). Nämä työtulojaksot ovat seuraavat: 1.1.70 - 31.12.71, 1.1.72 - 31.12.82, 1.1.83 - 31.1.90 sekä 1.2.1990 eteenpäin oleva aika.

Eläke lasketaan kahdella tavalla henkilölle, joka on ollut yrittäjänä jo ennen 1.1.1983. Eläkkeen perusteena olevaa työtuloa laskettaessa voidaan ottaa huomioon joko koko vakuutusajalle tai ainoastaan 1.1.1983 jälkeiselle ajalle vahvistetut työtulot ja niitä vastaava aika, jos yrittäjälle on vahvistettu työtuloa koko 1.1.1982-31.12.1991 väliselle ajalle. Näistä kahdesta eläke-työtulosta valitaan suurempi eläkkeen perusteena olevaksi työtuloksi (Mela 1994).

Työeläkkeiden pyrkimyksenä on, että jos vakuutettu joutuu ennenaikaiselle eläkkeelle, hän saa yhtä suuren eläkkeen kuin hän olisi saanut vanhuuseläkeiässä. Tämä tapahtuu liittämällä ansaittuun MYEL-aikaan eläketapahtuman ja eläkeiän välinen aika. Tulevan ajan työtulo lasketaan työkyvyttömyyden alkamista välittömästi edeltäneen 4-8 vuoden keskimääräisestä työtulosta

(MYEL 8 i §). Tulevalta ajalta eläke karttuu 1,5 % koko ajalta, myös 60 ja 65 ikävuoden välillä.

Vanhuuseläkkeen perusteena on MYEL-työtulo. Vanhuuseläkkeeseen vaikuttaa vain todellinen vakuutus aika. Aika lasketaan eläkeiän täyttämiseen tai eläkkeelle siirtymiseen. Kun vanhuuseläke myönnetään varhennettuna, eläkettä vähennetään jokaiselta kuukaudelta, jolta sitä maksetaan ennen eläkeiän täyttämistä. Mikäli vanhuuseläke myönnetään lykättynä, siihen lasketaan lykkäyskorotusta. Lykkäysprosentti on 1 % jokaiselta lykättyltä kuukaudelta. Lykkäyskorotus on sama yrittäjäeläkkeissä ja työeläkkeissä. Mikäli eläke jää pieneksi, lisätään siihen vielä kansaneläke (Mela 1994).

3.4. Yksityiset eläkevakuutukset

Suomessa on kattava lakisääteinen eläketurva. Kuitenkin on olemassa tilanteita, joissa henkilö saattaa hankkia yksityisen eläkevakuutuksen. Esimerkiksi, jos työeläkettä ei ole kertynyt vähäisten työssäolovuosien takia riittävästi, voi henkilö haluta lisätä eläketurvaansa yksilöllisen eläkevakuutuksen avulla.

Yksilöllistä eläkevakuuttamista on Suomessa harjoitettu koko henkivakuutushistoriamme ajan, noin 100 vuotta. Aiemmin vakuutus tunnettiin elinkorkovakuutuksen nimellä. Vakuutuksen tarkoituksena on, että vakuutusnottaja säästää vakuutukseen maksamalla vakuutusmaksuja. Maksuista vakuutusajana muodostuva rahasto korkoineen palautuu eläkeaikana vakuutetulle eläkkeenä. Yksilöllisellä eläkevakuutuksella voi täydentää lakisääteistä vanhuuseläketurvaa tai kerätä varoja varhennettuun eläkkeellesiirtymiseen. Lakisääteistä eläkettä täydennetään yleisesti niin, että arvioidaan toisaalta tulojen tarve eläkkeellä oltaessa ja toisaalta se, kuinka suureksi lakisääteinen eläke muodostuisi. Eläkkeelle siirtymisen varhentaminen vaatii varoja toisaalta varhennusvuosien toimeentulon, toisaalta sen vajeen kattamiseen, joka

lakisääteiseen eläkkeeseen syntyy, kun täyttä työssäoloaikaa ei ehdi syntyä ennenaikaisen eläkkeelle siirtymisen vuoksi (Antila ym. 1996).

Suomessa on monentyyppisiä yksityisiä eläkevakuutuksia. Yksi tärkeimmistä on yksilöllinen vanhuus- eli omaeläkevakuutus. Sen kesto voidaan sopia määräajaksi tai se voi olla elinikäinen, asiakas voi yleensä joustaa maksujen maksamisessa riippumatta siitä, mitä vakuutusta tehtäessä sovittiin (Pentikäinen ja Rantala 1995). Eläkerahasto kasvaa vakuutukseen maksettujen maksujen mukaan ja sen mukaan taas määräytyy eläke. Rahastoa kartuttavat myös vakuutusyhtiön sille maksama korko, joka muodostuu toisaalta laskuperustekorosta ja toisaalta vuosittain vaihtuvasta lisäkorosta. Laskuperustekoroko on eräänlainen takuukorko, joka on yleensä 4,5 %. Lisähyvitykset ovat taas vuosittain vakuutusyhtiön tuloksen perusteella olleet yleensä noin 3-7 % (Antila ym. 1996). Tässä vakuutusmuodossa vakuutusyhtiö sijoittaa asiakkaitensa vakuutusmaksut erilaisiin osakkeisiin, kiinteistöihin ja obligatioihin. Kaikista eri sijoitusmuodoista saatu tuotto tasataan keskimääräiseksi tuotoksi, joka jaetaan asiakkaiden vakuutussäästöille. Jako tapahtuu tasaisesti siten, että kaikki saavat saman verran tuottoa. Kaikkea tuottoa ei välttämättä jaeta välittömästi, vaan yhtiö kerää vararahastoa huonoja aikoja varten. Näin vakuutussäästöjen vuosittain saama tuotto on suhteellisen tasaista (Pentikäinen ja Rantala 1995).

Vuonna 1994 tapahtuneen lainmuutoksen jälkeen Suomenkin markkinoille ovat tulleet niin sanottu Unit-Linked eli sijoitussidonnaiset eläkevakuutukset. Tässä vakuutusmuodossa vakuutuksen ottajalle tarjotaan useita erilaisia sijoitustyyppisiä, esimerkiksi kotimaisia tai ulkomaisia osakkeita, obligatioita tai kiinteistöjä. Päätöksen sijoituskohteesta tekee asiakas. Vakuutusyhtiö ei anna sijoitussidonnaiselle vakuutukselle mitään takuukorkoa eikä takaa valittavissa oleville sijoituksille positiivista tuottoa. Vakuutuksen ottaja siis kantaa täyden riskin sijoituksestaan ja saa täyden hyödyn arvonnousuista, mutta hänellä on myös riski heikosta tuotosta ja jopa pääoman vähenemisestä (Antila ym. 1996).

Kannustimena eläkevakuutuksen ottamiselle, sen sijaan että sijoittaisi itse osakkeisiin tai obligatioihin, on vakuutusmaksujen verovähennysoikeus. Yksilöllisen eläkevakuutuksen maksuista voi verotuksessa vähentää tällä hetkellä puolet ja enintään 50 000 mk vuodessa (Helsingin sanomat 1997).

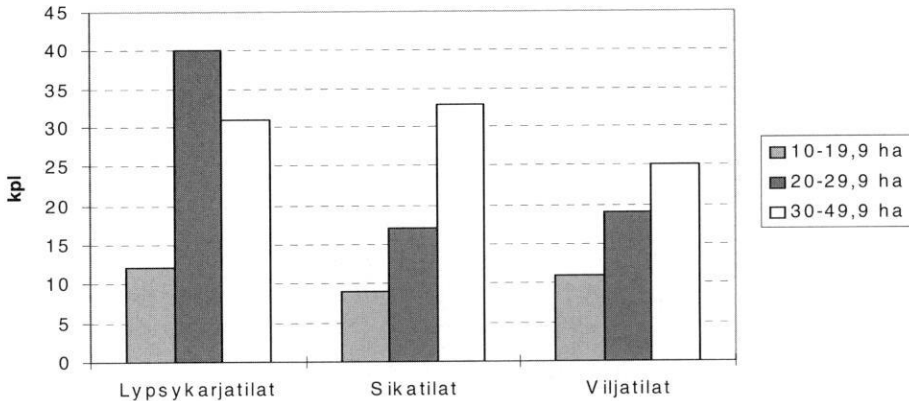
4. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

4.1. Tutkimusaineisto

Viljelijöiden työtuloista määräytyviä eläkemaksuja ja maksuista karttuvaa eläkkeitä selvitetään tässä tutkimuksessa maatalouden kannattavuus-tutkimuksen kirjanpitoiloilta. Tutkimuksessa ovat mukana Etelä-Suomen 30 - 50 peltohehtaarin maito-, sika- ja viljatilat vuodelta 1995. Näistä tiloista muodostetaan niin sanottu mallitilat.

Termiä "mallitila" käytetään tässä tutkimuksessa esimerkkitilasta, joka muodostetaan kannattavuustutkimukseen osallistuvien, eri tuotantosuuntaa harjoittavien ja eri kokoisten tilojen aritmeettisena keskiarvona. Näin tutkimusmenetelmänä käytetään edustava tila (*representative firm-*) menetelmää, jossa tutkittava tila on jonkin (ositetun) perusjoukon keskimääräinen tila. Sen sijaan termillä "tilamalli" tarkoitetaan tuotantokustannusten rakenteen seurantaan muodostettuja viljelmämalleja (Ala-Mantila 1992, s. 8). Tässä tutkimuksessa ei käytetä tilamalleja.

Mallitilat muodostetaan Etelä-Suomen tutkimusalueella sijaitsevilta kirjanpitoiloilta. MYEL-maksujen maksaminen tai eläke-etuudet eivät riipu tilan sijainnista, muutoin kuin metsän osalta. Tarkasteltavaksi tilakokoluokaksi valitaan 30- 49,9 ha, koska tässä tilakokoluokassa tiloja kertyi aineistosta suurin piirtein riittävästi tuotantosuunnasta riippumatta (kuvio 7). Tilakokoluokat eivät täysin vastaa kaikkien suomalaisten tilojen rakennetta. Tästä huolimatta tiettyä tilaryhmää edustavan mallitilan tulokset ovat yleistettävissä kyseisen tilaryhmään kuuluvien tilojen tuloksiin. Tuotantosuunnat on määritelty kuten kannattavuus-kirjanpidossa (MTTL 1997, s. 55).

Kuvio 7. Etelä-Suomen tutkimusalueella sijaitsevien, eri tuotantosuuntaa edustavien kirjanpito tilojen lukumäärä peltokokoluokittain.

Tutkimusta varten muodostettavalla viljatilalla keskipeltoala on 39 ha, sika tilalla 41 ha ja maitotilalla 39 ha (taulukko 1). Viljamallitilalla maataloustulo on 1 554 mk/ha, kun kaikkien kirjanpidossa olevien viljatilojen vastaavan liiketuloksen keskiarvo on 1 564 mk/ha vuonna 1995. Sikamallitilan maataloustulo kysei-senä vuonna on 2 255 mk/ha, kun kaikilla Etelä-Suomen kirjanpitosika tiloilla maataloustulo on keskimäärin 3 362 mk/ha ja koko Suomen kirjanpitosika tiloilla 2 867 mk/ha. Maitomallitilan maataloustulo on 4 746 mk/ha, kun se on Etelä-Suomen maidontuotantoa harjoittavilla kirjanpito tiloilla keskimäärin 4 275 mk/ha ja koko Suomen kirjanpito maito tiloilla 4 746 mk/ha (MTTL 1997).

Taulukko 1. Tuotantosuunnittain muodostettavien mallitilojen tunnuslukuja vuodelta 1995.

Tiloja, kpl		Viljatila 25 kpl	Sika tila 33 kpl	Maitotila 31 kpl
Peltoa,	ha	39	41	39
Metsää,	ha	54	62	48
Työtunnit,	h	1693	3708	5261
Eläimiä,	kpl	-	303	20

Mallitiloille laskettiin tilaryhmien keskiarvoina muun muassa seuraavat tiedot:

- peltopinta-ala, ha (sisältää myös vuokrapellon pinta-alan)
- metsäpinta-ala, ha
- työnmenekki h/tila/v (ei sisällä yksityistalouden tunteja)
- maataloustulo mk/tila
- tulot metsästä mk/tila
- tulot maatilalla tapahtuneista sivuansioista mk/tila
- maatalous-, metsä- ja sivuansio-omaisuus, mk/tila

Tutkimuksessa tarkastellaan myös viljelijäpariskunnan maksamien eläkemaksujen ja eläkekertymän välistä suhdetta. Koska tuotantosuunta sinällään ei vaikuta maksettaviin eläkemaksuihin eikä aikanaan saatavaan eläkkeeseen, tutkimuksen mallitiloista muodostetaan yksi keskiarvotila, jonka eläkemaksut ja aikanaan saatavat eläkkeet lasketaan puolitetun työtulon, työtuloputken ala- ja ylälaidan sekä normaalityötulon mukaisesti. Tällä keskiarvotilalla on peltoa 40 ha ja metsää 55 ha.

Eläkemaksujen ja eläkkeiden suhteiden selvittämiseen muodostetaan tilalle kaksi esimerkkipariskuntaa. Kumpikin pariskunta aloittaa viljelyn 28-vuotiaana ja jää eläkkeelle 65-vuotiaana. Eläkkeelläoloajan odotetaan olevan 24 vuotta, koska tilastojen mukaan 90 % miehistä kuolee ennen 89. ikävuottaan, keskimääräisen työeläkkeelläoloajan ollessa 16 vuotta (Eläketurvakeskus 1996b). Ensimmäisen viljelijäpariskunnan oletetaan aloittaneen viljelyn vuonna 1997 ja MYEL-maksuprosentit säilyvät vuoden 1997 tasolla. Toisessa esimerkissä oletuksena on, että viljelijäpariskunta on aloittanut viljelyn vuonna 1970. Sekä isännän että emännän maksamat MYEL-maksut lasketaan siten kuin ne ovat kulloisenkin järjestelmän mukaan määräytyneet. Eläkkeisiin lasketaan työeläkkeen lisäksi mukaan kansaneläke, joka sovitetaan eläkkeeseen kaavassa 3 esitetyllä tavalla. Nämä maksut muunnetaan TEL-indeksillä vuoden 1997 tasoon ja niiden arvo prolongoidaan vuoteen 1997. Vuodesta 1997 eteenpäin maksujen oletetaan olevan vuoden 1997 tasoa.

4.2. Tutkimuksessa käytettävien käsitteiden määrittäminen ja tutkimusmenetelmät

Empiirinen tutkimusosa jakautuu kahteen osaan siten, että ensimmäisessä osassa määritetään mallitilojen MYEL-työtulot ja verrataan niitä viljelijän saamiin todellisiin tuloihin. Toisessa osassa eläkemaksuja ja eläkkeiden kertymistä tarkastellaan mallitilan avulla. Maksettujen eläkemaksujen ja eläkekertymän välistä suhdetta tarkastellaan nykyarvomenetelmän avulla. Perustapauksessa eläk-keelläoloajan oletetaan olevan 24 vuotta, ja maksuajan 37 vuotta. Herkkyysanalyysissä tarkastellaan tilannetta, jossa viljelijä jäisikin eläkkeelle ennen eläkeikää, jolloin hänen eläkkeensä pienee, mutta eläkkeelläoloaika pitenee. Herkkyysanalyysin toisessa osiossa tarkastellaan tilannetta, jossa maksuaika jää niin lyhyeksi, ettei täyttä eläkettä ehdi karttua. Lisäksi tutkimuksessa arvioidaan, kuinka paljon eläkemaksuja olisi pitänyt maksaa, jotta yrittäjä saisi normalityötulon ja työtuloputken yläalaidan mukaista eläkettä, jos osa lakisääteisestä eläkkeestä korvattaisiin yksilöllisellä eläkevakuutuksella.

4.2.1. Työlle jäävän korvauksen määrittäminen

Viljelijöiden työtulojen määrittelyssä pyritään tarkastelemaan, kuinka hyvin MYEL-työtulo vastaa viljelijäperheen todellisia työansioita. MYEL-työtulo lasketaan Melan antamien ohjeiden mukaisesti tilan pelto- ja metsähehtaarien perusteella. Työtulo lasketaan perustyötulon, työtuloputken ylä- ja alalaidan mukaan sekä viljatilalla osa-aikaisen viljelijän puolitetun työtulon mukaan.

Viljelijäperheen todellinen työansio osoittaa, kuinka suuren korvauksen yrittäjäperhe saa suorittamastaan työstä. Se saadaan, kun kokonaistuotosta vähennetään kaikki muut kustannukset (myös velkojen korot ja oman pääoman korkovaatimus) paitsi yrittäjäperheen palkkovaatimus. Työansio voidaan laskea myös vähentämällä maataloustulosta oman pääoman korkovaatimus (Ryynänen ja Pölkki 1973, s. 40). Maataloustulo saadaan vähentämällä maatalous-ylijäämästä velkojen korot, vuokrat ja eläkemaksut. Maatalousylijäämä puolestaan lasketaan vähentämällä kokonaistuotosta kaikki muut kustannukset, paitsi pääoman korko ja yrittäjäperheen arvioitu palkka:

Maatalouden tehdyille työlle jäävä korvaus saadaan selville siten, että

maataloustulosta oman pääoman korkovaatimus. Vastaavalla tavalla lasketaan myös metsätalouden ja sivuansiotalouden työlle jäävä korvaus.

Metsäylijäämä 1.1.

-metsien hankintamenot vuonna 1995

+ myyntitulot vuonna 1995¹

= Tulo metsätaloudesta

Metsätalouden varallisuus

- metsätalouden osuus veloista

= Metsätalouden oma pääoma

Sivuansioista pyritään huomioimaan tilan yhteydessä tapahtuneen sivu-elinkeinon töistä saadut tulot. Tämän vuoksi sivuansiotalouden nettotuloista, jotka kirjanpitoliedoista löytyivät, vähennetään tilan ulkopuolelta tulleet palikat. Sivuanstotalouden pääoma määritellään vähentämällä sivuansiotalouden varoista sivuansioiden osuudet veloista.

MYEL-työtuloon sisältyy maatalouden työtulojen lisäksi metsätalouden ja tiettyjen sivuansioiden työtulot, joten ne on myös huomioitava, kun lasketaan viljelijäperheen työansiota muulla tavoin. Tässä tutkimuksessa ongelma ratkaistaan laskemalla tilalle niin sanottu "kokonaistyötulo", johon lasketaan mukaan maataloustulo ja metsä- ja sivuansiotulot. Edellä mainittujen tuloerien yhteenlasketusta kokonaistulosta vähennetään omalle pääomalle laskettu 5 %:n korkovaatimus. Jäljelle jäävä erotus on viljelijäpariskunnan omalle työlleen saama palkka.

4.2.2. Nykyarvomenetelmä

Maksettujen eläkemaksujen ja eläkekertymän välistä suhdetta tarkastellaan nykyarvomenetelmällä. Ahon (1989) mukaan diskonttaus- eli nykyarvomenetelmässä kaikki investoinnista aiheutuvat kustannukset ja saadut tulot diskontataan tai prolongoidaan tiettyä laskentakorkokantaa käyttämällä tiettyyn vertailuhetkeen, kuten investoinnin hankinta-ajankohtaan. Nykyarvoa kutsutaan usein myös pääoma-arvoksi (Aho 1989).

Mitä korkeampaa korkokantaa laskelmissa käytetään, sitä alhaisemmaksi muodostuu investoinnin nykyarvo. Investointia voidaan pitää tietysin oletuksin kannattavana, jos sen nykyarvo on suurempi kuin nolla. Vertailtaessa eri

¹ Myyntitulot sisältävät metsämaan myynnistä, puutavaran myynnistä (ml. hankinta- ja pystykaupat), avustuksista, myynnin alv:sta ja yhteismetsistä saadut tulot

investointikohteita keskenään kannattavin on se investointi, jonka nykyarvo on suurin (Ryynänen ja Ylätalo 1994, s. 67). Investoinnin nykyarvo (NA) määritellään seuraavasti:

$$(3) \quad NA = \sum_{t=1}^n \frac{S_t}{(1+r)^t} + \frac{JA_n}{(1+r)^n} - H$$

jossa:

n	= investoinnin kesto aika
t	= aika
S_t	= investoinnin tuottamat nettotulot vuonna t
JA_n	= investoinnin jäännösarvo vuonna $t = n$
r	= laskentakorko
H	= investoinnin hankintameno

Jotta nykyarvomenetelmä suosittaisi parasta investointivaihtoehtoa eri vaihtoehtojen tulisi täyttää kuusi peruseriaa: (1) kassavirtaperiaate, (2) aikaperiaate, (3) homogeenisuuden periaate mitattaessa, (4) investoinnin elinkaaren, (5) kokonaistuoton ja kokonaiskustannusten periaate ja (6) geometrisen keskiarvon periaate (Robison ja Barry 1996).

Kassavirtaperiaate tarkoittaa, että investoinnista tietyllä aikavälillä aiheutuneet menot vähennetään saman aikavälin investoinnin tuloista, josta saadaan nettokassavirta. Aikaperiaate tarkoittaa, että kaikki rahavirrat tulee diskontata tai prolongoida samaan ajankohtaan. Koska menot ja tulot tapahtuvat eri aikaan, niiden vertaaminen on mahdollista vain muuttamalla niiden arvot tiettyä ajankohtaa vastaaviksi. Homogeenisuuden periaate tarkoittaa, että vertailtaessa eri vaihtoehtoja täytyy esimerkiksi verojen, kustannusten ja tulojen riskin, inflaation, investoinnin tarkoituksen ja koon olla eri vaihtoehtoisissa vertailukelpoisia. Investoinnin käyttöperiaatteen mukaisena ikänä käytetään taloudellista käyttöikää. Kokonaiskustannusten ja kokonaistuoton periaatteen mukaan laskelmiin pitää ottaa kaikki investoinnista aiheutuneet kustannukset ja tuotot. Geometrinen keskiarvon (x_G) avulla voidaan vertailla keskenään eri investointivaihtoehtoja, joiden tuotot vaihtelevat kausittain. (Robison ja Barry 1996).

Nykyarvomenetelmän soveltaminen tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa nykyarvomenetelmää sovelletaan laskemalla kokonais-eläkkeille ja eläkemaksuille niiden nykyarvo ja vertaamalla diskontattuja arvoja toisiinsa. Kokonaiseläkkeessä huomioidaan kuoleamisen riskistä aiheutuva menetetty eläke. Nykyarvomenetelmä on varsin käyttökelpoinen elinkaari- ja eläketarkasteluissa. Muun muassa FORSS ym. (1998) on käyttänyt eläkkeiden diskonttausta osana mallia, jossa kotitaloudet maksimoivat periodihyötyjen jonoa (diskonttausajankohtana on kotitalouden syntymähetki).

Viljelijän i ottaman eläkevakuutuksen nykyarvo koostuu kolmesta osasta: viljelijän jo maksamista eläkemaksuista (kaava 4), tulevaisuudessa erääntyvistä eläkemaksuista (kaava 5) ja hänen aikanaan saamistaan kokonaiseläkkeistä (kaava 6). Eläkkeen arvona käytetään eläkkeen odotusarvoa, jossa huomioidaan todennäköisyyslaskennan avulla kuoleman mahdollisuus eläkkeelläoloaikana.

Eläkemaksuista jo kertynyt pääoma (K_1^i) prolongoidaan nykyhetkeen kaavalla:

$$(4) \quad K_1^i = \sum_{t=n}^0 R(1+r)^t$$

jossa,

R	=	vuotuinen eläkemaksu
r	=	diskonttokorko
n	=	niiden vuosien lukumäärä, jolloin eläkemaksuja on maksettu
t	=	aika

Tulevina vuosina maksettavista eläkemaksuista tulevaisuudessa kertyvä pääoma (K_2^i) diskonttataan nykyhetkeen :

$$(5) \quad K_2^i = \sum_{t=1}^{T^i} \frac{R}{(1+r)^t}$$

jossa,

T^i	=	viljelijän i eläkkeelle siirtymisvuosi (viimeinen vakuutuksen maksuvuosi)
-------	---	---

ja aikanaan maksettavista eläkkeistä kertyvä pääoma-arvo (K_3^i) diskontataan nykyhetkeen:

$$(6) \quad K_3^i = \frac{1}{(1+r)^{T^i}} \sum_{t=T^i+1}^{k^i} \frac{E}{(1+r)^t}$$

jossa,

E	=	eläke
k^i	=	viljelijän i kuolinaika
T^i	=	aika, jolloin viljelijä i jää eläkkeelle (vakio)

4.2.3 Odotusarvo

Rannan ym. (1991) mukaan odotusarvo on todennäköisyysmallissa numeerisen tilastollisen muuttujan keskiarvon vastine. Odotusarvo $E(\tilde{x})$ diskreeteille muuttujille voidaan laskea kaavasta:

$$(7) \quad E(\tilde{x}) = \sum_{i=1}^n p_i v_i$$

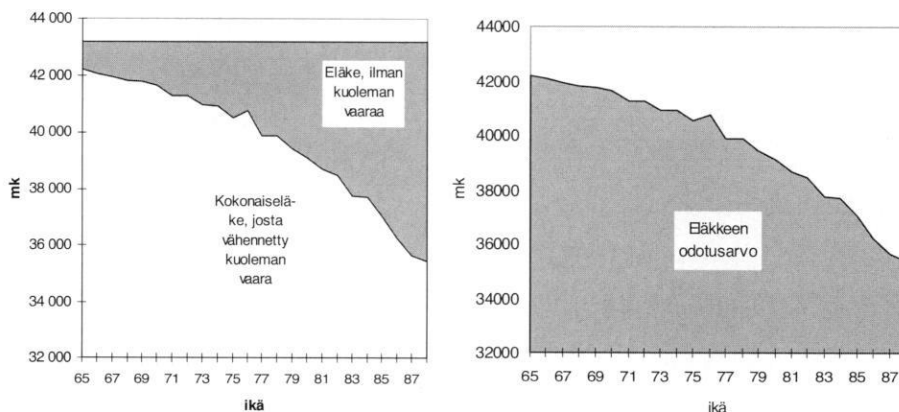
jossa

$p_1 \dots p_n$	=	todennäköisyys tapahtumalle 1...n
$v_1 \dots v_n$	=	satunnaismuuttujan arvo tapahtumassa 1...n

Odotusarvo ei ole välttämättä satunnaismuuttujan “odotettavissa oleva arvo” eikä edes mahdollinen satunnaismuuttujan arvo, vaan kuvaa sitä tulosta, joka keskimäärin saadaan, kun populaatiosta valitaan satunnaisesti yksi alkio ja siitä mitataan tarkasteltavan muuttujan arvo (Ranta ym. 1991, s. 67). Dynaamisissa malleissa aikatekijä aiheuttaa malliin sellaista epäsymmetrisyyttä,

että eläkkeen keskimääräinen pääoma-arvo ei ole samansuuruinen kuin keskimääräinen elinikää elävän henkilön eläkkeen pääoma-arvo. Näin on asianlaita myös tässä mallissa.

Henkivakuutusmatematiikassa on perinteisesti käytetty mallia, jossa tapah-tuman todennäköisyyden vaikutus on huomioitu lisäämällä se alkuperäiseen hyvinvointiin tai panokseen (Eecheould ja Gollier 1995). Täsmälleen sama tulos saadaan laskemalla lopullisen hyvinvoinnin/tuotoksen odotusarvo. Esi-merkiksi eläkkeen odotusarvo voidaan laskea joko niin, että kerrotaan kuo-leman todennäköisyydellä eläkkeen laskennallinen arvo ja vähennetään tämä “menetetty eläke” eläkkeen laskennallisesta arvosta (kuvio 8a) tai sitten ker-romalla “elämisen todennäköisyydellä” laskennallinen eläke (Kuvio 8b).

(a)

(b)

*Kuvio 8 a ja b. Kaksi tapaa huomioida kuolemanvaara eläkkeen arvi-
oinnissa, vasemmanpuoleisessa kuviossa “kokonaiseläkkeestä” on vä-
hennetty kuolemanvaaraan aiheuttama menetys, oikeanpuoleisessa on
laskettu eläkkeen odotusarvo elämisen todennäköisyyden perusteella.*

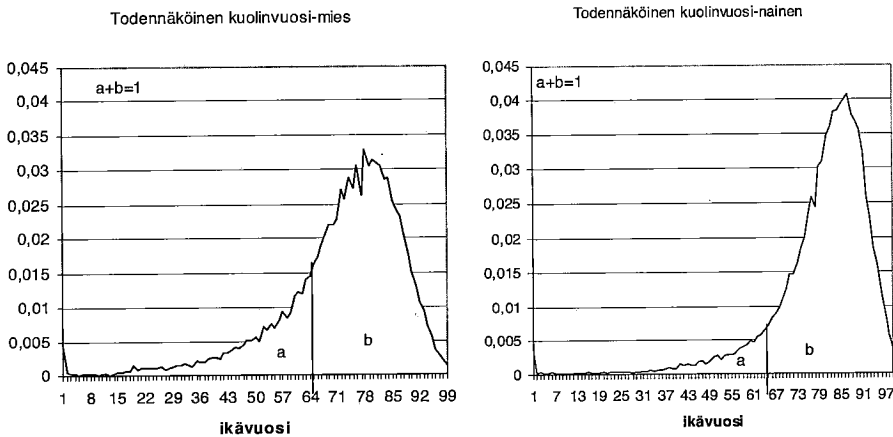
Tässä tutkimuksessa eläkkeen arvo lasketaan eläkkeen odotusarvona:

$$(8) \quad E(K_3^i) = \sum_i p_k^i K_3^i$$

jossa,

$$p_k^i = \text{p viljelijä (i elää 65 vuotiaaksi ja kuolee iässä k)}$$

Kuolemariski lasketaan Tilastokeskuksen kuolemanvaara (*probability of death*) taulukoita hyväksi käyttäen. Kuolemanvaarataulukko kertoo kuinka monta saman (ikä)vuoden alussa elävästä tuhannesta henkilöstä todennäköisesti kuolee kuluvaan vuoden aikana. Tutkimuksessa oletetaan, että henkilö ei kuole alle 65-vuotiaana. Kuviossa 9 on esitetty todennäköisyys, että henkilö kuolee jonain tiettyinä ikävuonna, ikävuosina 1 - 99. Koska tutkimuksessa oletetaan, että henkilö ei kuole ennen eläkeikää, täytyy laskea todennäköisyys tapahtumalle: “i elää 65-vuotiaaksi ja kuolee iässä k” ($k > 65$). Kuviossa todennäköisyyttä kuolla alle 65-vuotiaana kuvaa alue a ($a = \sum p_i < 65 \text{ vuotta}$). Todennäköisyyttä kuolla 65-vuotiaana tai vanhempana kuvaa alue b ($b = \sum p_i \geq 65 \text{ vuotta}$), a:n ja b:n summa on yksi, joten b voidaan määritellä myös: $b = 1 - a$.

Kuvio 9. Todennäköisyys tapahtumalle “henkilö kuolee ikävuonna k”.

Todennäköisyys tapahtumalle “i elää 65-vuotiaaksi, kuolee vuonna k” lasketaan a:n ja b:n avulla (vrt. Maddala 1993, s. 365):

$$(9) \quad \frac{p_k}{b} = \frac{p_k}{1-a}$$

Tutkimuksessa käytetyt suureet

Laskennallisella eläkkeellä tarkoitetaan eläkettä, joka on henkilön maksimi kokonaiseläke, jossa ei ole huomioitu kuolemavaaraa.

Maksujen ja eläkkeiden välisiä nykyarvoja verrataan kahden suureen, maksujen ja eläkkeiden nykyarvojen välisen erotuksen sekä maksujen ja eläkkeiden suhteen, avulla. *Maksujen ja eläkkeiden välisten nykyarvojen erotus* lasketaan vähentämällä eläkkeen odotusarvosta eläkemaksujen nykyarvot:

$$(10) \quad E(K_3^i) - (K_2^i + K_1^i)$$

Tunnusluku kertoo, paljonko enemmän/vähemmän viljelijä on maksaa eläkemaksuja kuin saa eläkettä

Maksujen ja eläkkeiden välinen suhde lasketaan jakamalla diskonttatut eläkemaksut eläkkeiden odotusarvoilla:

$$(11) \quad \frac{(K_2^i + K_1^i)}{E(K_3^i)}$$

Tunnusluku kertoo maksujen ja eläkkeiden välisen suhteen. Kun se saa arvon 1, on eläkettä saatu yhtä paljon kuin maksuja on maksettu. Tunnusluku on sitä edullisempi viljelijän kannalta, mitä pienempi se on. Eläkevakuutuksen ottajaa kiinnostaa myös se, kuinka kauan eläkettä on vähintään tietyllä diskonttokorolla saatava, jotta hän saa maksamansa vakuutusmaksut takaisin. Tämän vuoksi lasketaan kertyneiden eläkkeiden ja eläkemaksujen välinen suhde (kaava 14) myös kullekin eläkkeelläolo vuodelle eri diskonttokorkokannoilla. Tuloksissa ilmoitetaan, montako vuotta viljelijän pitää olla eläkkeellä, jotta hän saa maksamansa eläkemaksut täysimääräisinä takaisin.

5. TULOKSET

5.1. MYEL-työtulon ja tilan työansion vastaavuus

Etelä-Suomen kirjanpitoalueen 30-50 hehtaarin vilja-, sika- ja maitotiloilla eri tulonlähteistä keskimäärin saadut tulot ja tilaan sijoitettujen pääomien määrät käyvät ilmi taulukosta 2 (liite 1).

Taulukko 2. Viljelijäperheen tulot maatilasta ja tilaan sijoitettu pääoma (mk/tila) vuonna 1995.

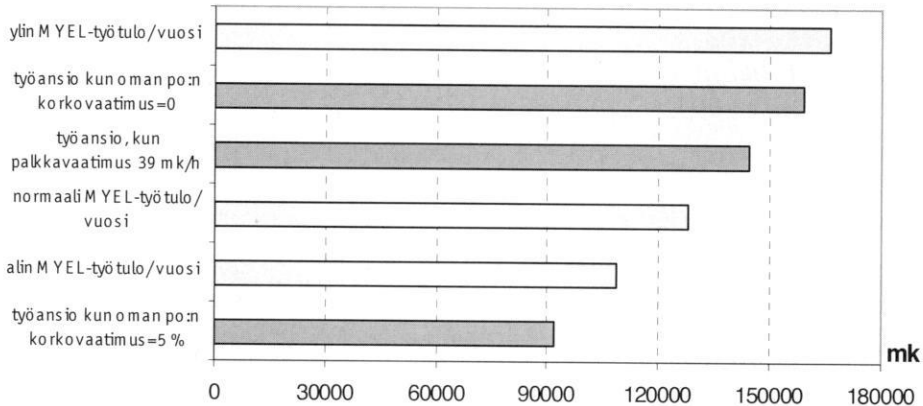
	Viljatila	Sikatila	Maitotila
Maataloustulo	60 597	90 102	181 692
Tulot metsätaloudesta	53 814	46 619	-22 150
Tulot sivuansioista	14 287	22 560	8 949
TULOT YHTEENSÄ	128 698	159 281	168 491
Maatalouspääoma	782 820	953 830	719 548
Metsätalouden pääoma	506 313	466 437	351 855
Sivuansiotalouden pääoma	19 162	8 537	4 345
PÄÄOMA YHTEENSÄ	1 308 295	1 428 804	1 075 748

Viljatila

Viljatilalla oli peltoa 39 ha ja metsää 54 ha (vrt. taulukko 2). Kun tämän viljatilalla omalle pääomalle asetettiin 5 % korkovaatimus, jäi koko viljelijäperheelle työansioksi vuonna 1995 noin 66 000 mk (TEL-indeksillä muunnettuna vuoden 1997 tasoon). MYEL-työtulon ja viljelijäperheen palkaksi jäävän tulon erot viljatilalla on esitetty kuviossa 10. MYEL-työtulo oli työtuloputken alalaidassa noin 38 000 mk ja putken yläalaidassa lähes 94 000 mk suurempi kuin viljelijäperheen palkaksi jäävä osuus maatalousylijästä sekä metsä- ja sivuansiotuloista². Viljatilasta laskeaan myös puolitetty työtulo. Kun viljatilalla MYEL-työtulo puolitetaan, sen suuruus on 63 000 mk/vuosi.

2 Viljelijäperheen palkaksi jäävää osuutta maatalousylijästä sekä metsä- ja sivuansiotuloista kutsutaan jäjempanä tilan työansioksi. Se kattaa siten maatalouden, metsätalouden ja sivuansiotalouden työpanokselle jäävän korvauksen. Ks. myös sivu 40

MYEL-työtulon tuntiansio vaihteli 62 markasta 94 markkaan tunti ja puolitettun MYEL-työtulon tuntiansio oli 37 mk/tunti. Viljelijäperheen palkaksi laskettava osuus maatalousylijäämästä sekä metsä- ja sivuansiotuloista, kun omalle pääomalle asetetaan 5 %:n korkovaatimus, on 39 mk/tunti. MTTL:n kannattavuuskirjanpitolaskelmissa viljelijäperheen palkkavaatimuksena käytetään keskimääräistä maataloustyöntekijän palkkaa 39 mk/tunti.

Kuvio 10. Viljatilän MYEL-työtulon ja tilän työansion vastaavuus (mk/tila).

Määritelty MYEL-työtulotaso vaikuttaa paitsi maksettaviin eläkevakuutusmaksuihin, myös aikanaan saataviin eläkkeisiin. Taulukossa 3 on verrattu viljatilän viljelijän saamaa eri työtulotasojen mukaista kokonaiseläkettä tilän työansioon. Tilasta saadut tulot on jaettu tasan viljelijäpariskunnan kesken, samalla periaatteella kuin MYEL-työtulo. Kokonaiseläkkeeseen on huomioitu työ- ja kansaneläke. Eläke on laskettu sillä oletuksella, että eläke määräytyy vuoden 1997 työtulotason mukaan ja sitä karttuu täydet 60 % MYEL-työtulosta. Kun tilasta saaduista tuloista vähennetään oman pääoman korkovaatimus (5%), kokonaiseläke on 11-53 % suurempi viljelijäperheelle palkaksi jäävä osuus tuloista. Vertailun vuoksi esitetään tilanne, jossa omalle pääomalle ei esitetä lainkaan korkovaatimusta, vaan kaikki tilasta saadut tulot jäävät tilän työansioksi. Ellei pääomalle esitetä korkovaatimusta, kokonaiseläke on 56 % - 80 % tilasta saaduista tuloista. Kun viljelijäpariskunnan tekemä tuntimäärä kerrotaan 39 mk:n palkkavaatimuksella, on MYEL-työtulon mukainen eläke 11-53 % suurempi kuin viljelijäperheen palkkavaatimus. Tilän alhaisiin tuloihin/henkilö vaikuttaa oletus, että tilalla

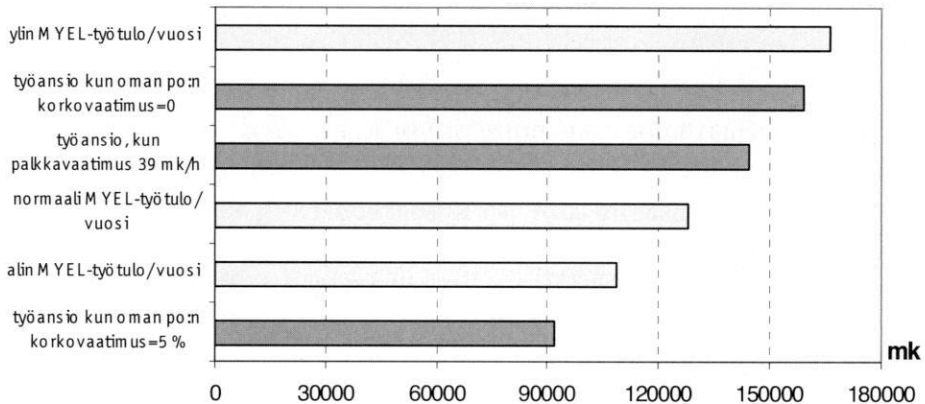
työskentelee päätoimisesti kaksi ihmistä. Viljailoilla työskentelee usein vain yksi henkilö päätoimisesti, tai tilaa viljellään osa-aikaisesti

Taulukko 3. Kokonaiseläke verrattuna tilan työansioon viljatilalla.

	Kokonaiseläke % viljelijäperheen työn osuudeksi jäävästä tulosta, kun oman pää- oman korkovaa- timus = 5 %	Kokonaiseläke % viljelijäperheen työn osuudeksi jäävästä tulosta, kun oman pää- korkovaa- timus = 0 %	Kokonaiseläke % viljelijäperheen palkkavaati- muksesta (39 mk/h)
Tulot/vuosi/henkilö	33 000 mk	64 349 mk	33 000 mk
Puolitettu työtulo	111 %	56 %	111 %
Työtulo putken alalaita	130 %	67 %	130 %
Normaali työtulo	139 %	71 %	139 %
Työtulo putken ylälaita	153 %	80 %	153 %

Sikatila

Sikatilalla oli peltoa 41 ha ja metsää 62 ha (taulukko 2). Lihaskojoja tilalla oli noin 300. Viljelijäperheen työansioksi saatiin pääoman 5%:n korkovaatimuksella noin 92 000 mk/vuosi vuoden 1997 hinnoin. MYEL-työtulot vaihtelivat putken alalaidan 109 000 markasta putken ylälaidan 166 000 markkaan. MYEL-työtulo on kaikilla MYEL-työtulotasoilla suurempi kuin viljelijäperheen palkaksi jäävä osuus, kun maatalousylijäämästä sekä muista tuloista vähennetään 5 %:n oman pääoman korkovaatimus. MYEL-työtulo jää kuitenkin putken alalaidan sekä normaalityötulon mukaisella tasolla alhaisemmaksi kuin tilasta saatavat tulot, kun oman pääoman korkovaatimusta ei huomioida, tai kun omalle työlle asetetaan 39 markan palkkovaatimus (kuviot 11). MYEL-työtulon tuntiansio vaihteli sikatilalla 29 markasta 45 markkaan. Viljelijäperheen palkaksi jäävä osuus, kun omalla pääomalla oli 5 % korkovaatimus, oli 24 mk/tunti.

Kuvio 11. Sikatilän MYEL-työtulon ja tilan työansion vastaavuus (mk/tila).

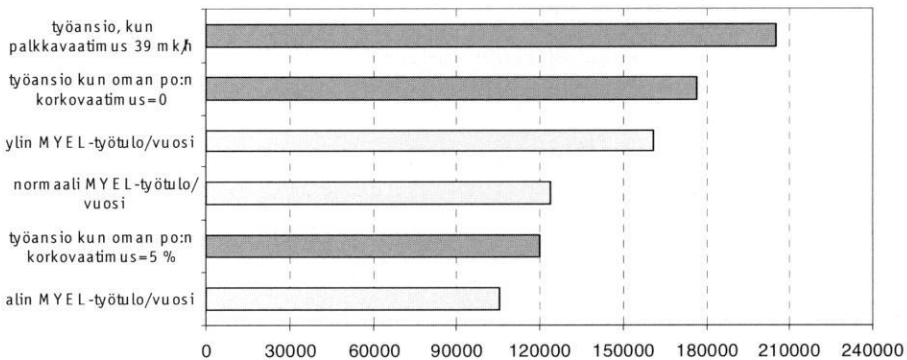
Vuosittaisen kokonaiseläke oli 94 - 113 % tilan viljelijäperheen omalle työlle saamasta korvauksesta, kun omalle pääomalle asetettiin 5 % korkovaatimus. Jos korkovaatimusta ei asetettu, kokonaiseläke oli 56 - 65 % työansiosta, viljelijäperheen palkkovaatimuksesta kokonaiseläke oli 60 - 71 % (taulukko 4).

Taulukko 4. Kokonaiseläke verrattuna tilan työansioon sikatilalla.

	Kokonaiseläke % viljelijäperheen työn osuudeksi jäävästä tulosta, kun oman pääoman korkovaatimus = 5 %	Kokonaiseläke % viljelijäperheen työn osuudeksi jäävästä tulosta, kun oman pääomankorkovaatimus = 0 %	Kokonaiseläke % viljelijäperheen palkkovaatimuksesta (39 mk/h)
Tulot/vuosi/henkilö	46 000 mk	79 200 mk	72 300 mk
Työtulo putken alalaita	94 %	56 %	60 %
Normaali työtulo	100 %	58 %	64 %
Työtulo putken ylälaita	113 %	65 %	71 %

Maitotila

Maitotilalla oli peltoa 29 ha ja metsää 48 ha. Lehmiä tilalla oli noin 20 (taulukko 2). Viljelijäperheen työansioksi 5 %:n oman pääoman korkovaatimuksella muodostui noin 120 000 mk vuoden 1997 hinnoin. MYEL-työtulo vaihteli putken alalaidan 100 000 markasta ylälaidan 161 000 markkaan (kuviot 12). Kun omalle pääomalle asetetaan 5 %:n palkkavaatimus, viljelijäperheen tuntiansioksi jäi 23 mk/h, alin MYEL-työtulo/h oli 20 mk/h, normaalityötulon mukainen tuntiansio oli 24 mk/h ja putken ylälaidan mukainen ansio 31 mk/h.

Kuvio 12. Maitotilan MYEL-työtulon ja tilan työansion vastaavuus (mk/tila).

Kokonaiseläke vaihteli työtuloputken alalaidan mukaisesta 71 %:sta ylälaidan mukaiseen 85 %:iin osuuteen tilan työansiosta, kun omalle pääomalle asetettiin 5 %:n palkkavaatimus (taulukko 5).

Taulukko 5. Kokonaiseläke verrattuna tilan työansioon maitotilalla.

	Kokonaiseläke % viljelijäperheen työn osuudeksi jäävistä tulosta, kun oman pää- oman korkovaa- timus = 5 %	Kokonaiseläke % viljelijäperheen työn osuudeksi jäävistä tulosta, kun oman pää- korkovaa- timus = 0 %	Kokonaiseläke % viljelijäperheen palkkavaati- muksesta (39 mk/h)
Tulot/vuosi/henkilö	60 000 mk	84 000 mk	103 000 mk
Työtulo putken alalaita	71 %	51 %	42 %
Normaali työtulo	76 %	54 %	44 %
Työtulo putken ylälaita	85 %	61 %	49 %

5.2. MYEL-maksujen ja viljelijöiden kokonaiseläkkeiden suhde

Siihen, millaiseksi maksettujen eläkemaksujen ja eläkkeiden suhde määräytyy, vaikuttaa moni seikka, esimerkiksi maksettujen maksujen määrä, eläkkeellä-oloajan pituus, työeläkkeen ja kansaneläkkeen suhde.

Tässä tutkimuksessa vakuutusmaksut ja eläkkeet diskontattiin samaan ajankohtaan eri korkokannoilla. MYEL-maksut laskettiin siten, kun ne ovat kunakin ajankohtana määräytyneet. Vuodesta 1997 eteenpäin käytettiin vuoden 1997 käytäntöä. Koska MYEL-työtulojen määräytyminen on periaatteessa hehtaariperusteista, tuotantosuuntien välille ei synny eroja. Tämän vuoksi maksettujen maksujen ja eläkkeiden välistä suhdetta tarkastellaan yhden keskiwertotilan avulla. Tilalla on peltoa 40 ha ja metsää 55 ha. Tälle tilalle

laskettiin malli kahdelle eri yrittäjäpariskunnalle sen mukaan, milloin viljelijäpariskunta oli aloittanut tilanpidon.

5.2.1. Vuonna 1997 aloittaneet viljelijät

Viljelijöiden työtulot jaettiin viljelijäpariskunnan kesken tasan. Kumpikin maksoi kaikissa tapauksissa MYEL-maksua alennetun prosentin mukaan, 10,1 %. Eläkemaksuja oletettiin maksettavan 37 vuotta. Eläkkeelle tässä laskuesimerkissä päästään 65-vuotiaana ja eläkkeelläoloaika on enintään 24 vuotta (liite 2). Laskelmat on tehty siten, että kaikki maksut ja eläkkeet diskontataan tähän hetkeen. Kansaneläkkeen osuus on laskettu vuoden 1997 käytännön mukaan, joten siihen ei ole huomioitu mukaan kansaneläkkeen pohjaosaa. Eläkkeen odotusarvo on laskettu kaavalla 8.

Maksujen ja eläkkeiden välinen suhde

Viljelijäpariskunnan vuosittain maksamat, diskonttaamattomat vakuutusmaksut vaihtelevat puolitetun työtulon mukaan maksetusta 3 200 markasta ylimmän työtulon mukaiseen noin 8 300 markkaan. Diskonttaamattomien eläkkeiden odotusarvon geometrinen keskiarvo vaihtelee isännällä puolitetun työtulon mukaisesta 35 000 markasta ylimmän työtulon mukaiseen 50 000 markkaan. Laskennallinen eläke vaihtelee 36 000 markasta 52 000 markkaan.

Yhteenlaskettujen eläkkeiden ja vakuutusmaksujen nykyarvojen välinen erotus on luonnollisesti sitä korkeampi, mitä pienempää korkokantaa käytetään. Toisin sanoen vakuutusmaksut ovat sitä korkeammat suhteessa eläkkeeseen, mitä korkeampaa korkokantaa käytetään. Kun vertaillaan eri työtulotasoja, putken yläaidan mukaisten maksujen ja eläkkeiden erotus on suurin kun käytetään pientä diskonttokorkokantaa. Kun korkokanta kasvaa, korkeammilla työtulotasolla erotus pienenee nopeammin, ja täten alhaisemmat työtulotasot tulevat edullisemmiksi. Maksujen ja eläkkeiden välinen suhde on sitä edullisempi, mitä pienempää diskonttokorkokantaa ja alhaisempaa työtulotasoa käytetään. Maksujen ja eläkkeiden nykyarvojen erotus muuttuu työtulotasosta riippuen negatiiviseksi 4 – 7 % diskonttokorkokannoilla. Yhteenlaskettujen maksujen ja eläkkeiden odotusarvojen välinen suhde on sitä parempi mitä alemmalla työtulotasolla ja diskonttokorkokannalla liikutaan (taulukko 6).

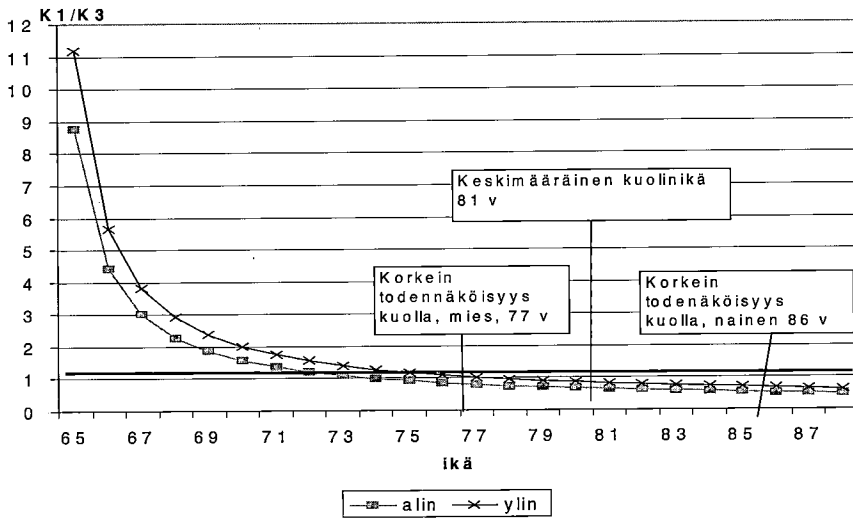
Taulukko 6. Vuonna 1997 yrittämisen aloittaneen pariskunnan maksujen ja eläkkeiden suhde sekä eläkkeiden ja maksujen välisen erotuksen nykyarvo eri työtulotasolla ja eri diskonttokoroilla.

Työtulotaso	Diskonttokorko %	Isäntä Maksu/ eläke Suhde	Emäntä Maksu/ eläke Suhde	Isäntä Nykyarvo mk (v-97 ind.)	Emäntä Nykyarvo mk (v-97 ind.)
Puolitettu	0	0,14	0,14	742 000	737 000
"	1	0,19	0,19	428 000	426 000
"	3	0,35	0,35	132 000	132 000
"	5	0,66	0,66	28 000	28 000
Putken alal.	0	0,20	0,20	815 000	809 000
"	1	0,27	0,27	455 000	452 000
"	3	0,50	0,50	120 000	119 000
"	5	0,90	0,90	5 400	5 000
Normaali	0	0,22	0,22	846 000	840 000
"	1	0,30	0,30	466 000	463 000
"	3	0,56	0,55	114 000	113 000
"	5	1,00	1,00	-4 000	-4 500
Putken yläal.	0	0,25	0,24	909 000	901 000
"	1	0,35	0,34	488 000	485 000
"	3	0,64	0,64	103 000	102 000
"	5	1,2	1,2	-24 000	-24 000

Kun jokaiselle eläkkeelläolovuodelle lasketaan siihen asti kertyneiden eläkkeiden odotusarvon ja eläkemaksujen nykyarvojen välinen suhde, havaitaan, että suhde on sitä edullisempi, mitä alhaisempaa diskonttokorkokantaa ja MYEL-työtulotasoa käytetään. Kuviossa 13 on esitetty eri maksujen ja eläkkeiden välisen eri työtulotasojen mukaisen suhteen kehitys ikävuosittain, kun diskonttokorkokanta on 3 %. Kun maksujen ja eläkkeiden välinen suhde on alle 1, on eläkkeiden odotusarvo suurempi kuin maksettujen eläkemaksujen arvo. Kuvioon on merkitty myös keskimääräinen työeläkkeelläoloajan mukainen ikä, 81 vuotta (Eläketurvakeskus 1996b), sekä kummankin sukupuolen "todennäköisin" kuolinvuosi.

Jos diskonttokorkokanta on 0, eläkkeellä täytyy olla puolitettulla työtulotasolla 68-vuotiaaksi ja ylimmällä työtulotasolla 71-vuotiaaksi, jotta

maksamansa eläkemaksut saa takaisin. 3 %:n korkokannalla puolitetun työtulotason mukaisella eläkkeellä täytyy olla 71-vuotiaaksi ja ylimmällä työtulotasolla 78-vuotiaaksi, jotta maksetut maksut saa takaisin. Kun diskonttokorkokanta on 5 %, puolitetun työtulotason mukaisella eläkkeellä täytyy olla 77-vuotiaaksi ja työtuloputken alalaidan mukaisella eläkkeellä 86-vuotiaaksi maksujen takaisin saamiseksi. Normaali- ja ylimmällä työtulotasolla ei maksamiaan maksuja ehdi saada 88. ikävuoteen mennessä takaisin (taulukko 8).

Kuvio 13. Maksujen ja eläkkeiden välisen suhteen kehitys alimmalla ja ylimmällä työtulotasolla, kun diskonttokorkokanta on 3 %.

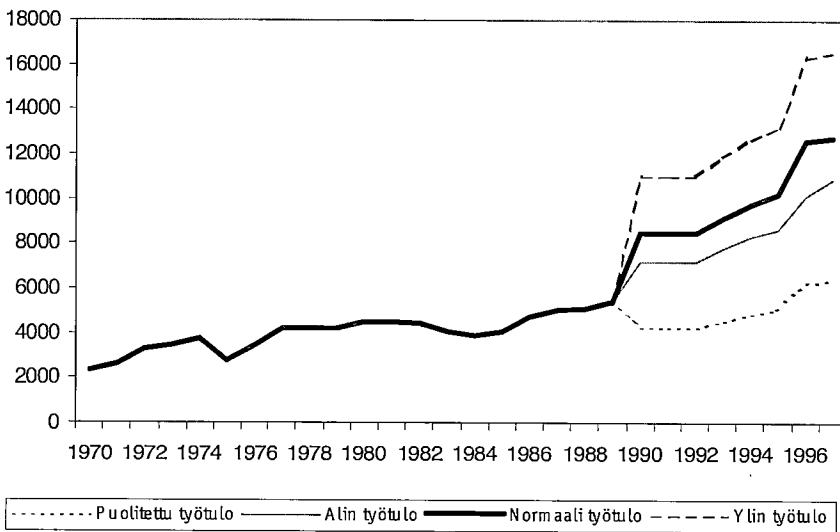
5.2.2. Vuonna 1970 aloittaneet viljelijät

Emännän ja isännän maksamat MYEL-maksuosuudet vaihtelevat vuoteen 1983 saakka. Siihen asti emännän osuus oli laissa määrätty tarkka markkamäärä ja osuudet MYEL-maksusta on laskettu sen mukaan. Eläkkeet on myös laskettu noudattaen normaalia käytäntöä, eli henkilölle on laskettu kaksi vaihtoehtoista eläkettä: ensimmäinen siten, että huomioon on otettu kaikkien kertyneiden työtulojen määrä ja toinen siten, että huomioon on otettu työtulojen suuruus vuodesta 1983 eteenpäin. Eläkkeeksi on valittu näistä kahdesta se, joka on suurempi (MYEL 8 i §). Kaikki maksetut maksut otetaan kuitenkin huomioon riippumatta siitä, kumpi eläke on parempi. Ennen vuotta 1997 maksetut

maksut on prolongoitu nykyhetkeen ja vuodesta 1997 eteenpäin maksettavat maksut ja tulevat eläkkeet on diskontattu nykyhetkeen. Vuodesta 1983 eteenpäin on oletettu, että maksut jakaantuvat suhteessa 1:1. Kaikki luvut on esitetty vuoden 1997 hinnoin, ellei toisin mainita. Eläkkeen odotusarvo on laskettu samalla tavalla kuin edellisessä esimerkissä.

Maksujen ja eläkkeiden välinen suhde

Viljelijäpariskunnan vuosittain maksamat vakuutusmaksut ovat vaihdelleet melkoisesti vuodesta 1970 lähtien (kuvio 14).

Kuvio 14. MYEL-maksujen kehitys vuosina 1970-1997 40 pelto- ja 55 metsähehtaarin tilalla (1997 hinnoin).

Isännän maksamat vakuutusmaksut vaihtelevat vuoden 1970 työtulosta lasketusta 1 800 markasta vuoden 1997 ylimmän työtulon mukaiseen noin 8 300 markkaan. Emännän maksamat maksut vaihtelevat niinkään paljon. Vuonna 1970 hänen osuutensa vakuutusmaksusta oli 517 mk ja vuoden 1997 työtuloputken ylälaidan mukaan noin 8 300 mk. Puolisot maksoivat yhteensä enimmillään 18 600 mk Isännän diskonttaamaton vuotuinen laskennallinen eläke vaihteli 42 600 markasta 48 500 markkaan. Eläkkeiden odotusarvon geometrinen keskiarvo vaihteli 41 500 markasta 47 500 markkaan Emännän vuotuinen diskonttaamaton laskennallinen eläke vaihteli 38 700 markasta 48

500 markkaan ja odotusarvojen geometrinen keskiarvo 36 800 markasta 47 200 markkaan.

Emännällä maksujen ja eläkkeiden välinen suhde on parempi johtuen aiemmin laissa emännän työtulon määräksi sidotusta markkamäärästä, poikkeuksena tästä on puolitettu työtulotaso, jolloin emännän eläke jää huomattavan pieneksi (taulukko 7). Eläkkeiden nykyarvo pienenee, kun diskonttokorko kasvaa. Kummallakin sukupuolella maksujen ja eläkkeiden suhde on sitä edullisempi, mitä alhaisemmalla työtulotasolla liikutaan. Ainoan poikkeuksen säännöstä muodostaa emännän puolitettu työtulotaso: koska puolitetun työtulotason mukainen eläke on suhteellisen pieni, putken alalaidan mukainen tason mukaiset eläkkeet muodostavat paremman suhteen. Eläkkeiden nykyarvo 0 %:n diskonttokorkokannalla sitä suurempi, mitä suuremmalla työtulotasolla liikutaan, mutta diskonttokoron noustessa nykyarvon pienenee sitä nopeammin, mitä korkeampi on työtulotaso. Vuonna 1970 aloittaneilla viljelijöillä MYEL-maksujen ja kokonaiseläkkeiden suhteet ovat parempia kuin vuonna 1997 aloittaneilla, koska järjestelmän alkuaikoina maksut olivat huomattavasti pienempiä

Taulukko 7. Vuonna 1970 yrittämisen aloittaneen pariskunnan maksujen ja eläkkeiden suhde sekä eläkkeiden ja maksujen nykyarvojen välinen erotus.

Työtulo	Diskonttokorko %	Isäntä Maksu/ eläke Suhde	Emäntä Maksu/ eläke Suhde	Isäntä Nykyarvo mk (v-97 ind.)	Emäntä Nykyarvo mk (v-97 ind.)
Puolitettu	0	0,10	0,11	888 000	790 000
"	3	0,26	0,25	396 000	357 000
"	5	0,50	0,46	185 000	177 000
Korkotaso, jossa nykyarvo	< 0	8	8	- 69 000	- 29 000
alin työtulo	0	0,13	0,11	887 000	883 000
"	3	0,31	0,23	380 000	414 000
"	5	0,57	0,38	165 000	229 000
Korkotaso, jossa nykyarvo	< 0	7	9	-11 000	-13 000
Normaali	0	0,14	0,12	902 000	915 000
"	3	0,33	0,25	382 000	425 000
"	5	0,59	0,40	161 000	232 000
Korkotaso, jossa nykyarvo	< 0	7	9	- 18 000	- 19 000
ylin työtulo	0	0,16	0,14	946 000	979 000
"	3	0,35	0,27	393 000	447 000
"	5	0,62	0,43	160 000	238 000
Korkotaso, jossa nykyarvo	< 0	7	9	- 28 000	- 30 000

Vuonna 1970 aloittanut pariskunta saa maksamansa eläkemaksut nopeammin takaisin kuin vuonna 1997 aloittanut (taulukko 8). Nopeimmin maksetut vakuutusmaksut saa takaisin alemmilla työtulotasoilla ja diskonttokorkokannoilla.

Taulukko 8. Ikävuosi, jolloin diskontatut eläkemaksut on yhtä suuria kuin yhteenlasketut eläkkeiden odotusarvot.

Työtulo	Dis- konto korko	Ikä jolloin $K_2^i = E(K_3^i)$ -97 aloittanut yrittäjä	Ikä jolloin $E(K_3^i) = K_2^i + K_1^i$ -70 aloittanut isäntä	Ikä jolloin $E(K_3^i) = K_2^i + K_1^i$ -70 aloittanut emäntä
puolitettu	0	68	67	67
"	3	71	69	69
"	5	77	73	72
alin työtulo	0	69	68	67
"	3	74	70	69
"	5	86	75	71
normaali	0	70	68	67
"	3	76	71	69
"	5	-	75	71
ylin työtulo	0	71	68	68
"	3	78	71	69
"	5	-	76	72

5.3. Herkkyysanalyysi

5.3.1. Maksuajan ja eläkkeelläoloajan vaikutus eläkkeeseen sekä maksujen ja eläkkeiden suhteisiin

Herkkyysanalyysissä tutkitaan eläkkeelläoloajan ja maksuajan vaikutusta eläkkeen suuruuteen sekä maksujen ja eläkkeiden välisiin suhteisiin. Esimerkiksi työkyvyttömyys voi lyhentää maksujen maksuaikaa ja tätä kautta pienentää työeläkkeen määrää. Tarkoituksena on myös verrata yksilöllisen eläkevakuutuksen maksuja ja eläkkeitä lakisääteiseen eläkevakuutukseen.

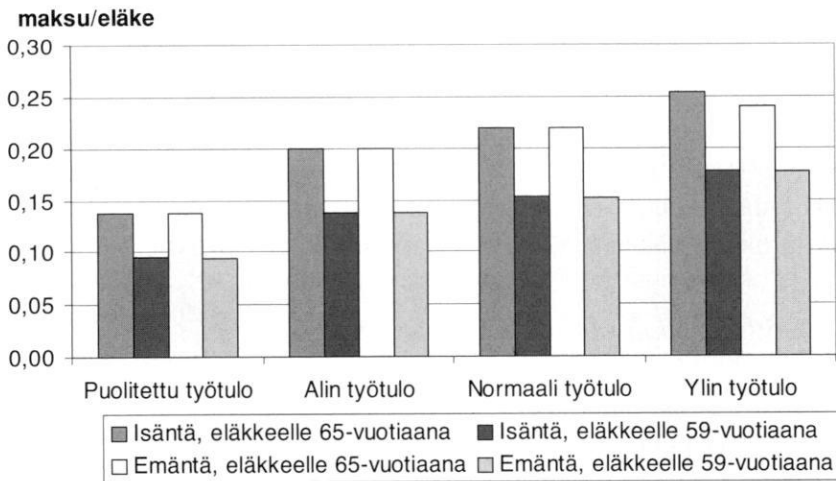
Eläkkeelle 59 –vuotiaana

Mallissa tarkasteltiin tilannetta, jossa viljelijäpariskunta jäisikin eläkkeelle jo 59-vuotiaana. Tällöin eläkkeeseen otetaan mukaan niin sanottu tuleva aika, jolloin eläkettä kertyy 59- ja 65-ikävuosien väliseltä ajalta 1,5 % vuodelta. Eläkeprosentti olisi 55 % työtulosta. Koska eläkkeet ovat kuitenkin niin pieniä, että kansaneläkkeen suuruus vastaavasti kasvaa, markkamääräiset erot eläkkeiden määrissä eivät ole suuria. Eläkkeiden odotusarvo määritellään

samalla tavalla kuin perustapaustakin määriteltäessä, vain eläkkeelläoloaika pitenee ja kuolemanvaara otetaan huomioon myös ikävuosina 59-65. Eläkemaksuja kertyy yhteensä 31 vuodelta.

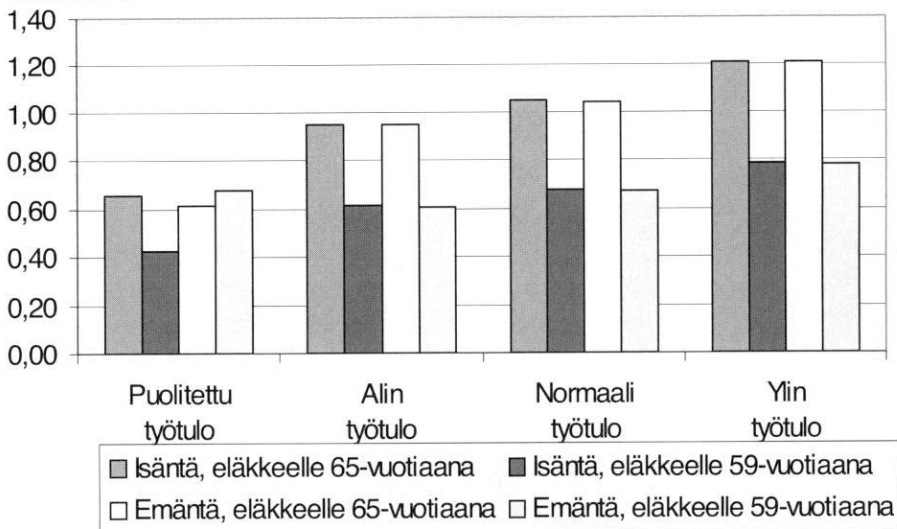
Vuonna 1997 viljelyn aloittaneelta isännältä eläkkeen odotusarvojen geometrinen keskiarvo aleni alimmalla ja normaalityötulotasolla noin 3 % sekä ylimmällä työtulotasolla 4 %. Viljaitiloja koskeva puolitetun työtulotason mukainen eläke aleni 2 %. Emännän eläke aleni puolitetulla työtulotasolla 2 %, alimmalla ja normaalityötulotasolla 3 %, sekä ylimmällä työtulotasolla 4 %. Vuonna 1970 viljelyn aloittaneen emännän eläkkeen odotusarvon geometrinen keskiarvo oli noin 1 - 5 % vähemmän, kuin normaalin vanhuuseläkkeen mukaan laskettuna. Isännän eläke pienenisi vastaavasti 2 - 5 %.

Maksujen ja eläkkeiden välinen suhde paranee luonnollisesti verrattuna tilanteeseen, jossa eläkemaksuja maksetaan 65-ikävuoteen asti. Maksuaika lyhenee 6 vuodella ja eläkeelläoloaika pitenee samaiset 6 vuotta. Vuonna 1997 aloittaneen viljelijäparin maksamien maksujen ja eläkkeiden suhde parani 0 % diskonttokorkokannalla noin 31 %:lla ja 5 % diskonttokorkokannalla noin 36 %:lla (kuviot 15 ja 16). Kuvioissa on esitetty laskettujen korkotasojen ääripäät. Korkotaso, jolla nykyarvo muuttui negatiiviseksi, kasvoi keskimäärin 3 %.

Kuvio 15. Vuonna 1997 aloittaneen yrittäjäpariskunnan maksamien eläkemaksujen ja saamien kokonaiseläkkeiden välinen suhde, kun diskonttokorkokantana käytetään 0 %.

maksu/eläke

Kuvio 16. Vuonna 1997 aloittaneen yrittäjäpariskunnan maksamien eläkemaksujen ja saamien kokonaiseläkkeiden välinen suhde, kun diskonttokorkokantana käytetään 5 %.

Vuonna 1970 aloittaneella viljelijäpariskunnalla maksujen ja eläkkeiden suhde parani vastaavasti eläkkeelläoloajan pidentymisen ja maksuajan lyhentymisen myötä emännällä 0 % korkokannalla noin 36 – 43 % ja isännällä 32 – 39 %.

Työeläkettä kertyy 45,5 %

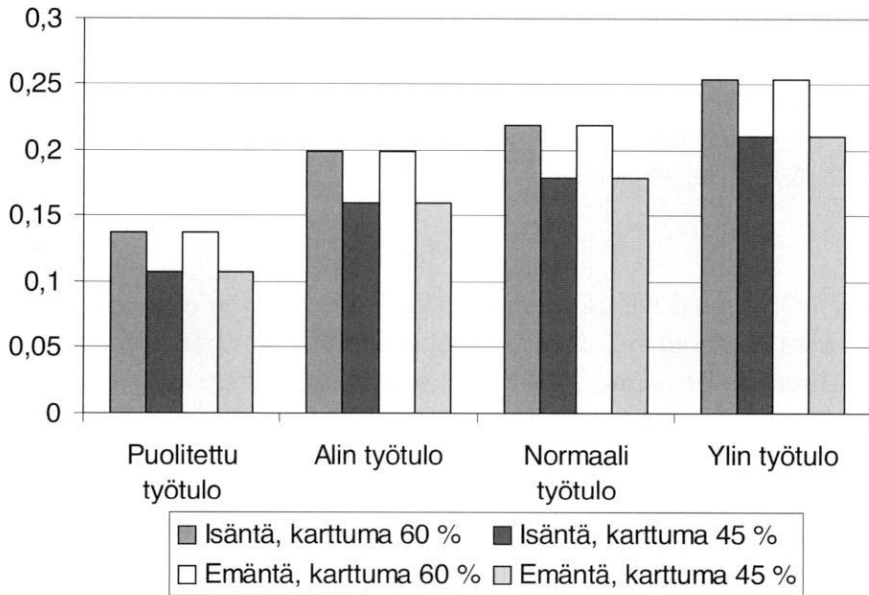
MYEL-järjestelmä on ollut voimassa vasta niin lyhyen ajan, että vaikka yrittäjä olisi ollut mukana järjestelmässä sen alusta alkaen, hänen jäädessään eläkkeelle vuonna 1997, olisi hänelle karttunut vain 45,5 % eläkettä. Herkkyysanalyysin tässä osiossa verrattiin 65-vuotiaana eläkkeelle jäävää henkilöä, joka on maksanut maksuja vain 27 vuotta ja näin ollen työeläkettä on karttunut 45,5 % henkilöön, jolle työeläkettä on karttunut täydet 60 %.

Vastaavasti vuonna 1997 viljelyn aloittaneelta pariskunnalla, joka ehtisi maksaa maksuja vain 27 vuotta, eläkkeen odotusarvojen geometrinen keskiarvo alenisi alimmalla työtulotasolla 9 %, normaalityötulotasolla 10 % sekä

ylimmillä työtulotasolla 12 %. Puolitetun työtulotason mukainen eläke aleni 6 %. Vuonna 1970 viljelyn aloittaneen emännän eläkkeen odotusarvon geometrinen keskiarvo oli noin 7 - 11 % vähemmän, kuin normaalin vanhuuseläkkeen mukaan laskettuna. Isännän eläke pienenisi vastaavasti 9 - 11 %.

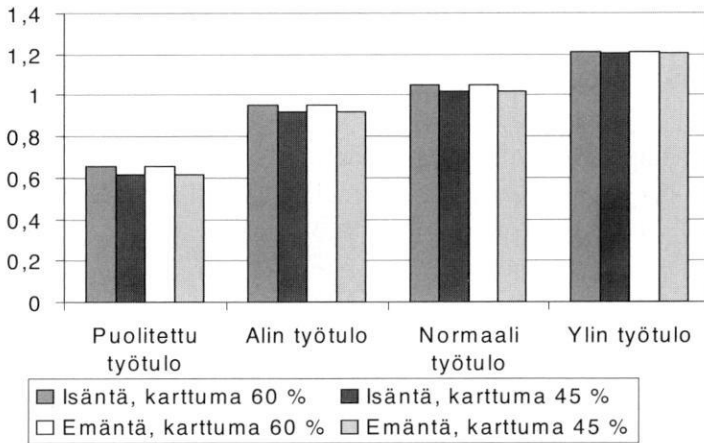
Vuonna 1997 aloittaneen viljelijäparin maksamien maksujen ja eläkkeiden suhde parani 0 % diskonttokorkokannalla noin 17 - 22 %:lla ja 5 % diskonttokorkokannalla 1 - 7 %:lla (kuviot 17 ja 18).

maksu/eläke

Kuvio 17. Erot maksujen ja eläkkeiden suhteessa vuonna 1997 aloittaneella viljelijällä (diskonttokorko 0 %).

maksu/eläke

Kuvio 18. Erot maksujen ja eläkkeiden suhteessa vuonna 1997 aloittaneella viljelijällä (diskonttokorko 5%).

Vuonna 1970 aloittaneella viljelijäpariskunnalla maksujen ja eläkkeiden suhde parani vastaavasti eläkkeelläoloajan pidentymisen ja maksuajan lyhentymisen myötä noin 21 – 42 %. Korkotaso, jolla nykyarvo muuttui negatiiviseksi kasvoi keskimäärin 1-2 %.

5.3.2. Yksilöllinen eläkevakuutus

Tässä luvussa tarkastellaan tilannetta, jossa osa eläkevakuutuksesta hoidettaisiin yksilöllisen eläkevakuutuksen avulla siten, että yrittäjä maksaa työtuloputken alalaidan mukaisia MYEL-maksuja, mutta maksaa lisäksi sen verran yksilöllisiä eläkevakuutusmaksuja, että saa aikanaan jäädessään eläkkeelle yhteensä normaalityötulon tai putken ylälaidan mukaista eläkettä. Eläkeikäksi oletetaan 65- tai 59 vuotta, eläkkeen maksuajoiksi samat kuin MYEL-maksujen laskennassa: 37, 31 ja 27 vuotta. Laskelmat perustuvat Pentikäisen ja Rantalan (1995) sekä Antilan ym. (1996) esittämiin henki- ja eläkevakuutusmaksujen laskentaperusteisiin. Vertailtavana on vuonna 1997 aloittanut yrittäjäpariskunta. Laskelmaoletukset ovat seuraavat:

- Laskuperustekorkona käytetään vakuutusyhtiölaissa mainittua 4,5 %. Laskuperustekorko otetaan huomioon jo vakuutusmaksua määrättäessä, ilman sitä maksut olisivat korkeammat.
- Liikekuluosuus 10 % (Antilan ym. (1996) mukaan), lisäksi laskelmiin huomioidaan monien vakuutusyhtiöiden perimä 1 %:n suuruinen maksu, jonka tarkoitus on kattaa eläkkeen maksusta aiheutuvat kulut.

Maksun määrittämiseen käytetään ekvivalenssiyhtälöä, jonka arvoksi oletetaan 0, eli yhtälö voidaan laskea muodossa:

$$(12) \quad \textit{vastaisten maksujen pääoma-arvo} = \textit{vastaisten menojen pääoma-arvo}$$

Yhtälön avulla saadaan laskettua niin sanottu tasoitettu maksu, joka on voimassa koko maksuajan eikä se muutu iän myötä. Maksun suuruus riippuu siitä iästä, josta alkaen vakuutus on voimassa. Vakuutusmenoon lasketaan siis maksettava eläke, johon lisätään hallintokulut 10 % sekä lisäksi 1 % eläkkeiden maksatuksen yhteydessä perittäviä kuluja varten. Käytännössä menojen pääoma-arvo lasketaan kertomalla jokainen eläke-erä vakuutetun todennäköisyydellä olla elossa eläkkeen maksuhetkellä ja diskonttaamalla näin saatu määrä 4,5 %:n korolla nykyhetkeen (Pohjola-yhtiöt 1996). Menojen pääoma-arvo jaetaan maksuvuosien kesken, eli mitä pidemmälle ajalle maksut jakautuvat, sitä pienemmät ne vuodessa ovat.

Laskelma esitetään esimerkinomaisesti, tarkoituksena on vertailla MYEL-vakuutuksen ja yksilöllisen eläkevakuutuksen kustannuseroja. Laskelmaa (liite 3) voidaan pitää varsin karkeana, siinä ei oteta huomioon indeksikorotuksia, inflaatiota, eikä myöskään vakuutusyhtiöiden usein maksamia hyvityskorkoja. Säästöjä turvaavaa eläkehenkivakuutusta ei ole huomioitu laskelmissa, kuten ei myöskään verotusvaikutuksia.

Esimerkissä, jossa normaalityötulon mukainen laskennallinen eläke olisi 46 000 mk/vuosi ja alalaidan mukainen eläke noin 43 000 mk/vuosi, sekä emäntä että isäntä maksaisivat työtuloputken alalaidan mukaisia MYEL-maksuja 5 400 mk vuodessa. Mikäli isäntä tai emäntä haluaisi täydentää eläketurvaansa normaalityötulon suuruiseksi hän maksaisi yksilöllisestä eläke-vakuutuksestaan 37 vuoden maksuajalla noin 240 mk/vuodessa. Koska yksilöllisen lisäeläkkeen määrä on melko vähäinen, miesten ja naisten eläke-

maksujen erot ovat vain muutamia kymmeniä markkoja vuodessa. Yhteensä eläkevakuutukset maksaisivat vuodessa 5 600 mk, noin 700 mk vähemmän kuin lakisääteinen eläkevakuutus samalla työtulotasolla. Mikäli yrittäjä haluaisi korottaa eläkettään työtuloputken ylälaidan mukaiseksi, hänen yksilöllisen eläkevakuutuksen maksu olisi noin 700 mk/v. Yhteensä eläkevakuutusmaksut maksaisivat noin 6 100 mk vuodessa, eli noin 2 200 mk vähemmän kuin lakisääteisessä eläkevakuutuksessa (taulukko 9). Mitä korkeampaa diskonttokorkokantaa ja työtulotasoa käytetään, sitä edullisempi on yksilöllisen ja lakisääteisen vakuutuksen yhdistelmä verrattuna lakisääteiseen järjestelmään. Eläkkeiden odotusarvojen ja maksujen nykyarvojen erotus on korkeampi lakisääteisen ja yksilöllisen eläkemaksujen yhdistelmässä, erotus on suurin alhaisella korkokannalla ja normaalityötulon mukaisessa laskelmassa.

Taulukko 9. Maksujen ja eläkkeiden väliset suhteet, kun lakisääteistä eläkettä täydennetään yksilöllisellä eläkevakuutuksella.

Työtulon mukainen eläke	Diskonttokorko	Isäntä Maksu/ eläke Suhde	Emäntä Maksu/ eläke Suhde	Isäntä Nykyarvo mk (v-97 ind.)	Emäntä Nykyarvo mk (v-97ind.)
	%				
Normaalityötulo	0	0,19	0,19	867 500	867 400
"	1	0,26	0,26	485 400	485 800
"	3	0,49	0,49	129 300	129 700
"	5	0,90	0,90	7 400	7 600
Ylin työtulo	0	0,19	0,19	983 300	982 800
"	1	0,25	0,25	552 700	552 800
"	3	0,47	0,47	150 700	150 900
"	5	0,93	0,94	12 400	12 500

Kun maksuaika lyhenee 32 vuoteen ja eläkkeelläoloaika pitenee 29 vuoteen, pysyy vuosittainen, putken alalaidan mukainen lakisääteinen maksu samana kuin aiemmin, mutta yksilöllisen eläkevakuutuksen maksu nousee vain hiukan, noin 30 markkaa vuodessa. Yksilöllinen eläkemaksu ei nouse, koska vuotuinen laskennallinen eläke laskee noin 2 000 mk/vuosi. Maksujen ja eläkkeiden välinen suhde paranee maksuajan lyhentyessä ja eläkkeelläoloajan pidentyessä. Kun lakisääteisiä ja vapaaehtoisia maksuja yhdistellään, yhteenlasketut maksut ovat normaalityötulotason mukaisella eläkkeellä noin 700 mk/vuosi pienemmät kuin lakisääteiset maksut. Ylimmän työtulotason mu-

kaisella eläkkeellä vuotuiset yhdistetyt maksut olisivat noin 2 000 mk pienemmät kuin lakisääteiset maksut. Yhdistetyssä vaihtoehdossa maksujen ja eläkkeiden välinen suhde on noin 11 –25 % parempi kuin lakisääteisissä.

Mikäli eläkemaksuja maksetaan vain 27 vuotta, nousevat yksilöllisen vakuutuksen maksut verrattuna pidempään maksuaikaan. Yhdistetyssä tapauksessa lakisääteistä diskonttaamatonta vakuusmaksua maksetaan putken alalaidan mukaan 5 400 mk/vuosi, ja erotus suurempaan eläkkeeseen maksetaan yksilöllisenä eläkevakuutuksena, normaalityötulotason mukaiseen eläkkeeseen diskonttaamaton maksu on noin 400 mk/vuosi ja ylälaidan mukaiseen eläkkeeseen noin 1 000 mk/vuosi. Yhdistetty vakuutus on normaalityötulon mukaisen eläkkeen mukaan noin 600 mk vuodessa edullisempi kuin lakisääteinen vakuutus. Ylimmän työtulotason mukaisella eläkkeellä yhdistetty eläkevakuutus maksaa vuosittain noin 1 800 markkaa vähemmän kuin lakisääteinen vakuutus. Maksujen eläkkeiden välinen suhde on 0 %:n diskonttokorolla 0,16 ja 5 %:n diskonttokorolla 0,9. Suhde on puhtaaseen lakisääteiseen vakuutukseen verrattuna 10 – 22 % edullisempi.

6. TULOSTEN TARKASTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessa tarkasteltiin mallitilojen avulla suomalaisen viljelijän eläketurvaa. Erityisesti tutkimuksessa seurattiin henkilön tulojen jakautumista elämänsäkaariperiaatteen mukaan. Eläke rahoitetaan osalla aktiiviajan ansiosta. Kohtuulliseksi tulotasoksi eläkeaikana on katsottu 60 % aktiiviajan palkasta, jota tuetaan kansalaisuuden perusteella myönnettävällä kansaneläkkeellä, jos työeläke jää kovin pieneksi. Koska MYEL-eläkkeet ja eläkemaksut lasketaan teoreettisesti hehtaaria kohden määräytyvän työtulon mukaan, ei esimerkiksi tuotantosuunnasta johtuvaa tulotason vaihtelua pystytä kovinkaan tarkasti erottelemaan. Tarkoituksena oli myös tarkastella maksujen määrää suhteessa eläkkeisiin ja verrata lakisääteisen ja yksilöllisen eläkevakuutuksen eroja.

Mallitilat muodostettiin vuoden 1995 kirjanpitoaineiston pohjalta. Ensimmäisenä EU-vuonna viljelijäperheen työpalkaksi ja oman pääoman tuotoksi jäävä maataloustulo oli keskimäärin 14 % pienempi kuin vuonna 1994 (MTTL 1997, s. 9). Sen sijaan MYEL-työtulon määrittely ei muuttunut EU-jäsenyyden myötä ja valtiontalouden tiukan tilanteen vuoksi on leikattu tuntuvasti myös viljelijöiden sosiaaliturvaa. MYEL-maksuprosentti onkin noussut taiseksi EU-jäsenyyden aikana, tosin suurin osa yrittäjistä maksaa eläkemaksunsa alennetun maksuprosentin mukaan. Alennetun maksuprosentin määrittely muuttui vuonna 1995 siten, että kun aiemmin prosentti oli 2/5 osaa perusprosentista, se oli muutoksen jälkeen 0,49 % perusprosentista. Perusprosentti on noussut 5 prosentin kymmenesosaa. Eläkkeiden määrittelyssä sen sijaan ei ole tapahtunut erityisiä muutoksia, lukuun ottamatta kansaneläkkeen perusosan poistamista.

Tuotantosuuntien välinen vertailu

Eri tuotantosuuntaa edustavilla tiloilla oli selkeät erot kun tilan työansiota verrattiin MYEL-työtuloon. Viljatilalla puolitettu työtulo vastasi yrittäjäperheen eri tulonlähteistä saamia tuloja, kun korkovaatimuksena käytettiin 5 prosenttia. Sen sijaan jo työtuloputken alalaidan mukaan arvioitu MYEL-työtulo oli 38 000 mk suurempi kuin viljelijäperheen työansio. Viljatilantulokseen vaikutti oletus, että tilalla työskentelee kaksi henkilöä. Todennä-

köisesti tilalla toiminee päätoimisesti korkeintaan yksi henkilö. Sikatilalla putken alalaidan mukaan arvioitu työtulo oli noin 20 000 mk korkeampi kuin työansio. Tähän tulokseen tosin vaikutti se seikka, että tämän kokoluokan sikatilat olivat tehneet heikomman tuloksen kuin sikatilat keskimäärin. Maitotilalla 5 %:n oman pääoman korkovaatimuksella laskettu viljelijäperheen arvioitu työansio vastasi suurin piirtein MYEL-normaalityötuloa, työtulo-putken alalaidan mukaan laskettu MYEL-työtulo oli noin 20 000 mk alhaisempi kuin työansio.

Vuoden 1995 taloudelliseen tulokseen verrattuna vaikutti siltä, että MYEL-työtulot on määritelty verraten korkeiksi, kun oletuksena on, että tilalla työskentelee päätoimisesti kaksi henkilöä. Lisäksi aiemmin mainittu 14 prosentin viljelijöiden tulojen aleneminen vaikuttaa asiaan, koska MYEL-työtulossa ei ole tehty tulonmuutosta vastaavia tarkistuksia. Parhaiten MYEL-työtulo vastasi maitotilan tulosta. Muilla tiloilla se jäi suhteellisesti korkeammaksi kuin tilasta saadut todelliset tulot.

MYEL-työtulon määrittäminen vaikuttaa paitsi maksettaviin eläkemaksuihin, niin myös eläkkeisiin. Mikäli työtulot on määritelty suhteellisen korkeaksi, myös eläke on suhteessa tilasta saatuihin todellisiin tuloihin korkea. Kun oletuksena on, että omalle pääomalle vaaditaan 5 %:n korkovaatimus, viljatilalta kertynyt kokonaiseläke on työtulotasosta riippuen 111 - 153 % verrattuna tilasta saatuu työansioon. Sikatilalla MYEL-työtuloihin perustuva teoreettinen kokonaiseläke oli 94 - 113 % työansiosta ja maitotilalla eläkettä voi saada MYEL-työtulotasosta riippuen 71 - 85 %. Eläkkeiden perusperiaate on siis toteutunut viljelijöiden kohdalla: toimeentulo on turvattu kohdullisen hyvin eläkeiän täyttämisen jälkeen.

Maksujen ja eläkkeiden välinen suhde

Eläkevakuutusmaksujen ”kannattavuutta” suhteessa saatuihin eläkkeisiin on tässä tutkimuksessa tarkasteltu nykyarvomenetelmän avulla. Eläkkeiden arvona on käytetty eläkkeen odotusarvoa, joka on laskettu huomioimalla kuolemanvaaran riski todennäköisyyden ”henkilö kuolee vuonna k” avulla. Perusoletuksena oli, että työeläkettä karttuu täydet 60 %, maksujen maksamien aloitetaan 28-vuotiaana ja eläkkeelle päästään 65-vuotiaana. Pisimpänä mahdollisena eläkkeelläoloaikana käytettiin 24 vuotta, sillä tilastojen mukaan noin 90 % miehistä kuolee 88 ikävuoteen mennessä, eikä kauaksi tule-

vaisuuteen ajoittuvilla eläkkeillä olisi ollut merkittävää vaikutusta eläketarkasteluun. Tämän tutkimuksen perusteella eläkemaksujen kannattavuuteen sekä maksujen ja kokonaiseläkkeiden odotusarvon suhteeseen vaikuttavat viljelyn aloittamisajankohta, sukupuoli, työtulon suuruus, käytetty diskonttokorkokanta, maksujen maksamisajan sekä eläkkeelläoloajan pituus.

MYEL-työtulon määrittely ja MYEL-maksuprosentti ovat ajan myötä muuttuneet. Vakuutusmaksuprosentti on tasaisesti kasvanut työtulon määrittelyn muuttumisen myötä. Tämän seurauksena maksujen ja eläkkeiden välinen suhde oli vuonna 1970 aloittaneella pariskunnalla selvästi parempi kuin vuonna 1997 aloittaneella pariskunnalla. Vuonna 1970 aloittaneella pariskunnalla eläkkeiden nykyarvot olivat myös suurempia ja nykyarvot muuttuivat negatiivisiksi korkeammilla diskonttokoroilla kuin vuonna 1997 aloittaneella pariskunnalla.

Työtulon suuruus vaikuttaa eläkemaksujen ja eläkkeiden suhteisiin siten, että mitä suurempi työtulo on, sitä heikompi on maksujen ja eläkkeiden välinen suhde. Tämä johtuu kansaneläkkeen ja työeläkkeen yhteensovituksesta. Mitä suurempi on työeläke, sitä pienempi on vastaavasti kansaneläkkeen osuus. Kokonaiseläke kasvaa vähemmän kansaneläkkeen vähentyessä, vaikka työeläke kasvaakin lineaarisesti maksujen mukaan. Eläkkeiden nykyarvot sen sijaan kasvavat alemmilla diskonttokorkokannoilla sitä suuremmiksi mitä suurempi on työtulotas.

Käytetty diskonttokorkokanta vaikuttaa luonnollisesti maksujen ja eläkkeiden suhteeseen ja nykyarvoon. Mitä suurempi korkokanta on, sitä pienempi on eläkkeiden nykyarvo ja sitä heikompi on maksujen ja eläkkeiden välinen suhde. Työtulotasosta riippuen eläkkeiden nykyarvo muuttuu negatiiviseksi 4 - 9 prosentin diskonttokorkokannalla. Peruseriaatteena on, että eläkkeiden nykyarvo muuttuu negatiiviseksi sitä nopeammin, mitä korkeampaa työtulotasoa käytetään.

Vakuutusmaksujen maksuajan ja eläkkeelläoloajan vaikutusta eläkkeiden nykyarvoon tarkasteltiin herkkyysanalyysillä. Herkkyysanalyysissä muutettiin olettamuksia siten, että ensimmäisessä tapauksessa eläkkeelle päästäisiin 59-vuotiaana, jolloin työeläkettä karttuisi 55 % työtulosta ja eläkkeelläoloaika pitenisi 29 vuoteen. Toisessa esimerkissä oletuksia muutettiin siten, että eläkettä ehtisi karttua 27 vuotta ja 45 % työtulosta ja eläkkeelläoloaika

olisi 24 vuotta. Jos eläkkeelle päästäisiin 59-vuotiaana, kokonaiseläkkeen odotusarvon geometrinen keskiarvo putoaisi työtulotasosta riippuen 2 – 4 %. Maksujen ja eläkkeiden välinen suhde sen sijaan parantuisi 31- 43 % ja nykyarvot kasvaisivat jokaisella työtulotasolla. Toisen esimerkin mukaan eläkkeen odotusarvon geometrinen keskiarvo pienenesi työtulotasosta riippuen 6 - 12 %. Maksujen ja eläkkeiden odotusarvon välinen suhde sen sijaan parantuisi 17 – 22 % (0 % diskonttokorkokannalla) ja eläkkeiden odotusarvojen ja maksujen nykyarvojen erotus kasvaisi. Herkkyyksianalyysin perusteella viljelijöiden eläkeiän tulotaso säilyy suhteellisen hyvänä, vaikka hän syystä tai toisesta ei saisikaan täyttä työeläkettä. Normaaliin karttumaan verrattuna pienempää työeläkettä osaltaan kompensoi suurempi kansaneläkkeen osuus.

Yksilöllinen eläkevakuutus

Yksilöllistä eläkevakuutusta voidaan käyttää täydentämään lakisääteisiä eläkevakuutuksia. Tutkimuksessa tarkasteltiin tilannetta, jossa lakisääteistä eläkevakuutusmaksuja maksettiin työtuloputken alalaidan mukaan. Tavoiteltavan eläkkeen määrä asetettiin normaalin työtulon ja työtuloputken ylälaidan mukaiseksi, joten tavoiteltavien eläkkeiden välinen erotus maksettiin yksilöllisen eläkevakuutuksen kautta. Tällainen yhdistetty vakuutus oli pitkällä aikavälillä, jossa maksuja maksettiin 37 vuotta ja eläkkeelläoloaika oli 24 vuotta, sekä normaalityötulon että putken ylälaidan mukaisen eläkkeen kannalta selvästi edullisempi kuin lakisääteinen eläkevakuutus. Kun eläkkeelle jäätiin aikaisemmin, 59-vuotiaana, ja kun eläkeikä vastaavasti piteni kuudella vuodella, eläkevakuutusten yhdistelmä on edelleen maksajan kannalta edullisempi kuin lakisääteinen vakuutus. Kun eläkkeelläoloaika on 24 vuotta ja maksuaika vain 27 vuotta, lakisääteisen ja yksilöllisen eläkevakuutuksen yhdistelmä on selvästi edullisempi kuin lakisääteinen. Yksilöllisten eläkevakuutusten kannattavuutta on yksityisen henkilön hankala arvioida, henkilöt kokevat tietonsa asiasta usein riittämättömiksi (Helsingin Sanomat 1997). Aihetta on tutkittu suhteellisen vähän. Yksilöllisen vapaaehtoisien ja lakisääteisen eläkevakuutuksen vertailusta löytyisikin runsaasti aiheita jatkotutkimuksille.

KIRJALLISUUS

- Aho, T. 1989. Investointilaskelmat. 1-2. painos. Vaasa. 317 s.
- Ala-Mantila, O. 1992. Tuotantokustannusten seurannan perusteet. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 180:1 –89
- Antila, V., Erwe, O., Lohi, I. & Salminen, J. 1996. Vapaaehtoinen henkilövakuutus. 1. painos. Jyväskylä. 358 s.
- Bergström, L., Ilvessalo, S. & Vesterinen, M. 1992. Henkilöriskien vakuuttaminen - taloudellista suunnittelua. Helsinki. 106 s.
- Eeckhoudt, L. & Gollier, C. 1995. Risk- evaluation, management and sharing. Hertfordshire, Great Britain. 347 p.
- Eläketurvakeskus 1996a. Työeläkkeen laskentaopas 1996. Eläketurvakeskus. Helsinki. 119 s.
- Eläketurvakeskus 1996b. Työeläkejärjestelmän tilastollinen vuosikirja osa I. Eläketurvakeskus. Helsinki. 145 s
- Eläketurvakeskus 1997. Yleistä yhteensovituksesta. ELMO-eläketietopankki. Eläketurvakeskus.
- Forss, M., Lassila J., Lundqvist B., Salonen J. & Valkonen, T. 1998. Eläketurvan rahoitus ja ulkoiset shokit. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1998:1, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos sarja B 149. Helsinki. 109 s.
- Helsingin Sanomat 1997. Eläkevakuutusten vertailu on työlästä. Helsingin Sanomat 24.9.1997
- Ingberg, M. 1989. Sosiaalipoliittisia kysymyksiä kansantalouden näkökulmasta: eläkkeet kansantaloudessa. Julkaisussa Loikkanen, H. & Pekkarinen J. (toim.) Suomen kansatalous -instituutiot, rakenne ja kehitys. Porvoo. s. 380 - 396
- Järvi, E. 1986. Syytinki ja maatiloilla tapahtuva sukupolven vaihdos. Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen julkaisuja 1/86. 96 s.
- Kelan tilastollinen vuosikirja 1995. Kansaneläkelaitos. Vammala. 324 s.
- Maatalousyrittäjien eläkelaki 17.4.1969/467.
- Maddala, G. 1993. Limited-dependent and qualitative variables in econometrics. The Press Syndicate of the University of Cambridge, New York, New York. 401 p.
- Mela 1994. MYEL-opas. Maatalousyrittäjien eläkelaitos.
- Mela 1995. Maatalousyrittäjien eläkelaitos 1994, vuosikertomus. Maatalousyrittäjien Eläkelaitos.
- Mela 1996a. MYEL maatalouseläke. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. 27 s.

- Mela 1996b. MELA-turva. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. 28 s.
- MTTL 1997. Kirjanpitolitlojen tuloksia. Tilivuosi 1995. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 220. 112 s.
- Niemelä, H. 1994. Suomen kokonaiseläkejärjestelmän muotoutuminen. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja. 2. painos. Helsinki. 361 s.
- Pekkarinen, J. & Sutela, P. 1981. Kansantaloustiede 2. 1. painos. Juva. 359 s.
- Pentikäinen, T. 1995. Väestön ikääntyminen. Suuri yhteiskunnallinen haaste. Eläketurvakeskus. Raportteja 1. 30 s.
- Pentikäinen, T., Koivusalo, Kammonen & Lämsä 1996. Työeläke. 288 s. Jyväskylä.
- Pentikäinen, T. & Rantala, J. 1995. Vakuutusoppi. 9. painos. Jyväskylä. 527 s.
- Pohjola-yhtiöt 1996. Yksilöllinen eläkevakuutus. Tuoteseloste.
- Pyykkönen, P. 1998. Sukupolven vaihdokset maataloudessa. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita 155: 1–61. Helsinki
- Ranta, E., Rita, H. & Kouki, J. 1994. Biometria, tilastotiedettä ekologeille. 4. korjattu painos. Helsinki. 569 s.
- Ryynänen, V. & Pölkki, L. 1973. Maanviljelystalous. Helsinki. 263 s
- Ryynänen, V. & Ylätaalo, M. 1994. Maatilatalouden investoinnit, rahoitus ja maksuvalmius. Maatalousekonomian opetusmoniste 6. 122 s.
- Robison, L. & Barry, P. 1987. The competitive firm's response to risk. New York, New York. 324 p.
- Robison, L. & Barry, P. 1996. Present value models and investment analysis. 661 p. Northport, Alabama.
- Shigehara, K. 1998. New policies for dealing with ageing. The OECD observer June/July 1998
- Schulz, J. 1988. The economics of aging. 4th. ed. Dover, Massachusetts. 302 p.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1995. Tilastokeskus. Helsinki. 651 s.
- Tilastovuosi 1994. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Espoo. 100 s.
- Tilastovuosi 1995. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. 61 s. Espoo.
- Työntekijäin eläkelaki 8.7.1961/395.
- Vanston, N. 1998. The economic impacts of ageing. The OECD observer June/July 1998.
- Väestörakenne 1995. Tilastokeskus. Väestö 1996:3 .

MALLITILOJEN TULOJEN, PÄÄOMAN JA TYÖLLE JÄÄVÄN OSUUDEN MÄÄRITTÄMINEN

Tulojen muodostuminen

	VILJAMALLI-TILA	SIKAMALLI-TILA	MAITOMALLI-TILA
Maataloustulo	60 597	90 102	181 692
Metsätaloustulo = metsäylijäämä 1.1. - metsien hankintamenot + myyntitulot	53 814	46 619	-22 150
Sivuanstulo = nettotulo sivuansioista - palkka	14 287	22 560	8 949
YHTEENSÄ	128 698	159 281	168 491

Pääoman muodostuminen

	VILJAMALLI-TILA	SIKAMALLI-TILA	MAITOMALLI-TILA
Maatalouspääoma	782 820	953 830	719 548
Maatalouden osuus veloista	0,9	0,9	0,8
Metsätalouspääoma Metsätalous yhteensä - metsätalouden osuus veloista	506 313	466 437	351 855
Metsätalouden osuus veloista	0,1	0,1	0,2
Sivuanstio pääoma Sivuanstioiden varat - sivuanstioiden osuus veloista	19 162	8 537	4 345
Sivuanstioiden osuus veloista			
Velkaa yhteensä	334 868	886 708	641 656
YHTEENSÄ	1 308 295	1 428 804	1 075 748

Viljelijäperheen palkaksi jäävä osuus, kun oman pääoman korkovaatimus on 5 %

	VILJAMALLI-TILA	SIKAMALLI-TILA	MAITOMALLI-TILA
"Kokonaistulo"	128 698	159 281	168 491
Oma pääoma	1 308 295	1 428 804	1 075 748
Korkovaatimus	65 415	71 440	53 787
Kokonaistulo- oman pääoman korkovaatimus	63 283	87 841	114 704
Viljelijä perheen palkka muunnettuna v 1997 TEL-indeksiin	66 203	91 894	119 997
mk/h (v 1997 ind.)	39	25	23

Taulukko 1

Liite 2

Mies, normalityötulo, aloittaa yrittämisen vuonna 1997.

Normaali työtulo	1791			
Jakso	Työtulo jakson alkaessa mk/v	Jakson alk vuoden indeksi	Jakson pituus päiviä	Työtulo tarkistettu vuoden 1997 indeksissä
1.1.1997-2034	62935	1791	13506	62935
YHT:				13505

Pituus * ind tark työtulo	Aktiiviaijan työtulo mk/kk	mk/vuosi
849937346	5245	162060
	849937346	5245

Kokonaiseläke:

MYEL-ELÄKE:					
työvuodet	kartuma alle 60	kartuma 60-65	YHT %		
37	48	12,5	60,5	3147	
Kansaneläke kuntaryhmä II				689	
Kokonaiseläke/kk				3836	
Vuodessa				46031	

YKSILÖLLISEN ELÄKEVAKUUTUKSEN MAKSUJEN MÄÄRÄY- TYMINEN

Mies, suunniteltu eläkkeelle jääminen 38 vuoden kuluttua, 65 –vuotiaana.

Tämä vuosi =0	arvo, kun korko 0%	4,5 %		Mies on	$L(x+t)/(x)/1,045$
38	2832	532		65	519,427
39	2832	509		66	495,533
40	2832	487		67	472,587
41	2832	466		68	451,072
42	2832	446		69	431,068
43	2832	427		70	411,396
44	2832	408		71	390,210
48	2832	342		72	327,215
46	2832	374		73	354,448
47	2832	358		74	339,113
48	2832	342		75	321,223
49	2832	328		76	309,160
50	2832	314		77	289,451
51	2832	300		78	276,866
52	2832	287		79	262,188
53	2832	275		80	248,782
54	2832	263		81	235,545
55	2832	252		82	224,043
56	2832	241		83	210,326
57	2832	230		84	201,039
58	2832	220		85	189,141
59	2832	211		86	176,903
60	2832	202		87	166,600
61	2832	193		88	158,402
Eläkkeiden nykyarvo tällä hetkellä yhteensä	45312	6194		yhteensä	7462
				pääoma-arvo	202
			+ hallintokulut	maksu/mk/v	222
Erotus vuodessa			+ 1 % maksukuluja		224

Lomituspalveluihin tehtyjen muutosten vaikutukset kotieläintiloilla

Pia Lehmusvuori

Farm reliff services and the effects of changes in these on livestock farms

Abstract. In the 1990s the farm relief services have been changed in a significant way due to the savings measures in the state economy. The study is concerned with the use of relief services by farmers as well as the effects of the changes in the services after 1992 on livestock farms with different production lines and number of entrepreneurs and of different sizes. The production lines selected for the study were dairy production, piglet production, pigmeat production and egg production. The data were collected by questionnaires from the municipal authority responsible for the relief services in 1997. The data consist of information on 202 livestock farms on the relief services in 1992, 1996, and, in part, 1997. The number of entrepreneurs on the farms was 348 in 1992 and 311 in 1996.

The farmers included in the data used about the same number of annual holidays in all production lines. Instead, there are considerable differences in the use of relief services partly paid by farmers (substitute help, weeks-off scheme and relief services granted at a subsidized price). Dairy producers were the most active in using relief services paid partly by themselves, whereas pigmeat and egg producers used these hardly at all. The number of holidays taken didn't seem to depend on the number of entrepreneurs or the number of animals, except only in few cases.

The changes in the farm relief services made after 1992 influenced the services available for different kinds of livestock farms in very different ways. Dairy producers who had purchased services partly paid by farmers the most were the most affected by the raise in the relief service fees and abolition of the weeks-off scheme. Instead, for example the requirement concerning having the annual holidays at the same time on farms with two entrepreneurs mainly affected egg and pigmeat farms.

In order to estimate the total effect of the changes in the farm relief services, values were established for the relief services used by farmers representing different production lines and farm sizes for 1992 and 1996, together with an estimated value for 1997. The values were established on the basis of the number of days when services were used, number of working hours per day, price of an hour of relief services and the service fees. The relative changes in the value of relief services between 1992 a 1997 pointed largely in the same direction on different kinds of farms, varying between +2 % and -12 %. The result indicates that even if certain changes in the services affected certain production lines the most, other factors influencing the value, like variation in the number of holidays, reduced the differences in the effects of the changes between farms with different production lines and numbers of animals.

Index words: annual holiday, farm relief services, relief service partly paid by farmers, substitute help, weeks-off scheme

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen tausta

Maatalousyrittäjille on 1970-luvun puolivälistä alkaen pyritty turvaamaan mahdollisuus loman ja vapaa-ajan viettoon valtion ja kuntien järjestämällä maatalousyrittäjien lomituspalveluilla. Karjatalousyrittäjille voidaan myöntää vuosilomaa 22 päivää vuodessa sekä sijaisapua tarvittaessa sairastumisen tai muun tilapäisen syyn vuoksi. Lisäksi heillä on mahdollisuus ostaa maksullista lomittaja-apua sekä tuettuun hintaan että täyttä korvausta vastaan. Kasvinviljelijöillä on oikeus ainoastaan sijaisapuun ja täyttä korvausta vastaan myönnettyyn maksulliseen lomittaja-apuun.

Maatalousyrittäjän, etenkin karjatalousyrittäjän, olisi ilman lomituspalveluja usein vaikea irrottautua työstään vapaa-ajan viettoon. Vapaa-aika muodostaa kuitenkin tärkeän osan ihmisen hyvinvoinnista (mm. Roos 1973, s. 40; Allardt 1976, s. 50; Koivusilta ja Sillanpää 1989, s. 10). Jos viljelijällä ei ole mahdollisuutta lomaan ja vapaa-aikaan, työ muodostuu sekä fyysisesti että henkisesti raskaaksi ja yrittäjän työkyky ja -motivaatio heikkenevät. Lisäksi yrittäjän sairastuessa toiminnan jatkuvuus saattaa ilman tilapäisten työntekijöiden apua vaarantua. Viljelijöiden henkistä hyvinvointia selvittäneissä tutkimuksissa (Silvasti 1996, s. 47; Kallio 1997, s. 61) viljelijät ovat korostaneet lomituspalvelujen merkitystä vapaa-ajan saannissa. Lomituspalvelut ovatkin merkittävä osa maatalousyrittäjän sosiaaliturvaa. Lisäksi ne muodostavat osan koko maaseudun aineellisesta ja henkisestä hyvinvoinnista. Toimiva lomitusjärjestelmä paitsi työllistää maaseudun asukkaita myös turvaa maataloustuotannon jatkuvuutta rohkaisemalla osaltaan nuoria ryhtymään maatalousyrittäjiksi.

Lomituspalvelut rahoitetaan pääosin valtion varoista. Viljelijät osallistuvat kustannuksiin heiltä perittävillä sijaisapumaksuilla ja maksullisen lomittaja-avun maksuilla. Korkeimmillaan valtion lomitustoiminnan nimelliset määrärahat olivat 1 400 milj. mk vuonna 1992. Tämän jälkeen määrärahoihin on kohdennettu 450 milj. mk:n säästövaatimus, mikä vastaa 31 % valtion vuoden 1992 tilinpäätöksen mukaisista lomitustoiminnan määrärahoista (Virallinen lehti 1992; VN 1995). Säästöjen toteuttamiseksi lomituspalvelusäädöksiin on tehty lukuisia muutoksia: muun muassa palvelujen myöntöedellytyksiä on tiukennettu, toimintaa on tehostettu, vuoden 1996 loppuun asti käytössä ollut karjatalousyrittäjien maksullinen viikkovapaatoiminta on lakkautettu ja käyttäjämaksuja on korotettu. Näistä toimista ja karjatalousyrittäjien vähenemisestä johtuen määrärahojen käyttö oli vähentynyt noin 900 milj. mk:aan vuonna 1996. Sitä, miten palveluihin tehdyt muutokset ovat vaikuttaneet erityyppisten maatalojen lomituspalveluihin, ei ole juurikaan tutkittu. Vaikka lomituspalvelutoimintaa on harjoitettu jo yli kahden vuosikymmenen ajan, tutkittua tietoa ei ole myöskään siitä, onko lomituspalvelujen käyttö erityyppisillä tiloilla samanlaista.

1.2. Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää vuosilomaa pitäneiden karjatalousyrittäjien lomituspalvelujen käyttö ja lomituspalveluihin viime vuosina tehtyjen muutosten vaikutukset erityyppisillä kotieläintiloilla. Lomituspalvelujen muutosten kokonaisvaikutusten arvioimiseksi karjatalousyrittäjien lomituspalveluille muodostetaan arvo vuosille 1992, 1996 ja 1997. Vertailuajankohdaksi valitaan vuosi 1992, koska kyseisen vuoden jälkeen viljelijöiden lomituspalveluetuuksia ei ole lisätty. Lisäksi valtion lomitustoimintaan käyttämät nimelliset määrärahat olivat tällöin suurimmillaan ja valtioneuvosto asetti palveluille ensimmäiset säästövaatimukset. Tutkimuksessa tarkastellaan ensisijaisesti maatalousyrittäjien vuosilomaa pitäneiden karjatalousyrittäjien lomituspalvelujen käyttöä ja heihin kohdistuneiden muutosten vaikutuksia. Vähemmälle huomiolle jätetään ne karjatalousyrittäjät, jotka vuosilomaoikeudstaan huolimatta eivät ole käyttäneet lainkaan vuosilomaa. Lisäksi tutkimuksen ulkopuolelle jätetään kasvinviljelijät, koska heillä ei ole vuosilomaoikeutta.

Tutkimusongelmat ovat seuraavat:

1. Onko vuosilomaa pitäneiden karjatalousyrittäjien lomituspalvelujen käyttö samantilaista tilan tuotannonhaarasta, vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärästä ja eläinmäärästä riippumatta?
2. Ovatko vuoden 1992 jälkeen lomituspalveluihin tehdyt muutokset vaikuttaneet vuosilomaa pitäneiden karjatalousyrittäjien lomituspalveluihin samalla tavalla tilan tuotannonhaarasta, vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärästä ja eläinmäärästä riippumatta?
3. Onko vuosilomaa pitäneiden karjatalousyrittäjien lomituspalvelujen arvo muuttunut vuoden 1992 jälkeen yhtä paljon tilan tuotannonhaarasta, lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärästä ja eläinmäärästä riippumatta?

1.3. Aikaisemmat tutkimukset lomituspalveluista

Maatalousyrittäjien lomituspalveluihin 1990-luvulla tehtyjä muutoksia on tutkittu melko vähän. Ainoastaan Kivikon (1995) ja Jolkkosen (1997) tutkimuksissa on selvitetty muutamien muutosten vaikutuksia. Kivikon julkaisussa esitetään maatalouslomittajien työajan laskentajärjestelmän perusteiden lisäksi kuntien lomatoimistojen henkilöstön, maatalouslomittajien sekä maatalousyrittäjien kokemuksia laskentajärjestelmän kokeiluvaiheesta. Jolkkonen on tutkinut karjatalousyrittäjien ja kuntien lomatoimistojen henkilöstön mielipiteitä paitsi työajan laskentajärjestelmän vaikutuksista muun muassa samanaikaisten lomapäivien lisääntymisestä. Näiden tutkimusten tuloksia esitellään luvussa 3.1.2. Rajaniemen (1997) tutkimuksessa selvitettiin yksityisten lomituspalveluyritysten määriä ja kuntien lomatoimistojen henkilöstön näkemyksiä lomituspalveluyrittäjyydestä.

Karjatalousyrittäjien tyytyväisyyttä lomituspalveluihin ovat postikyselyillä mitanneet Tauriala (1994), Jolkkonen (1997) ja Lehmusvuori (1997). Lehmusvuoren tutkimuksen mukaan yrittäjät olivat melko tyytyväisiä palvelujen saatavuuteen ja tasoon. Erityisesti yrittäjät kiittelivät lomittajien ammattitaitoa, tosin entistä useamman lomittajan toivottiin pystyvän tekemään myös traktorin ja muiden koneiden käyttöä vaativat karjataloustyöt. Palvelujen epäkohtana pidettiin lomittajan saannin vaikeutta äkilliseen tarpeeseen ja sitä, että lomallaankaan yrittäjä ei voi täysin irrottautua työstään, vaan hän joutuu itse valvomaan esimerkiksi poikimiset ja porsimiset. Vastaavanlaisia tuloksia olivat saaneet Tauriala ja Jolkkonen. Taurialan tutkimuksessa selvitettiin yrittäjien mielipiteiden lisäksi myös kuntien lomatoimistojen henkilöstön ja kunnanjohtajien käsityksiä lomituspalveluista.

Maatalouslomittajien tiloilla aiheuttamia korvaukseen johtaneita vahinkoja selvitettiin Työtehosteissa vuonna 1991. Kuntien lomatoimistoille tehdyn selvityksen mukaan muutamat vuosittaiset vahingot olivat olleet pääasiassa maidon määrä- ja laatutappioita sekä koneiden rikkoontumisia (Laine 1991). Nikander (1989) tutki maidontuotantotiloilla 1980-luvun puolivälissä lomituksen aikana tapahtuneita maitotuotoksen muutoksia ja kartoitti lomitustapahtuman ongelmakohtia. Kolmasosalla tutkituista tiloista maitomäärä oli lomituksen aikana alentunut merkittävästi, maidon laatuluokkaan lomituksella ei näyttänyt olleen vaikutusta. Sekä Laine että Nikander korostavat työnopastuksen merkitystä vahinkojen välttämiseksi ja maitotuotosten säilymisessä lomitusten aikana.

Sihvolan (1992) tutkimus käsitteli maatalousyrittäjien lomituspalvelujen sosioekonomista merkitystä ja palvelujen kehittämismahdollisuuksia, joista hän tarkastelee erityisesti palvelujen järjestämistä ostopalveluina sekä Ruotsin lomitustapahtumien soveltamista Suomeen. Lindbom (1990) ja Piironen (1977) tutkivat uudistuksellisuuden mukaan sitä, kuinka maatalousyrittäjät olivat omaksuneet heitä koskevan sosiaalisen uudistuksen, kunnallisen lomitustapahtumien. Hokkanen (1988) puolestaan selvitti lomituspalvelujen kehittymistä järjestelmän käynnistämisestä 1980-luvun loppupuolelle asti sekä esitti arvioita palvelujen käytöstä tulevaisuudessa. Muita maatalousyrittäjien lomituspalveluihin liittyviä tutkimuksia ovat ainakin Halosen (1983) tutkimus vuosilomatoiminnassa käytettävän lomittaja-avun järjestämisestä ja Peltolan (1983) tutkimus maatalouslomittajan ammatissa viihtyvyyteen vaikuttavista tekijöistä.

2. Maatalousyrittäjien lomituspalvelut

2.1. Lomituspalvelujen nykytila ja kehittyminen

Maatalousyrittäjien lomituspalveluoikeuksista ja palvelujen järjestämisestä säädetään maatalousyrittäjien lomituspalvelulaissa ja maatalousyrittäjien lomituspalveluasetuksessa. Säädöksiä muutettiin viimeksi vuoden 1996 lopulla niin, että uusi laki (1231/

96) ja asetus (1333/96) tulivat voimaan 1.1.1997 koko maassa Ahvenanmaan maakuntaa lukuun ottamatta (Sääd.kok. 1996a, 1996b). Ahvenanmaalla maatalousyrittäjien lomituspalvelut järjestetään maakunnan omien säädösten perusteella.

Lomituspalvelulain (Sääd.kok. 1996a) mukaan lomituspalvelujen tavoitteena on turvata maatalousyrittäjälle mahdollisuus pitää vuosilomaa ja saada tarvittaessa sijaisapua. Laajemmin määritellen lomituspalvelujen tavoitteena on luoda maatalousyrittäjälle, joka ei muutoin voisi vapautua välttämättömistä maataloustöistään, mahdollisuudet vapaa-ajan pitämiseen sekä riittävään lepoon ja toipumiseen esimerkiksi sairastumisen tai tapaturman yhteydessä (STM 1994, s. 1). Lomituspalvelujen avulla pyritään turvaamaan maatalousyrittäjän häiriötön toiminta silloin, kun yrittäjä on vuosilomalla tai kun hän on tilapäisten syiden vuoksi kykenemätön hoitamaan yrityksensä tehtäviä (Sosiaalihuoltolain 1990a, s. 2). Täten palvelut vähentävät maatalousyrittäjän työsidonaisuutta, parantavat yrittäjän työnteon ja elämisen mielekkyyttä sekä tukevat fyysisen ja henkisen työkyvyn säilymistä (STM 1993a, s. 3).

Vuosiloman, sijaisavun ja tuettuun hintaan myönnettävän maksullisen lomittajavun saanti edellyttää, että maatalousyrittäjä harjoittaa maatilatalouden tuloverolain mukaista maataloutta itse työhön osallistuen. Lisäksi yrittäjällä on oltava pakollinen MYEL-vakuutus (Sääd.kok. 1996a). Maatalousyrittäjien eläkelain (Mela 1997a, 1997b, s. 5, 7) mukaan MYEL-vakuutus on maatalousyrittäjälle pakollinen, jos maatilalla on peltoa, puutarhaa ja metsää vähintään viisi MYEL-hehtaaria (yksi MYEL-hehtaari muodostuu yhdestä peltohehtaarista tai Etelä-Suomessa 10 metsähehtaarista ja Keski-Suomessa 15 metsähehtaarista ja Pohjois-Suomessa 20 metsähehtaarista). Lisäksi pakollinen MYEL-vakuutus edellyttää yrittäjältä osallistumista tilan töihin, hallintaoikeutta tilaan sekä vähintään noin 13 600 markan suuruisen maatalousyrittäjien eläkelain mukaista MYEL-työtuloa. Maatalousyrittäjälle voidaan myöntää vakuutuksesta vapautus, jos hän muutoin saa riittävän eläketurvan esimerkiksi palkkatyöstä.

Myös 15 - 17 -vuotias pakollisen MYEL-vakuutuksen edellytykset täyttävä maatalousyrittäjä voi saada lomituspalveluja. Lomaoikeus on myös yrittäjällä, jolle on myönnetty MYEL-vakuutukseen perustuva kuntoutustuki tai työkyvyttömyyseläke osaeläkkeenä. Sen sijaan esimerkiksi työttömyysrahaa tai työmarkkinatukea saava maatalouden harjoittaja ei ole oikeutettu lomituspalveluihin. Maatalousyrittäjien lisäksi lomaa voidaan myöntää yrittäjän yli 18-vuotiaille perheenjäsenille sekä avopuolisolle, jos lomaedellytykset heidän osaltaan toteutuvat tilan hallintaoikeutta lukuun ottamatta (Sääd.kok. 1996a; Mela 1996a, s. 5, 11).

2.1.1. Vuosiloma

Vuosilomaoikeus

Vuosilomaa voidaan myöntää päätoimiselle karjatalouden harjoittajalle, joka täyttää luvussa 2.1 mainitut pakolliseen MYEL-vakuutukseen liittyvät edellytykset

(Sääd.kok. 1996a). Päätoimisena karjatalouden harjoittajana pidetään maatalousyrittäjää, joka ei ole yli kolmen kuukauden pituisessa työsuhteessa maatilalla tai joka ei harjoita maatalouteen liittymätöntä yritystoimintaa muualla kuin maatilalla. Tämän päätoimisuusvaatimuksen on täytyttävä loma-ajankohtana ja kuusi kuukautta lomaa edeltävältä ajalta. Vaikka yrittäjää ei edellä mainittujen vaatimusten mukaisesti voitaisi katsoa päätoimiseksi, hänellä on kuitenkin oikeus lomaan, jos hän käyttää viikossa maataloustyöhön vähintään yhtä paljon aikaa kuin muuhun työhön (Sääd.kok. 1996b; Mela 1996a, s. 10). Vuosiloman saanti edellyttää lisäksi, että maatilalla eläinmäärä on vuosiloman aikana vähintään neljä kotieläinyksikköä. Kotieläinyksikköiden muodostuminen esitetään liitteessä I. Vuosilomaoikeus päättyy sen kalenterivuoden jälkeen, kun yrittäjä on täyttänyt 65 vuotta (Sääd.kok. 1996a).

Vuosilomaoikeus on 22 päivää kalenterivuodessa, ja päivät ovat yrittäjälle maksuttomia. Vuosiloman aikana maatalouslomittaja tekee lomalla olevan yrittäjän osuuden tilan karjatalouteen liittyvistä tehtävistä (Sääd.kok. 1996a).

Vuosilomatoiminnan kehitys

Maatiloilla työskenteli 1970-luvulle asti yleisesti viljelijäpariskunnan lisäksi heidän sukulaisiaan ja palkattua työvoimaa. Viljelijöiden sairastuessa tai tarvittaessa vapaa-päivän tilan muu väki hoiti välttämättömät työt. 1960-luvulla alkaneen maalta kaupunkiin suuntautuneen muuttoliikkeen seurauksena maatiloille jäi työskentelemään lähinnä vain isäntä ja emäntä (Siiskonen 1990, s. 14, 38, 46, 71). Koska viljelijöiden oli perheen sisäisin järjestelyin vaikea irrottautua työstään, Maatalousnaisten keskus aloitti 1960-luvun alkupuolella ns. lomaemäntätöiminnan. Päivämaksua vastaan lomaemäntä teki emännän osuuden tilan karjatalous- ja kotitaloustöistä emännän ollessa loman, matkan tai sairauden vuoksi poissa kotoa (Kom.miet. 1973, s. 27 - 28).

Vaatimukset yhteiskunnan osallistumisesta maatalousyrittäjien lomajärjestelyihin lisääntyivät 1960-luvun lopulla palkansaajien lomaetuksien parantuessa. Maataloustuottajain keskusliitto vaati vuonna 1970 valtioneuvostolle lähettämässään kirjelmässä valtiota huolehtimaan maatalousyrittäjien lomamahdollisuuksista. Lomituspalvelujen toteuttamista pohtimaan asetettiin komitea, ja lakisääteinen maatalousyrittäjien vuosilomatoiminta käynnistyi vuonna 1974 (Hokkanen 1988, s. 13 - 14).

Vuosilomatoiminnan alkaessa vuosilomaoikeus oli kuusi päivää ja etusija lomittajan saannissa oli lypsykarjatilallisilla (As.kok. 1974). Vuonna 1975 maininta lypsykarjatilallisten etuoikeudesta poistettiin ja vuosiloman enimmäispituus säädettiin kymmeneksi päiväksi (As.kok. 1975). 1980-luvulla ja 1990-luvun alkupuolella lomapäivien määrää lisättiin niin, että lomakaudesta 1991/92 alkaen vuosilomaa on voinut saada 22 päivää vuodessa (STM 1993a, s. 19). Vuoteen 1987 asti vuosiloman saannilla ei ollut yläikärajaa, mutta sen jälkeen lomaa on myönnetty vain alle 65-vuotiaille (Sääd.kok. 1986a). Vuoden 1995 loppuun asti vuosilomaoikeus oli enintään kahdella samassa yrityksessä työskentelevällä yrittäjällä (As.kok. 1974). Tosin

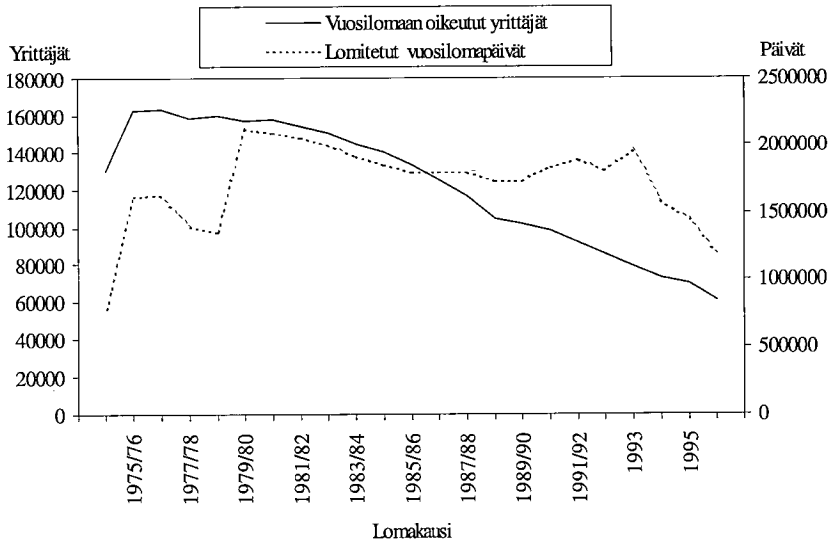
1980-luvun alkupuolelle asti vuosiloma järjestettiin ensisijaisesti yhdelle tilan yrittäjistä. Toinen yrittäjä sai loman, jos tarkoitukseen varattuja määrärahoja oli riittävästi. Tästä etusijajärjestyksestä johtuen tilan toisen yrittäjän mahdollisuudet pitää lomaa olivat toiminnan alkuaikoina heikot (As.kok. 1976; Sääd.kok. 1981; Parviainen 1982, s. 21 - 22). Vuoden 1996 alussa yrittäjien lukumäärää koskeneet tilakohtaiset rajoitukset poistettiin, ja nykyään jokainen edellytykset täyttävä viljelijä voi saada lomaa tilan yrittäjien lukumäärästä riippumatta (Sääd.kok. 1995a; Mela 1996a, s. 14).

Maatalousyrittäjien vuosilomaa sai kaikista kotieläintiloista 64 % vuonna 1974 ja 88 % vuonna 1983 (Hokkanen 1988, s. 31). Vuonna 1995 vuosilomaan oikeutettuja tiloja oli noin 43 000 (Mela 1997c). Verrattaessa tätä määrää Maatilaräkisterin (1995, s. 85 - 86) mukaiseen kotieläintilojen määrään (53 431 kpl, pl. Ahvenanmaa) saadaan vuosilomaan oikeutettujen tilojen osuudeksi 81 %. Osuuden aleneminen johtunee ainakin osittain vuosiloman myöntöedellytyksiin tehdyistä tiukennuksista (ks. luku 3.2). Laskettaessa lomituspalvelutilastoista yhden ja kahden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tilojen suhdetta voidaan sen todeta pysyneen kymmenen vuoden ajan melko vakiona: kahden yrittäjän tiloja on ollut noin 60 % lomaan oikeutetuista tiloista (Sosiaalhallitus 1987, s. 2, 1990b, s. 2; STM 1993b, s. 6; Mela 1997c). Yrittäjien lukumäärää koskeneen tilakohtaisen rajoituksen poistamisesta huolimatta tiloja, joilla on useampia kuin kaksi loman saajaa, arvioidaan olevan hieman alle tuhat¹.

Vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien määrä oli suurimmillaan lomakaudella 1976/77 noin 164 000 yrittäjää (kuvio 1). Yrittäjien määrä väheni vuosittain 1980-luvun alkuvuosina noin 3 %, 1980-luvun loppupuolella noin 6 % ja 1990-luvulla keskimäärin vajaa 8 % vuodessa. Vuonna 1996 vuosilomaan oikeutettuja karjatalouden harjoittajia oli noin 61 000. Lomaan oikeutettujen yrittäjien määrä tulee edelleen lähivuosina laskemaan karjatilojen lukumäärän vähentyessä. Vuonna 1996 vuosilomaa myönnettiin lähes kaikille (97 %) sitä hakeneista, joten viljelijät näyttävät olleen hyvin selvillä lomaoikeuden edellytyksistä (Mela 1997c).

Eniten vuosilomapäiviä, noin 2,1 miljoonaa päivää, lomitettiin lomakaudella 1979/80 (kuvio 1). Vuosilomapäivien määrä laski 1980-luvulla suhteellisesti hitaammin kuin yrittäjien määrä, mikä johtui vuosilomaoikeuden pidentymisestä sekä maatalouslomittajapulan helpottumisesta. Vuoden 1993 jälkeen vuosilomapäivien määrä kääntyi jyrkkään laskuun yrittäjien määrän vähentyessä ja loman pituuden säilyessä ennallaan. Vuonna 1996 lomitettiinkin vain noin puolet huippuaikojen päivistä. Vuosilomapäivien osuus kaikista lomitetuista päivistä (ml. vuosiloma-, sijaisapuja viikkovapaapäivät) oli 65 %. Keskimäärin jokainen lomaan oikeutettu viljelijä piti vuosilomaa 19,6 päivää vuonna 1996 ja esimerkiksi 14,4 päivää vuonna 1986. Molempina vuosina päivien määrä oli 90 % lakisääteisestä vuosilomaoikeudesta.

¹ Lomituspäällikkö Martti Siipola, Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Haastattelu. 1997.

Huom. Lomakausi: vuoteen 1992 asti 1.4. - 31.3., vuodesta 1992 alkaen kalenterivuosi. Vuonna 1992 lomakausi oli 8 kk. Ennen lomakautta 1984/85 lomitettujen päivien lukumäärä on arvio.

Kuvio 1. Vuosilomaan oikeutettujen maatalousyrittäjien ja lomitettujen vuosilomapäivien määrän kehittyminen vuosina 1974 - 1996 (STM 1993a, s. 19, 1993b, s. 2, 6, 1995, s. 1, 9; Mela 1995, 1997c, 1997d).

Vuoden 1996 vuosilomapäivistä viidesosa lomitettiin Vaasan läänin alueella, missä oli myös eniten vuosilomaan oikeutettuja yrittäjiä. Seuraavaksi eniten yrittäjiä ja myös pidettyjä vuosilomapäiviä oli Oulun sekä Turun ja Porin lääneissä. Vähiten lomaan oikeutettuja oli Lapin ja Uudenmaan lääneissä. Karjatalouden harjoittajat saivat asuinlänistään riippumatta vuosilomaa melkein yhtä paljon, sillä vähiten yrittäjää kohden lomaa pidettiin Turun ja Porin läänissä, noin 18,9 päivää, ja eniten Lapissa, 20,3 päivää (Mela 1997c).

2.1.2. Sijaisapu

Sijaisapuoikeus

Sijaisapuoikeus on karjatalousyrittäjien lisäksi myös kasvinviljelijöillä. Sijaisapua voidaan myöntää yrittäjälle, joka täyttää luvun 2.1 alussa mainitut pakolliseen MYEL-vakuutukseen liittyvät edellytykset ja joka osallistuu merkittävällä työpanoksella tilan säännöllisiin maataloustöihin. Lisäksi ehtona on, että yrittäjällä tai tilan muulla työvoimalla ei ole tilapäisen syyn vuoksi mahdollisuutta hoitaa näitä välttämättömiä tehtäviä ilman sijaisapua. Tilapäisenä syynä pidetään esimerkiksi yrittäjän tai hänen

lapsensa sairastumista, synnytystä, varusmiespalvelusta ja aikuiskoulutusta. Tarkemmin sijaisavun myöntämisen perusteet ja sijaisavun keston enimmäisajat on esitetty liitteessä 2. Sijaisavun saanti ei edellytä, toisin kuin vuosilomaoikeus, päätoimista maatalouden harjoittamista. 65 vuotta täyttäneelle sijaisapua voidaan antaa ainoastaan, jos sijaisavun tarve on alkanut ennen 65 vuoden ikää ja silloinkin enintään 60 päivää (Sääd.kok. 1996a).

Sijaisavun aikana maatalouslomittaja tekee sijaisapua saavan yrittäjän osuuden maatalousyrityksen karjatalouteen kuuluvista ja muista yrityksen hoitoon liittyvistä välttämättömistä tehtävistä (Sääd.kok. 1996a). Aiemmin lomittajan tehtävänä oli sijaisavun aikana hoitaa sijaisapua saavan yrittäjän osuus kodin- ja taloudenhoitotoista, mikäli se maataloustöiden puitteissa oli mahdollista. Nykyisin kotitaloustyöt eivät kuulu lomittajan tehtäviin (Sääd.kok. 1985a; Mela 1997e, s. 20).

Sijaisavun saajalta peritään tuntimaksu, joka määräytyy MYEL-työtulon perusteella seuraavasti:

$$\text{Tuntimaksu} = 6 \text{ mk} + \frac{\text{vuotuinen MYEL-työtulo, mk}}{5\,000}$$

Jos yrittäjä on sijaisavun alkaessa palkkatyössä tai jos hänellä on voimassa yrittäjien eläkelaisissa tarkoitettu vakuutus, maksua korotetaan 50 %:lla. Toisaalta jos sijaisapua annetaan raskauden tai synnytyksen perusteella, maksua alennetaan äitiysrahakaudelta 50 %:lla. Maksua voidaan alentaa myös yrittäjän pyynnöstä, jos sijaisapua on saman syyn perusteella annettu yli 90 lomitustuntia ja jos sairausvakuutuslain mukainen työtulo on vähintään 20 % pienempi kuin MYEL-työtulo. Lisäksi maksua voidaan alentaa, jos perheen toimeentulo alentamista kohtuussyistä edellyttää (Sääd.kok. 1996b).

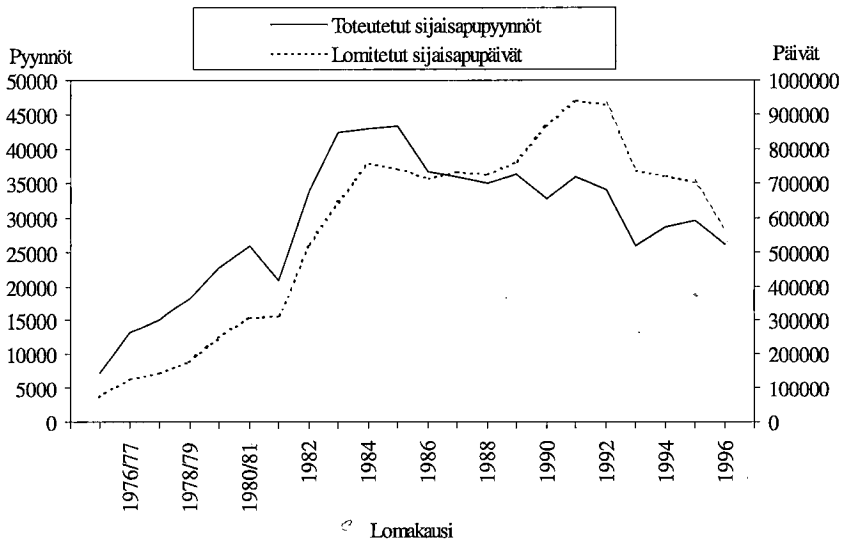
Sijaisaputoiminnan kehitys

Maatalousyrittäjien sijaisaputoiminta alkoi vuonna 1975. Sijaisapua voitiin myöntää yrittäjän iästä riippumatta sairauden, tapaturman, synnytyksen tai muun niihin verrattavan tilapäisen syyn vuoksi (As.kok. 1975). 1980-luvun puolivälistä alkaen sijaisavun saantiperusteita vähitellen lisättiin, muun muassa äitiysloman pituus kasvoi ja aikuiskoulutus hyväksyttiin sijaisapusyyksi. Vuodesta 1992 alkaen sijaisapuetuudet ovat olleet nykyisellä tasolla (Kom.miet. 1983; Sääd.kok. 1985a, 1986a, 1988, 1989a, 1991a; Sosiaalhallitus 1990b).

Vuonna 1996 sijaisapua sai noin 16 100 maatalousyrittäjää eli hieman yli neljäsosa vuosilomaan oikeutetuista, vuonna 1986 osuus oli noin viidesosa (Sosiaalhallitus 1987, s. 9; Mela 1997c). Vaikka sijaisapua saaneissa on toisaalta joitakin karjatalousyrittäjiä, joilla ei ole vuosilomaoikeutta, ja toisaalta ehkä myös kasvinviljelijöitä, edellä mainittuja osuuksia voidaan kuitenkin pitää melko tarkkoina. Sijaisapupyynnöitä toteutettiin eniten lomavuonna 1985 noin 43 000 (kuvio 2). Tämän jälkeen toteutettujen pyyntöjen määrä laski vuoteen 1997 mennessä noin kahteen kolmasosaan

huippuvuoden määrästä. Tilastojen (Sosiaalhallitus 1987, s. 8; Mela 1997c) mukaan laskien sijaisapua pystyttiin järjestämään yrittäjille melko hyvin, sillä esitetyistä pyynnöistä toteutettiin esimerkiksi 96 % vuonna 1986 ja 95 % vuonna 1996. Tosin käytännössä sijaisavun saatavuus lienee heikompi, sillä jos lomittajaa ei alustavan tiedustelun perusteella ole kunnasta saatavana, osa yrittäjistä ei tee lainkaan varsinaista pyyntöä. Lisäksi sijaisapua ei aina pystytä järjestämään koko sijaisapujakson ajaksi muiden tilojen lomitusten tai lomittajien vapaapäivien vuoksi.

Lomitettujen sijaisapupäivien määrä kasvoi vuoteen 1992 asti johtuen lähinnä sijaisapuperusteiden lisäämisestä ja maatalouslomittajapulan helpottumisesta. Huippuvuonna 1991 sijaisapua lomitettiin noin 942 000 päivää, minkä jälkeen määrä on kääntynyt laskuun ollen vuonna 1996 noin 60 % vuoden 1991 määrästä (kuvio 2). Päivien kuten myös pyyntöjen väheneminen johtunee paitsi maatalousyrittäjien vähenemisestä luultavasti myös sijaisapumaksujen korotuksista ja sijaisavun myöntämisen lisääntyneestä tarveharkinnasta. Kaikista lomitetuista päivistä (ml. vuosiloma-, sijaisapu- ja viikkovapaapäivät) sijaisapupäivät muodostivat vuonna 1996 kolmasosan. Sijaisapua saanutta yrittäjää kohden sijaisapua myönnettiin tuolloin keskimäärin 35 päivää, vuonna 1991 määrä oli 39 päivää ja vuonna 1986 28 päivää (Sosiaalhallitus 1987, s. 11; STM 1992, s. 18; Mela 1997c).

Huom. Lomakausi: vuoteen 1981 asti 1.4. -31.3., vuodesta 1981 alkaen kalenterivuosi. Lomakausi oli 4 kk kaudella 1975/76 ja 9 kk vuonna 1981.

Kuvio 2. Sijaisapupyyntöjen ja lomitettujen sijaisapupäivien määrän kehittyminen vuosina 1975 - 1996 (STM 1993a, s. 22, 1993b, s. 1, 21, 1995, s. 1, 23; Mela 1995, 1997c).

Suurin osa (70 %) vuoden 1996 sijaisapupyynnöistä toteutettiin yrittäjän sairastumisen tai tapaturman aiheuttaman tilapäisen työkyvyttömyyden vuoksi. Loput pyynnöistä jakautuivat melko tasaisesti muiden syiden kesken. Myös lomitetuista sijaisapupäivistä valtaosa (60 %) tehtiin yrittäjän sairastumisen tai tapaturman vuoksi. Näiden syiden johdosta sijaisapua annettiin keskimäärin 19 päivää pyyntöä kohden. Äitiys- ja vanhempainlomapäiviä oli kymmenesosa, ja niissä loman pituudeksi muodostui keskimäärin 120 päivää eli vain hieman yli kolmannes lain mahdollistamasta noin 317 sijaisapupäivästä (Mela 1997c). Syynä yrittäjien pitämän äitiys- ja vanhempainloman lyhyyteen on luultavasti vaikeus saada lomittaja koko ajalle sekä ehkä se, että sijaisapumaksu peritään puolittettuna vain äitiysrahakaudelta ja tämän jälkeen maksu laskutetaan täytenä.

Vuonna 1996 sijaisapua saaneiden yrittäjien keskimääräinen sijaisapumaksu oli 16,02 mk/h. Noin 80 % yrittäjistä maksoi sijaisapumaksua 10 - 25 mk/h. Joka kymmenennen yrittäjän tuntimaksu oli alle 10 mk/h, ja toisaalta joka kymmenes maksoi sijaisapulomituksesta yli 25 mk/h (Mela 1997c).

Vuonna 1996 pisimmät sijaisavut (noin 39 päivää sijaisapua saanutta yrittäjää kohden) lomitettiin Keski-Suomen, Vaasan ja Lapin lääneissä. Vähiten sijaisapupäiviä (27 päivää) yhtä yrittäjää kohden myönnettiin Mikkelin läänissä. Kaikista vuosilomaan oikeutetuista Lapin yrittäjistä arviolta vajaa 40 % käytti sijaisapua, Oulun ja Pohjois-Karjalan lääneissä sijaisapua sai kolmannes yrittäjistä. Uudenmaan läänissä sen sijaan sijaisapua käytettiin huomattavasti harvemmin: noin joka viides vuosilomaan oikeutettu piti sijaisapupäiviä (Mela 1997c).

2.1.3. Viikkovapaa ja maksullinen lomittaja-apu

Viikkovapaa

Vuosilomaan oikeutetuilla karjatalousyrittäjillä oli mahdollisuus saada viikkovapaata osassa maata kokeiluluontoisesti vuosina 1981 - 1984 sekä koko maassa pysyvän lain perusteella vuosina 1985 - 1996. Vuoden 1997 alusta alkaen viikkovapaa-mahdollisuus poistettiin lomituspalvelutoiminnalle asetettujen säästötavoitteiden saavuttamiseksi (Sääd.kok. 1985a; VN 1996, s. 4).

Viikkovapaata käytti vuonna 1985 joka seitsemäs (17 200 kpl) vuosilomaan oikeutetuista karjatalousyrittäjistä, vuoteen 1992 mennessä osuus nousi neljäsosaan (23 400 kpl). Tämän jälkeen viikkovapaan kysyntä suhteessa yrittäjien määrään väheni alkuaikojen tasolle, kunnes jälleen vuonna 1996 osuus nousi huippuvuoden 1992 tasolle. Viikkovapaata oli mahdollisuus saada koko toiminnan ajan 12 päivää vuodessa, mutta keskimäärin yrittäjät pitivät viikkovapaata 1990-luvun alkupuolelle asti noin seitsemän päivää yrittäjää kohden, viimeisinä vuosina määrä tosin laski viiteen päivään. Viikkovapaapäiviä lomitettiin vuonna 1996 noin 75 000, mikä vastaa muutamaa prosenttia kaikista lomitetuista päivistä (Sääd.kok. 1985a; STM 1993a, s. 20, 1993b, s. 37, 1995, s. 40; Mela 1995, 1997c).

Viikkovapaasta perittiin tilan kotieläinyksiköiden perusteella määräytyvä maksu. Vuonna 1996 halvin 16 mk:n tuntimaksu perittiin tiloilta, joilla oli lomituksen aikana neljästä viiteen kotieläinyksikköä ja kallein 37 mk:n tuntimaksu tiloilta, joilla kotieläinyksiköitä oli vähintään 26. Kunnallisia lomituspalveluja käyttäviltä maksu laskutettiin pyhäpäiviltä 50 %:lla korotettuna (Sääd.kok. 1995b). Viikkovapaata vuonna 1996 käyttäneiden yrittäjien keskimääräinen tuntimaksu ilman pyhäpäiväkorotuksia oli 28 mk (Mela 1997c). Eräät kunnat ja meijerit sekä muut yhteisöt maksoivat osan viljelijöiden viikkovapaamaksuista, esimerkiksi vuonna 1993 hie-man yli 100 meijeriä tai muuta yhteisöä ja noin 30 kuntaa osallistui viljelijöiden viikkovapaamaksuihin (Sääd.kok. 1992a, s. 41). Vuodelta 1996 yhteisöjen maksu- osuuksista ei ole saatavana tilastoja.

Maksullinen lomittaja-apu tuettuun hintaan

Maksullista lomittaja-apua tuettuun hintaan voidaan myöntää vuosilomaan oikeutetuille karjatalousyrittäjille enintään sata tuntia vuodessa (Sääd.kok. 1996a). Tällä vuoden 1997 alusta asti käytössä olleella mahdollisuudella korvataan osittain vuoden 1996 lopussa lakkautettua viikkovapaatoimintaa. Yrittäjällä on mahdolli- suus tuettuun lomittaja-apuun ainoastaan silloin, jos tilalle voidaan osoittaa kunnan kuukausipalkkainen lomittaja vuosiloma- ja sijaisaputoimintaa vaarantamatta ja jos lomittajan työehtosopimuksen mukainen työaika ei lomituksen vuoksi ylity. Maksullisessa lomittaja-avussa lomittajalla voidaan teettää muitakin kuin karjata- louden tai maatilayrityksen hoidon kannalta välttämättömiä tehtäviä. Maksullista lomittaja-apua voi ostaa kokonaisten lomapäivien lisäksi myös tunneittain esimer- kiksi vuosiloma- tai sijaisapupäivän jatkoksi. Tällä mahdollisuudella pyritään jous- tavaan lomitustoimintaan sekä helpottamaan kuukausipalkkaisten maatalouslomittajien täysiaikaista työllistymistä (Mela 1997e, s. 19, 24 - 25). Tuetusta lomittaja-avusta perittään tuntimaksu, joka määräytyy kuukausipalkkaisen maatalouslomittajan alim- man peruspalkan ja kahden kokemuslisän perusteella. Vuoden 1997 palkkatason mukaan maksu on I kalleusluokan kunnissa 40,19 mk/h ja II kalleusluokassa 39,49 mk/h (Sääd.kok. 1996a; Mela 1997e, s. 27).

Tuettuun hintaan myönnetyn lomittaja-avun kysyntä näyttää jäävän viikkovapaan kysyntää vähäisemmäksi. Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen (Mela 1997f) arvion mukaan vajaat 10 000 yrittäjää aikoi vuonna 1997 käyttää tätä lomittaja-apua. Ky- synnän vähäisyyteen voi vaikuttaa viljelijöiden mielestä ehkä liian korkea tunti- maksu tai se, että viljelijöillä ei ole vielä tarpeeksi tietoa uudentyyppisen lomittaja- palvelun käyttömahdollisuuksista.

Maksullinen lomittaja-apu täyttä korvausta vastaan

Maksullista lomittaja-apua täyttä korvausta vastaan voidaan myöntää joko tunneittain tai kokonaisina päivinä paitsi maatalousyrittäjille myös muillekin sitä haluaville silloin,

jos tämän lomittaja-avun antaminen ei vaaranna muiden lomituspalvelujen järjestämistä. Täyttä korvausta vastaan myönnetyssä lomituksessa kuukausi- tai tuntipalkkaisella lomittajalla voidaan teettää muitakin kuin karjatalouteen tai maatilayrityksen hoitoon kuuluvia välttämättömiä tehtäviä. Mahdollisuus tällaiseen lomittaja-apuun on ollut maatalousyrittäjillä vuodesta 1978 asti, mutta vuodesta 1996 mahdollisuus on annettu maatalouslomittajien täysiaikaisen työllistymisen parantamiseksi myös muillekin halukkaille (As.kok. 1978; Säd.kok. 1996a; Mela 1997e, s. 27). Palvelusta peritään tuntimaksu, joka vastaa maatalouslomittajan palkasta, sosiaaliturvasta ja muista työsuhteen ehtoista aiheutuvia kustannuksia. Nämä kustannukset kattavaksi maksuksi on määritelty lomituksen suorittaneen lomittajan tuntipalkka lisättyinä 30 %:lla (Säd.kok. 1996a, 1996b). Jos tuntipalkka olisi esimerkiksi maksullisen tuetun lomittaja-avun mukaisesti II kalleusluokan kunnassa 39,49 mk/h, täyttä korvausta vastaan annetusta lomittaja-avusta olisi tällöin maksettava 51,34 mk/h. Täyttä korvausta vastaan myönnetyn lomittaja-avun käyttöä ei ole tilastoitu, mutta Melan arvioiden² mukaan käyttö on ollut aina erittäin vähäistä. Kysynnän vähäisyyteen lienee vaikuttanut yrittäjien mielestä liian korkea maksu ja se, että 1980-luvulla kunnilla ei ollut maatalouslomittajapulan vuoksi tarjota lomittajia ylimääräisiin lomituksiin.

2.2. Lomituspalvelujen hallinto ja toteutus

Lomituspalvelutoiminnan yleinen johto, ohjaus ja valvonta kuului vuoteen 1991 asti sosiaali- ja terveysministeriölle ja sen alaisena sosiaalihuoltokeskitykselle. Sosiaalihuoltokeskityksen lakkauttamisen jälkeen tämä tehtävä jäi yksinomaan sosiaali- ja terveysministeriölle. Vuonna 1996 hallintoa uudistettiin siten, että vuoden 1999 loppuun asti kestävä siirtymäkauden aikana tehtävää hoitaa sosiaali- ja terveysministeriön alaisena Maatalousyrittäjien eläkelaitos (Mela). Siirtymäkauden päätyttyä vastuu palvelujen toimeenpanosta siirtyi Melalle. Läänien alueella lomituspalvelutoimintaa ohjasivat ja valvoivat vuoden 1996 alkuun asti lääninhallitukset, nykyisin erillistä aluehallintoa ei ole (As.kok. 1974; Säd.kok. 1991a, 1996a).

Paikallishallinnon järjestäminen on ollut kuntien lomautakuntien tai muiden kunnallisten toimielinten tehtävänä. Lomatoimen hallintotehtävien hoitamista varten kunnissa on ollut pää- tai sivuvirkkaisia lomasihiteereitä³ tai tehtävät on yhdistetty kunnan muuhun virkaan (As.kok. 1974; VN 1996, s. 4 - 5). Kunnat huolehtivat edelleen vuoden 1999 loppuun asti paikallishallinnosta. Tämän jälkeen paikallishallinnon järjestämisvelvollisuus siirtyi Melalle. Tosin tällöinkin tavoitteena on, että kunnat tekisivät Melan kanssa toimeksiantosopimuksia paikallishallintoelimenä toimimisesta. Niissä kunnissa, joissa palveluja ei kunnan omalla työvoimalla tai

² Lomituspäällikkö Martti Siipola, Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Haastattelu. 1997.

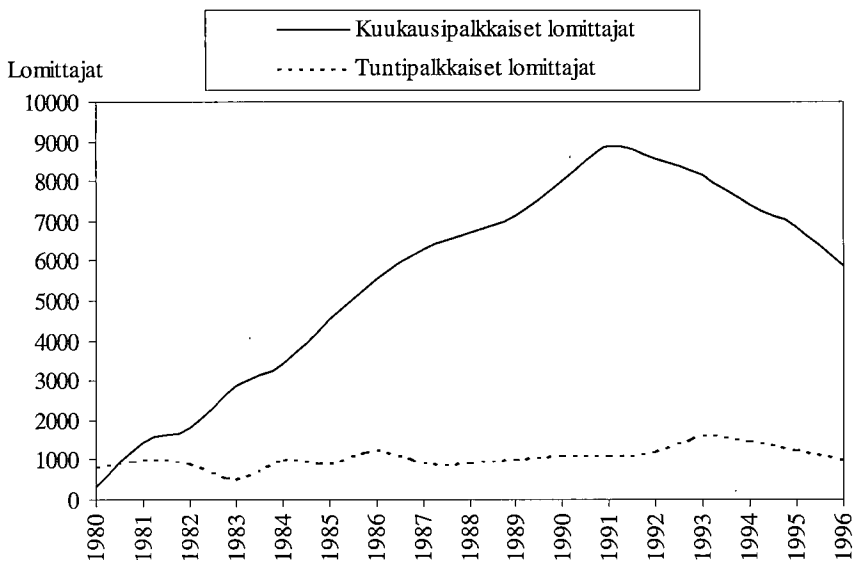
³ Kunnan lomatoimen vastuuhenkilöt voivat olla nimikkeeltään esimerkiksi lomasihiteereitä, lomatoimen sihteereitä, lomitusasiamiehiä jne. Tässä tutkimuksessa kunnan lomatoimen vastuuhenkilöstä käytetään nimitystä lomasihiteeri.

yhteistyössä naapurikuntien kanssa haluttaisi järjestää, palvelujen tarjoamisesta huolehtisi Melan paikallisyksikkö. Lomalautakunnilla tms. kunnallisilla toimitelimmilla ei enää ole päätösvaltaa yksittäistä maatalousyrittäjää koskevissa lomitussasioissa, mutta lautakunnat voivat antaa alueensa lomituspallvelujen järjestämisestä suosituksia ja kehittämishdotuksia. Lisäksi useisiin kuntiin on perustettu paikallistason palvelujen toteuttamisen seurantaa ja kehittämistä varten lomituspallvelujen tukiryhmä, johon kuuluvat kunnan lomasihiteerin ja Mela-asiamiehen lisäksi maatalousyrittäjien ja maatalouslomittajien edustajat (Sääd.kok. 1996a; Mela 1997e, s. 1 - 5).

Lomituspallvelujen toteuttamiseksi kunnilla on palveluksessaan vakituisesti tai määräaikaaisesti kuukausi- ja tuntipalkkaisia maatalouslomittajia. Kunta voi hankkia palvelut myös ostopallveluina julkiselta tai yksityiseltä palvelujen tuottajalta. Jos kunta ei voi tarjota yrittäjälle lomittajaa, vuosilomalomituksen voi tehdä yrittäjän esittämä henkilö, esimerkiksi perheenjäsen. Lomittajien työnjohtoa varten kunnassa voi olla yksi tai useampia johtavia maatalouslomittajia (Sääd.kok. 1996a).

Lomitustoiminnan alkuvaiheessa kuntien oli otettava palvelukseensa maatalouslomittajia lähinnä vain niitä maatalousyrittäjiä varten, jotka eivät itse voineet järjestää lomitustaan (As.kok. 1974). Vuonna 1981 päävastuu lomittajien hankkimisesta siirrettiin kunnille (Sääd.kok. 1981). Tällöin myös kuukausipalkkaisten maatalouslomittajien määrä alkoi kasvaa (kuvio 3). Vaikka lomittajien määrä lisääntyi koko 1980-luvun ajan, oli lomittajista kuitenkin jatkuva pula, mikä heikensi lomituspallvelujen toteuttamista. Yhtä päätoimista eli vähintään 19 viikkotyötuntia kuukaudessa tekevää lomittajaa (ml. kuukausi- ja tuntipalkkaiset sekä yhteisöjen lomittajat) kohden oli esimerkiksi 1980-luvun puolivälissä 24 vuosilomaan oikeutettua karjatalouden harjoittajaa (Sosiaalihalitus 1990a, s. 7; STM 1993b, s. 25). Yrittäjien itsensä hankkimat lomittajat olivat merkittävässä asemassa lomitusten suorittamisessa, sillä he tekivät tuolloin noin puolet kaikista lomapäivistä (Nikander 1989, s. 32).

1990-luvulla lomittajapula helpottui Suomen yleisen työllisyystilanteen heikentyessä. Enimmillään päätoimisia maatalouslomittajia oli vuonna 1991 noin 10 100, joista kuukausipalkkaisia oli peräti neljä viidesosaa (kuvio 3). Tällä vuosikymmenellä yhtä päätoimista lomittajaa kohden on ollut tavoitteen mukaisesti noin 8 - 9 yrittäjää. Vuonna 1996 päätoimisia maatalouslomittajia oli noin 7 500, joista kuukausipalkkaisia oli kolme neljäsosaa. Yrittäjien itsensä hankkimat lomittajat tekivät lomapäivistä vajaan viidenneksen. Viime vuosina maatalouslomittajia on työajan vajaaksi jäämisen vuoksi osa-aikaistettu: vuonna 1994 kuukausipalkkaisista lomittajista osa-aikaisia oli vain joka kymmenes, mutta vuonna 1996 jo kolmannes (STM 1993a, s. 25, 1993b, s. 54, 1995, s. 56; Mela 1995, 1997c). Osa-aikaistamisista ja valtakunnallisen työllisyystilanteen kohenemisesta johtuen osa lomittajista saattaa hakeutua muihin ammatteihin, jolloin ammattitaitoisten lomittajien saatavuus voi oleellisesti heikentyä.

Huom. Kuukausipalkkaisten lomittajien määrässä ovat mukana johtavat lomittajat.

Kuvio 3. Kunnallisten päätoimisten maatalouslomittajien määrän kehittyminen vuosina 1980 - 1996 (STM 1993a, s. 25, 1993b, s. 54, 1995, s. 56; Mela 1995, 1997c).

Yhtenä vaihtoehtona kunnallisten lomituspalvelujen järjestämisessä on ns. lomitusergastointi. Lomitusrenkaaseen kuuluu yleensä neljä - kahdeksan maatilaa, jotka ovat muodostaneet vapaaehtoisen yhteenliittymän lomitusten toteuttamiseksi. Tavoitteena on, että tilojen lomitukset tekisi pääasiassa aina sama, renkaaseen nimitetty lomittaja. Koska lomittajan työlistat sovitaan yhdessä renkaan yrittäjien, lomittajan ja johtavan lomittajan kanssa, yrittäjillä on paremmat mahdollisuudet vaikuttaa loma-ajankohtaansa kuin renkaisiin kuulumattomilla yrittäjillä. Lisäksi etuna on, että lomitukset tekee tilan olosuhteet tunteva lomittaja. Lomittajan osalta lomitusergastointi lisää työn pitkäjänteisyyttä ja sitä kautta työn mielekkyyttä (Mela 1998a).

Edellä kuvattujen kunnallisten lomituspalvelujen sijasta maatalousyrittäjä on voinut vuodesta 1996 alkaen järjestää lomituksensa itse joko palkkaamalla työsuhteeseen lomittajan tai ostamalla työn lomituspalveluyritykseltä tai -yhteisöltä tai itsenäiseltä ammatinharjoittajalta. Itse järjestetyn lomituksen valinnut yrittäjä joutuu vuosilomiensa lisäksi järjestämään itse myös mahdolliset sijaisapunsa. Viljelijälle maksetaan lomituksen ajalta korvaus, joka käytettäessä viljelijään työsuhteessa olevaa lomittajaa on tilapäisen tuntipalkkaisen lomittajan alin peruspalkka lisättynä 30 %:lla. Vuonna 1997 korvaus on I kalleusluokan kunnissa 46,03 mk/h ja II kalleusluokassa 45,37 mk/h. Jos yrittäjän hankkima lomittaja on itsenäinen ammatin-

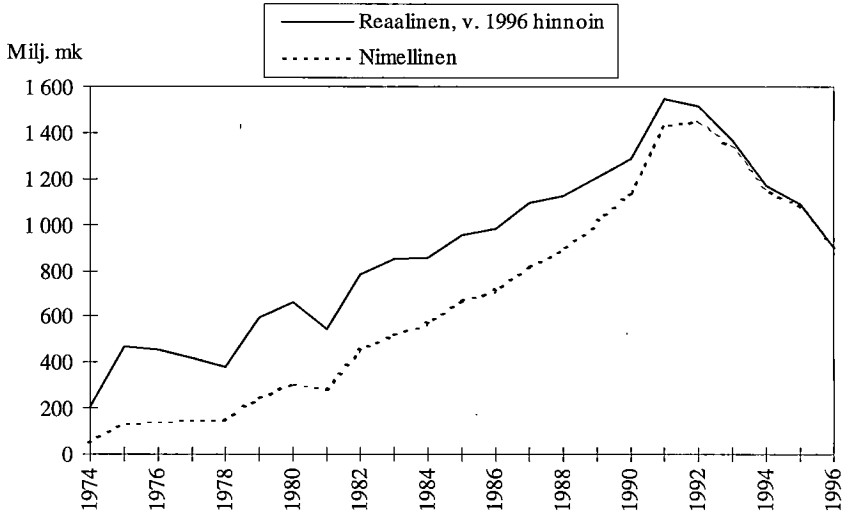
harjoittaja tai lomituspalveluja tuottavan yrityksen tai yhteisön työntekijä, korvauksen perusteena käytetään kuukausipalkkaisen lomittajan alinta peruspalkkaa lisättyinä 70 %:lla. Silloin korvaus on I kalleusluokassa 68,32 mk/h ja II kalleusluokassa 67,13 mk/h (Sääd.kok. 1996a; Mela 1997e, s. 30). Vuonna 1996 lomituksensa järjesti itse 7 % vuosilomaan oikeutetuista yrittäjistä, vuonna 1997 osuus kasvoi 10 %:iin (Mela 1997c, 1997f).

2.3. Lomituspalvelujen rahoitus

Lomituspalvelut rahoitetaan pääosin valtion varoista. Maatalousyrittäjät osallistuvat kustannuksiin sijaisapumaksuilla ja maksullisen lomittaja-avun maksuilla sekä aiemmin myös viikkovapaamaksuilla. Lisäksi ennen Suomen liittymistä Euroopan unioniin (EU) eli vuoteen 1995 asti osa lomituspalvelukustannusten vuosittaisesta lisäyksestä otettiin huomioon valtion ja Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliiton välisissä maataloustuloneuvotteluissa maatalouden saamana - ja siten maataloustuotteiden tavoitehintojen korotustarvetta alentavana - tulona (Sääd.kok. 1985a) (liite 3). EU ei osallistu Suomen lomituspalvelutoiminnan rahoittamiseen.

Valtion lomitustoiminnan määräraha on vuodesta 1981 lähtien ollut arviomäärärahaa, joten laissa määritellyt lomituspalvelut voidaan ainakin rahoituksellisesti turvata viljelijöille. Tätä ennen vuosittainen määräraha oli kiinteä, ja määrärahan riittämättömyys rajoitti osaltaan lomituspalvelujen toteuttamista (Hokkanen 1988, s. 45; Sihvola 1992, s. 61). Valtion tilinpäätöstietojen mukainen lomitustoiminnan määrärahan nimellinen käyttö kasvoi 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa keskimäärin noin 15 % vuodessa (kuvio 4, liite 3). Kuluttajahintaindeksin (Suom. tilast. vuosik. 1995; Tilastokeskus 1997) avulla vuoden 1996 hintatasoon deflatoidut reaaliset määrärahat kasvoivat vastaavana aikana keskimäärin 10 % vuodessa lomituspalveluettuuksien ja maatalouslomittajien lisääntymisestä johtuen. Korkeimmillaan reaaliset määrärahat olivat vuonna 1991 ja nimelliset vuonna 1992, jolloin vuosilomaan oikeutettua yrittäjää kohden määräraha oli noin 17 000 mk. Valtioneuvosto asetti vuonna 1992 lomitustoiminnan vuosien 1994 - 1995 säästövaatimukseksi 200 milj. mk (Virallinen lehti 1992). Lisäksi vuoden 1995 hallitusohjelmassa määrättiin vuoden 1996 säästötavoitteeksi 250 milj. mk (VN 1995). Säästöjen toteuttamiseksi lomituspalvelusäädöksiin on tehty lukuisia muutoksia (ks. luku 3). Säästöä on syntynyt myös yrittäjien vähentyessä ja siten palvelujen tarpeen pienentyessä. Vuonna 1996 valtio käytti maatalousyrittäjien lomituspalveluihin noin 900 milj. mk, mikä on noin 60 % huippuvuoden 1992 tasosta. Vuosilomaan oikeutettua yrittäjää kohden määräraha väheni vuodesta 1992 reaalisesti noin 2 900 mk eli 16 %.

Lomapäivän hinta, joka on saatu jakamalla tilinpäätöstietojen mukainen määräraha lomitettujen päivien määrällä, oli 490 markkaa vuonna 1996. Hinta ei ole 1990-luvulla alentunut samassa suhteessa määrärahojen vähenemisen kanssa, mikä johtunee kuukausipalkkaisten lomittajien suhteellisen osuuden lisääntymisestä ja

Kuvio 4. Lomituspalvelutoiminnan valtion tilinpäätöksen mukaiset määrärahat vuosina 1974-1996 (Sihvola 1992, s. 63 - 65; Maataloustulosopimukset 1992; STM 1993a, s. 13 - 15; Mela 1996a, 1997g; VN 1997).

lomittajien palkkausmenojen kasvusta (liite 3). Koska lomakausi on vasta vuodesta 1992 alkaen ajoittunut kalenterivuoteen ja koska tilinpäätöstietoihin sisältyy kustannuseriä useammalta vuodelta, liitteessä 3 esitetyt lomapäivän hinnat eivät ole tarkkoja kalenterivuositaisia hintoja, mutta antavat riittävän kuvan hinnan kehitymisestä.

Sijaisavusta, viikkovapaasta ja maksullisesta lomittaja-avusta perittävillä käyttäjämaksuilla katettiin lomitus toiminnan vuosittaisista bruttokustannuksista 1980-luvulla 1 %, vuoteen 1994 mennessä osuus nousi 5 %:iin. Sijaisaputoiminnan vuoden 1996 bruttokustannuksista (303 milj. mk) 18 % rahoitettiin sijaisapumaksuilla. Viikkovapaatoiminnassa maksujen osuus 41 milj. mk:n bruttokustannuksista oli 34 % (Mela 1997g) (liite 3).

Maatalouslomittajien palkkaus- ym. käyttökustannukset korvataan kunnille täysimääräisinä. Hallintokustannuksiin myönnetään korvausta kaksi vuotta aiemmin lomitettujen päivien lukumäärän perusteella. Aiemmin hallintokustannuksia ei korvattu kunnille erikseen, vaan korvaus, joka kattoi osan kustannuksista, myönnettiin yleisen valtionosuuden mukana, ja kunta sai kohdentaa osuuden haluamaansa kohteeseen (Sääd.kok. 1985a, 1996a). Maatalousyrittäjien eläkelaitokselle korvataan lomituspalvelujen hallinnoinnista aiheutuvat kustannukset täysimääräisinä.

2.4. Lomituspalvelut muissa Euroopan maissa

Maatalousyrittäjien lomituspalvelut ovat eurooppalaisittain tarkastellen pisimmälle kehittyneitä Suomessa. Myös Ruotsissa ja Norjassa lomituspalvelujen järjestämisellä on pitkät perinteet. Häkkisen (1995) mukaan muissa EU:n jäsenmaissa maatalousyrittäjillä on mahdollisuus lomituspalveluihin ainakin äitiys- tai sairausloman aikana, vuosilomaa tai vapaapäivää varten lomittajan saanti lienee harvinaisempaa. Saksassa, Ranskassa, Irlannissa, Luxemburgissa ja Espanjassa palvelut ovat käytössä vain osassa maata. Tietoja maan lomituspalveluista Häkkinen ei ollut saanut Iso-Britanniasta, Portugalista eikä Kreikasta. Muissa kuin Pohjoismaissa valtio ei osallistu lomituspalvelujen järjestämiseen ja valtion rahoitusosuus palvelujen kokonaiskustannuksista on alhaisempi kuin Suomessa. Saksassa, Alankomaissa, Espanjassa ja Italiassa valtio ei rahoita palveluja lainkaan, ja ainakaan Espanjassa ja Italiassa palvelut eivät kalleudestaan johtuen ole kaikkien maatalousyrittäjien saatavilla. EU:n jäsenmaissa maatalousyhdistykset tai muut vastaavat yhdistykset voivat saada avustusta lomituspalvelujärjestelmän käynnistämiseen. Avustus kattaa viitenä ensimmäisenä toimintavuotena osan kokoaikaisten maatalouslomittajien palkkauskustannuksista (Official Journal 1991).

Ruotsissa lomituspalvelutoiminta alkoi koko maata koskevana vuonna 1975 eli vuotta myöhemmin kuin Suomessa. Ruotsin valtio on viime vuosina vähentänyt merkittävästi osuuttaan lomituspalvelutoiminnan kustannuksista. Budjettivuonna 1994/1995 (18 kk) valtio myönsi palveluille rahoitusta 200 milj. kruunua, mikä vastasi noin 50 % kokonaiskustannuksista. Seuraavana budjettivuonna 1995/1996 (18 kk) valtion rahoitusosuus väheni 150 milj. kruunuun. Vuonna 1997 valtion avustuksen arvioitiin jäävän 13 milj. kruunuun, ja avustus oli tarkoitettu lähinnä sijaisapulomitusten matkakustannusten korvaamiseen (Runemo 1995; Jordbruksverket 1996).

Vuonna 1996 ruotsalaisilla lomituspalvelujen tilausjärjestelmään kuuluvilla karjatalousyrittäjillä oli mahdollisuus saada lomituspalveluja tuettuun hintaan 90 päivää kalenterivuodessa korkeintaan kahdeksan tuntia päivässä. Tämän lisäksi voitiin myöntää 30 lomapäivää sairaudesta tai tapaturmasta aiheutuvan työkyvyttömyyden vuoksi. Vanhempainlomaa voi saada 200 päivää lasta kohden. Lomituspalvelujen tilausjärjestelmään kuuluvista yrittäjistä valtaosa on ollut maidontuottajia, tosin kaikista maidontuottajistakin vain noin 40 % on käyttänyt palveluja. Myös tilausjärjestelmään kuulumattomille satunnaisesti palveluja käyttäville maatalousyrittäjille voidaan myöntää lomituspalveluja, mutta heiltä palveluista peritään korkeampaa maksua kuin tilausjärjestelmään kuuluvilta viljelijöiltä (SOU 1993, s. 11, 1995, s. 17 - 19; Lantbrukets Avbyttjänst 1995).

Lomituspalvelujen toteutusta valvoo Ruotsissa Valtion maatalouslaitos (Statens Jordbruksverk). Palvelujen käytännön toteutuksen hoitaa pääosin Maataloustuottajain keskusliiton tytäryhtiö Maatalouden lomituspalvelu (Lantbrukets Avbyttjänst AB), jolla on 19 aluetoimistoa. Paikallistasolla toimii noin 1 680 lomituspiiriä (=

lomitusringas), jossa kussakin on yksi kolmen - kahdeksan maatalan lomitukset tekevä maatalouslomittaja. Yrittäjät ja maatalouslomittaja sopivat itsenäisesti lomen jakamisesta eri tilojen kesken. Maatalouden lomituspäalvelun lisäksi viime vuosina toimintaan on tullut mukaan myös uusia lomituspäalveluyrityksiä. Vuonna 1997 tällaisia yrityksiä oli neljä, mutta niillä oli merkitystä lähinnä vain alueellisesti (STM 1993a, s. 35; SOU 1995, s. 15 - 16; Jordbruksverket 1997, s. 37).

Suomen lomituspäalvelujärjestelmään verrattuna Ruotsin järjestelmää ei voida pitää läheskään yhtä kattavana. Ruotsissa palveluja käyttävät lähinnä vain maidontuottajat ja heistäkin vain suurimpien tilojen yrittäjät. Lisäksi Ruotsissa palvelut ovat maatalousyrittäjille kalliimpia kuin Suomessa. Toisaalta Ruotsin järjestelmän eduksi voidaan katsoa yksinkertainen organisaatorakenne, mikä mahdollistaa paikallisen asiantuntemuksen ja joustavuuden hyväksikäytön (STM 1993a, s. 36).

Norjassa lomituspäajärjestelmä on toiminut vuodesta 1971 (Kom. miet. 1973). Päätoimisille karjatalousyrittäjille voitiin vuonna 1995 myöntää vuosilomaa, viikkovapaata ja sijaisapua. Sijaisapua voitiin myöntää myös kasvinviljelijöille ja kasvihuone- tuottajille. Loman saantiin oikeuttavia sijaisapusyitä olivat sairaus ja tapaturma (sijaisapua enintään yksi vuosi), äitiysloma (enintään 35 viikkoa), yrittäjän kuolema (enintään yksi kuukausi), varusmiespalvelus (palvelusaika) tai lapsen sairaus (enintään 10 päivää). Sijaisapulomituksen voi tehdä kunnallinen maatalouslomittaja, joita oli vuonna 1995 noin 450. Jos sijaisaputarvetta ei ole, kunnallinen lomittaja voi tehdä myös muita lomituksia. Maatalousyrittäjät maksoivat 1990-luvun puolivälissä kunnallisen lomitustoiminnan kustannuksista 20 %, kuntien osuus oli 30 % ja valtion 50 %. Kunnallisella lomitustoiminnalla hoidetaan pääsääntöisesti vain sijaisapulomitukset, vuosilomaa ja viikkovapaata varten yrittäjä tai kahden - kymmenen maatalan muodostama lomitusringas palkkaa itse lomittajan. Valtio korvaa yrittäjille jälkikäteen osan lomittajan palkkauskustannuksista tilan eläinmäärän perusteella. Vuonna 1995 yrittäjien palkkaamina maatalouslomittajina työskenteli kokopäiväisesti noin 2 000 lomittajaa. Vuosiloma- ja viikkovapaalomitusta oli vuonna 1995 käyttänyt noin 50 000 norjalaista karjatalousyrittäjää. Myös sijaisavussa yrittäjä voi käyttää kunnallisen lomituksen asemasta itse palkkaamaansa maatalouslomittajaa. Norjassa lomituspäalvelutoimintaa valvoo maatalousministeriö. Kunnallisen lomituspäavun toimeenpanosta sekä vuosiloma- ja viikkovapaalomituksen viljelijäkorvausten maksatusten valmistelusta huolehtii kunnan maataloustoimisto. Lomitusringaat hallinnoivat toimintansa itsenäisesti, ja ne voivat saada valtiolta avustusta hallintomenoihinsa (STM 1993a, s. 37; Holtung and Storhaug 1995).

Norjan lomituspäajärjestelmä vaikuttaa sekä palvelujen laajuuden että palvelujen piirissä olevien yrittäjien määrän perusteella olevan hyvin lähellä suomalaista lomituspäajärjestelmää. Tosin Norjassa palvelut ovat yrittäjille kalliimpia kuin Suomessa, ja siellä valtaosan vuosiloma- ja viikkovapaalomituksista tekee viljelijän hankkima lomittaja. Norjan kunnallinen sijaisaputoiminta sen sijaan vastaa pääpiirteiltään Suomen paikallishallintoa.

3. Lomituspalveluihin vuosina 1992 - 1997 tehdyt muutokset

Maatalousyrittäjien lomituspalveluihin on tehty vuoden 1992 jälkeen valtiontalouden säästösyistä useita muutoksia. Tässä luvussa esitetään merkittävimmät muutokset ja pyritään arvioimaan niiden kustannusvaikutuksia. Osa muutoksista on vaikuttanut lomaan oikeutettujen maatalousyrittäjien lomituspalveluihin, osa puolestaan lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärään. Lomaa pitäviin yrittäjiin kohdistuvista muutoksista esitellään käyttäjämaksujen korotukset, lomituspäivän lyhentyminen ja samanaikaisten lomien lisääminen sekä pyhäpäivinä pidettävien lomien rajoitukset. Karjatalousyrittäjän mahdollisuudesta järjestää lomansa itse on kerrottu luvussa 2.2. Yrittäjien lukumäärään vaikuttavia muutoksia ovat esimerkiksi vaatimukset yrittäjien pakollisesta MYEL-vakuutuksesta, päätoimisuusvaatimukset sekä sijaisapupäivien rajoittaminen. Näiden muutosten lisäksi palvelujen hallinto on järjestetty uudelleen (ks. luku 2.2). Lomitussäädöksiin on lisäksi tehty myös muita muutoksia (esim. johtavien maatalouslomittajien määrää vähennettiin vuonna 1994), mutta koska nämä muutokset koskevat vain pientä osaa lomittajista ja maatalousyrittäjistä, ei niitä selosteta tässä yhteydessä tarkemmin.

3.1. Lomaan oikeutettujen yrittäjien lomituspalveluihin vaikuttaneet muutokset

3.1.1. Käyttäjämaksujen korotukset ja viikkovapaatoiminnan lakkauttaminen

Sijaisapumaksut

Maatalousyrittäjiltä perittävät sijaisapumaksut määräytyivät vuonna 1992 maatalousyrittäjän perheenjäsenten lukumäärän ja kunnallisverotettavien tulojen perusteella (Sääd.kok. 1985b). Maksut oli jaettu kuuteen korvausluokkaan siten, että ensimmäisessä luokassa maksu oli 3,70 mk/h ja kuudennessa 26,60 mk/h. Tuntihinta laskutettiin korkeintaan kuudelta lomitustunnilta vuorokaudessa ja 90 tunnilta kuukaudessa. Sijaisapulomituksesta ei kuitenkaan peritty lainkaan maksua silloin, jos perheen kunnallisverotettavat tulot jäivät ensimmäisen korvausluokan tulo rajojen alapuolelle, esimerkiksi II kuntakalleusluokassa tulot saivat olla yhden hengen taloudessa enintään 2 400 mk/kk ja kahdeksan hengen taloudessa 15 600 mk/kk (Sääd.kok. 1991b, 1991c). Varusmies- tai siviilipalveluksen sekä aikuiskoulutuksen ajaksi annetusta sijaisavusta maksu perittiin kaikissa tapauksissa aina korkeimman korvausluokan mukaisesti (Sääd.kok. 1986b, 1989b). Vuonna 1992 sijaisapumaksua voitiin alentaa, kuten nykyäänkin, jos perheen toimeentulon tai yrityksen toiminnan jatkumisen turvaaminen sitä edellytti (Sääd.kok. 1985b; Sosiaalihuolto 1990a,

s. 38). Vuoden 1992 keskimääräiseksi sijaisapumaksuksi saadaan lomitustilastoista (STM 1993b, s. 33 - 35) laskien 10,74 mk/h. Kolmasosa yrittäjistä oli saanut sijaisavun ilmaiseksi, viidesosa oli maksanut kalleinta 26,60 mk:n tuntimaksua.

Vuonna 1993 joidenkin maatalousyrittäjien sijaisapumaksut jopa alenivat, sillä muutoin ennallaan pidettyihin maksuperusteisiin tehtiin muutos, jonka mukaan pitkäaikaisissa sijaisavuissa maksua voitiin 90 lomitustunnin jälkeen alentaa 50 %. Tämä alennus ei koskenut varusmies- tai siviilipalveluksen tai aikuiskoulutuksen ajaksi myönnettyjä lomituksia (Sääd.kok. 1992a). Vuoden 1994 alusta sijaisapumaksun määräytyminen muutettiin täysin: perheen koon ja kunnallisverotettavien tulojen sijasta maksu määritettiin sijaisapua saavan yrittäjän MYEL-työtulon perusteella ja mahdollisuus maksuttomaan sijaisapuun poistui. Sijaisavun tuntimaksu muodostui seuraavasti: tuntimaksu = viisi markkaa + markkamäärä, joka saatiin jakamalla yrittäjän vuotuinen MYEL-työtulo 8 000:lla. Kunkin lomitetun sijaisapujakson osalta laskutettavat tunnit saatiin pyöristämällä lomitusaika ylös päin seuraavaan täyteen tuntiin. Äitiysraha-kaudelta maksu perittiin 50 %:lla alennettuna. Lisäksi maksua voitiin alentaa yrittäjän pyynnöstä, jos saman syyn perusteella annettu sijaisapu oli kestänyt yli 90 lomitustuntia ja jos sairausvakuutuslain mukainen työtulo oli vähintään 20 % pienempi kuin MYEL-työtulo (Sääd.kok. 1993). Vuonna 1996 sijaisapumaksuja korotettiin edelleen siten, että tuntimaksun perusosa nostettiin kuuteen markkaan ja lisäosa saadaan nykyisin jakamalla MYEL-työtulo 5 000:lla (ks. luku 2.1.2). Lisäksi palkkatyössä käyville tai maatalouden ulkopuolista yritystoimintaa harjoittaville maatalousyrittäjille sijaisapu myönnetään 50 % kalliimmalla hinnalla (Sääd.kok. 1995b). Vuonna 1997 sijaisapumaksut säilytettiin vuoden 1996 tasolla. Tosin lomitusjakson kokonaistuntimäärää ei enää nykyisin pyöristetä lähempään täyteen tuntiin.

Kun verrataan luvussa 2.1.2 esitettyä viljelijöiden vuoden 1996 keskimääräistä sijaisapumaksua (16,02 mk/h) kuluttajahintaindeksillä deflatoitua vuoden 1992 keskimääräiseen maksuun (11,26 mk/h), maksujen todetaan nousseen reaalisesti noin 42 %. Todellisuudessa korotukset ovat olleet tätä suurempia, sillä vuoden 1992 keskimääräisessä maksussa ei tässä yhteydessä ole voitua ottaa huomioon sitä, että tuolloin maksu perittiin korkeintaan kuudelta lomitustunnilta vuorokaudessa ja 90 tunnilta kuukaudessa.

Viikkovapaamaksut ja viikkovapaatoiminnan lakkauttaminen

Viikkovapaamaksu perittiin toiminnan alusta alkaen tilan kotieläinyksiköiden lukumäärän perusteella. Vuonna 1992 maksu laskutettiin päivämaksuna siten, että kahdesta viiteen kotieläinyksikön tiloilla se oli 50 mk/pv. Kuudennesta kotieläinyksiköstä alkaen maksu nousi viisi markkaa yksikköä kohden ja oli korkeimmillaan vähintään 26 kotieläinyksikköä käsittävillä tiloilla 155 mk/pv. Jos kahden yrittäjän tiloilla yksi lomittaja lomitti samanaikaisesti molempien yrittäjien viikkovapaan, maksu perittiin vain yhdeltä yrittäjältä (Sääd.kok. 1985b, 1990; Sosiaalihuolto 1990a, s. 40).

Vuodesta 1993 alkaen viikkovapaamaksu porrastettiin edelleen tilan kotieläinyksiköiden mukaan, mutta se laskutettiin tuntiperusteisena (Sääd.kok. 1992b). Vuosien 1994 ja 1996 korotusten jälkeen maksu oli alimmillaan 16 mk/h tiloilla, joilla oli neljästä viiteen kotieläinyksikköä ja kalleimmillaan 37 mk/h tiloilla, joilla kotieläinyksiköitä oli vähintään 26. Kunnallisia lomituspalveluja käyttäviltä maksu laskutettiin vuonna 1996 pyhäpäivinä tehtyjen lomitusten osalta 50 %:lla korotettuna. Kuten sijaisavussakin myös viikkovapaassa kunkin viikkovapaajakson lomitusaika pyöristettiin laskutusta varten ylös päin lähimpään täyteen tuntiin (Sääd.kok. 1995b). Keskimääräinen viikkovapaamaksu vuonna 1996 ilman pyhäpäiväkorotuksia oli 28 mk/h (Mela 1997c). Jos esimerkiksi tällainen keskimääräinen 17 kotieläinyksikön tilallinen maksoi kuuden tunnin viikkovapaapäivästä vuonna 1992 reaalisesti 79 mk, vuonna 1996 vastaavasta päivästä perittiin arkipäivinä 156 mk eli 98 % enemmän kuin vuonna 1992.

Viikkovapaatoiminta lakkautettiin vuoden 1997 alusta. Vaikka maksullinen tuettu lomittaja-apu osittain korvaa viikkovapaata, sitä myönnetään yrittäjille vain, jos myöntäminen ei vaaranna muiden lomituspalvelujen järjestämistä (ks. luku 2.1.3). Haittapuolena on myös se, että tuettua maksullista lomittaja-apua voi tehdä vain kunnan kuukausipalkkainen maatalouslomittaja, mikä rajoittaa palvelun saantia. Toisaalta maksullisen lomittaja-avun etuna on mahdollisuus pitää sitä lisätunteina muiden lomapäivien täydennykseksi. Maksullisesta tuetusta lomittaja-avusta perittävä tuntimaksu on tilan eläinmäärästä riippumatta noin 40 mk. Eläinmäärältään pienillä tiloilla maksu on noin 24 mk viikkovapaatuntia kalliimpi, suurilla tiloilla ero sen sijaan on vain kolme markkaa. Esimerkiksi 17 kotieläinyksikön tilan yrittäjä joutuu maksamaan kuuden tunnin maksullisesta lomittaja-apupäivästä 237 mk, mikä on vuoden 1992 reaalisesta viikkovapaapäivämaksuun verrattuna 200 % enemmän. Maksullista lomittaja-apua tuettuun hintaan voi ostaa korkeintaan 100 tuntia vuodessa. Esimerkiksi yrittäjät, joiden lomituspäivän pituus on 8 tuntia 20 minuuttia, voivat ostaa maksullista lomittaja-apua 12 päivää eli yhtä paljon kuin aiemmin viikkovapaata. Jos yrittäjälle määritetty työaika on esimerkiksi 5 tuntia päivässä, tuettua lomittaja-apua voisi ostaa 20 päivää vuodessa. Eli mitä pienempi on päivittäisten lomitustuntien määrä, sitä useamman päivän lomitusta viikkovapaaseen verrattuna voi saada.

3.1.2. Lomituspäivien lyhentyminen, samanaikaisten lomapäivien lisääminen ja pyhäpäivälomitusten rajoittaminen

Lomituspäivien lyhentyminen

Vuoden 1993 lomituspalvelutoimikunnan (STM 1993a, s. 39 - 40, 50 - 51) mukaan useissa kunnissa maatalouslomittajien työpäivät mitoitettiin heidän täysiaikaisen työllisyytensä turvaamiseksi kaikilla tiloilla keskimääräisen työajan (7 tuntia 39 minuuttia) pituiseksi. Lisäksi kahden yrittäjän tiloilla lomittajat olivat usein tehneet

molempien yrittäjien osuudet karjataloustehtävistä, vaikka vain yhden yrittäjän oli ilmoitettu olevan lomalla (ns. kaksinkertaiset lomat). Toisella yrittäjällä olisi säädösten mukaan ollut mahdollisuus vapautua tehtävistään ilman lomapäivien käyttämistä ainoastaan hankkimalla itselleen sijainen. Kaksinkertaisista lomista pyrittiin eroon lisäämällä lomitusääköksiin vuonna 1993 kohta, jossa kuntien lomalautakuntien edellytettiin etukäteen määrittävän lomalla olevan yrittäjän tehtäviin kuluvan lomitussajan. Jotta lomittajien päivittäisen työajan arviointi erityyppisillä tiloilla olisi yhtenäistä koko maassa ja jotta lomittajatyövoiman käyttö tehostuisi, lomittajien työajat on määritetty vuodesta 1996 alkaen työajan laskentajärjestelmän avulla. Laskentajärjestelmässä päivittäinen lomitusaika muodostuu tilan eläinmäärän ja karjatalouden tuotanto-olosuhteiden perusteella. Lisäksi siihen vaikuttaa karjataloustehtävien jakautuminen lomittajan ja työssä olevan yrittäjän sekä muiden maatilalla vakituisesti työskentelevien henkilöiden kesken. Laskelma on ohjeellinen, ja sitä sovellettaessa tulisi tapauskohtaisesti ottaa huomioon paitsi tilan ja lomitussajankohdan erityisolot myös lomittajan ominaisuudet (Kivikko 1995, s. 6, 11 - 12; Sääd.kok. 1996a).

Maatalousyrittäjille (507 tilaa) tehdyn otantatutkimuksen (Jolkkonen 1997, s. 9 - 10) mukaan työajan laskentajärjestelmän käyttöönotto vähensi vuonna 1996 lomittajien päivittäisiä työaikoja keskimäärin noin 37 min/pv yrittäjää kohden. Erityisesti työajat lyhentyivät kahden yrittäjän tiloilla, joilla vähennys oli keskimäärin 1 tunti 40 minuuttia tilaa kohden. Yhden yrittäjän tiloilla työajat lyhentyivät keskimäärin vain 9 min/pv. Tuotannonhaaroittain ja yrittäjien lukumäärän mukaan tarkasteltuna päivän pituus väheni eniten kahden yrittäjän naudanlihantuotantotiloilla ja vähiten yhden yrittäjän maidontuotantotiloilla. Kuntien lomasuhteet (77 kuntaa) puolestaan arvioivat heille tehdyssä otantakyselyssä lomittajien työpäivien lyhentyneen enemmän kuin maatalousyrittäjien mielestä: lomasuhteiden mukaan lyhennys oli keskimäärin 51 min/pv (Jolkkonen 1997, s. 23).

Lomituspäivän pituuden lyhentyminen ei Kivikon (1995, s. 35, 42 - 43, 49) laskentajärjestelmän kokeiluvaihetta selvittäneeseen tutkimukseen vastanneiden maatalousyrittäjien (83 tilaa) mielestä ollut aiheuttanut lomituksessa juurikaan ongelmia. Sen sijaan osa lomittajista ilmoitti ongelmia syntyneen. Lomitussajan tarkempi määrittäminen lieneekin vaikuttanut eniten lomittajien työhön. Tosin joillakin tiloilla muutos on voinut vaikuttaa myös maatalousyrittäjiin, sillä lomittajat olivat ehkä ennen laskentajärjestelmän käyttöönottoa tehneet tilalla työaikansa täyttämiseksi muitakin kuin lomituspalveluihin kuuluvia tehtäviä (esim. navetan suursiivous, kotitaloustyöt). Erityisesti päivittäisen työajan määrittäminen on selkeyttänyt kahden yrittäjän tiloilla lomittajien ja yrittäjien työnjakoa siten, että entistä useammin toinen yrittäjä on tehnyt hänelle kuuluvat karjataloustehtävät myös toisen yrittäjän loman aikana.

Vuosilomapäivien pituudesta ei vuodelta 1992 ole käytettävänä valtakunnallista tilastotietoa. Vuonna 1993 lomittajien keskimääräinen työpäivä oli kestänyt vuosilomalomituksissa 7 tuntia (STM 1993b, s. 3). Vuonna 1996 päivän pituus oli 6

tuntia 24 minuuttia (Mela 1997c). Päivät lyhenivät siis 36 minuuttia. Lyhennys olisi ollut suurempi ilman vuonna 1996 voimassa ollutta työllistämismääräysvelvoitetta. Työllistämismääräysvelvoitteella tarkoitettiin sitä, että ellei lomittajan keskimääräinen työaika eri maataloilla tehtävissä vuosiloma- ja viikkovapaalimituksissa tietyn tasoit-tumisjakson aikana täyttynyt, kunnallisia lomituspalveluja käyttävän maatalousyrittäjän oli osallistuttava tämän työaikavajauksen täyttämiseen joko a) ostamalla lomapäivän täydennykseksi lisätunteja viikkovapaasta, b) ostamalla lomapäivän täydennykseksi lisätunteja maksullisesta lomittaja-avusta alennetulla hinnalla (noin 39 mk/h), c) ottamalla täydennystunnit vuosilomasta, jolloin vuosilomapäivien määrä vastaavasti pieneni tai d) pitämällä vuosilomat ja viikkovapaat samanaikaisesti samassa tai eri maatalousyrityksissä toimivien maatalousyrittäjien kanssa. Koska työllistämismääräysvelvoitteen soveltaminen osoittautui hankalaksi ja koska sen nähtiin estävän lomittajatyövoiman sopeuttamista tarvetta vastaavaksi, se poistettiin vuoden 1997 alusta alkaen (Mela 1996a, s. 34 - 41, 1997e, s. 15).

Samanaikaisten lomapäivien lisääminen

Vuoden 1992 alusta lukien lomittajatyövoiman käytön tehostamiseen pyrittiin myös siten, että kahden yrittäjän tiloista alle kymmenen kotieläinyksikön tilojen yrittäjien oli pääsääntöisesti pidettävä vuosilomansa samanaikaisesti (Sääd.kok. 1991d). Vuonna 1996 säädöstä muutettiin niin, että kunnallisia lomituspalveluja käyttävillä kahden tai useamman yrittäjän tiloilla tulisi pitää 11 vuosilomapäivää samanaikaisesti silloin, jos yksi täysiaikainen lomittaja ehtii tehdä lomitukseen kuuluvat työt keskimääräisen työajan (7 tuntia 39 minuuttia) puitteissa. Tällaisiksi tiloiksi on katsottu tilat, joilla on enintään 15 kotieläinyksikköä. Kotieläinyksikköraja ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan siitä voidaan tilakohtaisten olosuhteiden perusteella poiketa alas päin. Toisaalta velvollisuus 11 päivän samanaikaiseen lomanviettoon koskee myös niitä yli 15 kotieläinyksikön tiloja, joilla lomat oli aiempina vuosina pidetty yhtä aikaa tai joiden päivittäinen lomitusaika on korkeintaan lomittajan keskimääräisen työajan mittainen (Sääd.kok. 1996a, 1996b; Mela 1997e, s. 15).

Jolkkosen (1997, s. 13, 28) tutkimukseen osallistuneista kahden yrittäjän tiloista 66 %:lla yrittäjät olivat vuonna 1995 olleet lomalla yhtä aikaa. Samanaikaisia lomapäiviä näillä tiloilla oli pidetty keskimäärin 7,8 päivää. Vuonna 1996 yrittäjät arvelivat pitävänsä samanaikaisesti 8,8 lomapäivää. Noin kolme neljäsosaa kahden yrittäjän tiloilta vastanneista ei aikonut enää lisätä yhtä aikaa käytettäviä lomapäiviä. Samassa tutkimuksessa kunnan lomasihteerit puolestaan ilmoittivat 37 %:lla kahden yrittäjän tiloista vietetyn samanaikaisia lomia vuonna 1996, mikä on huomattavasti vähemmän kuin maatalousyrittäjät olivat vuoden 1995 osalta ilmoittaneet. Sitä, mistä ero lomasihteerien ja viljelijöiden vastausten välillä johtuu, ei tutkimuksessa ole selvitetty. Pelkästään eri tutkimusajankohdasta ero ei kuitenkaan aiheutune.

Kuukausipalkkaisille maatalouslomittajille on maksettava pyhäpäivinä tehdyiltä lomitustunneilta sunnuntaikorvaus, joka on 100 % tuntipalkasta (KVTES 1998, s. 222). Vuodesta 1996 alkaen maatalousyrittäjien mahdollisuutta käyttää vuosilomaansa pyhäpäivisin on säästösyistä rajoitettu niin, että vuosilomaan saa sisältyä enintään kolme pyhäpäivää (Sääd.kok. 1995a). Aiemmin pyhäpäivien määrää ei oltu säädöksin rajoitettu, joissain kunnissa lomalautakunnat tosin olivat antaneet suosituksia lomitettavien pyhäpäivien enimmäiskäytöstä. Pyhäpäivinä pidettävien lomapäivien määrä on siis voinut vaihdella toisaalta kunnasta ja toisaalta myös karjatalousyrittäjästä riippuen. Tilastoja pyhäpäivälomitusten yleisyydestä ennen ja jälkeen rajoitusten asettamisen ei ole tehty.

3.2. Lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärään vaikuttaneet muutokset

Viime vuosina lomituspalvelut on pyritty kohdentamaan entistä tehokkaammin niille maatalousyrittäjille, jotka ovat säännöllisesti sidoksissa karjataloustöihin eivätkä voi niistä ilman lomituspalveluja vapautua. 1990-luvun alussa vuosilomaan oikeuttavaksi sidonnaisuudeksi katsottiin se, jos tilan eläinmäärä oli yhden yrittäjän tilalla vähintään kaksi ja kahden yrittäjän tilalla vähintään kahdeksan kotieläinyksikköä. Näistä yksikörajajoista voitiin poiketa, jos tilan olosuhteet sitä edellyttivät. Erityisesti jos tilalla työskenteli palkattuja työntekijöitä, yrittäjän voitiin olettaa pystyvän irrottautumaan lomalle heidän työpanoksensa avulla (Sääd.kok. 1988). Vuonna 1993 kotieläinyksikörajaa muutettiin niin, että yksiköitä oli oltava sekä yhden että kahden yrittäjän tilalla vähintään neljä. Tässä yhteydessä osa alle kahdeksan kotieläinyksikön tiloista sai siten vuosilomaoikeuden. Samassa lainmuutoksessa lomituspalveluihin oikeutetulta yrittäjältä ryhdyttiin vaatimaan vapaaehtoisen MYEL-vakuutuksen voimassaoloa. Lisäksi karjatalouteen sidonnaisuutta tarkennettiin siten, että osoituksena sidonnaisuudesta oli ympärivuotinen ja jatkuva osallistuminen karjataloustehtäviin (Sääd.kok. 1992a, 1992c).

Vuodesta 1996 alkaen lomamahdollisuus on ollut vain yrittäjillä, joille MYEL-vakuutuksen ottaminen on pakollista (ks. luku 2.1). Koska karjatalouteen sidonnaisuuden tarkastelu oli osoittautunut käytännössä vaikeaksi, vaatimus sidonnaisuudesta muutettiin vaatimukseksi päätoimisesta karjatalouden harjoittamisesta (Sääd.kok. 1995a). Päätoimiseksi maatalousyrittäjäksi katsotaan yrittäjä, joka ei ole yli kolmen kuukauden työsuhteessa maatilän ulkopuolella tai joka ei harjoita maatalouteen liittymätöntä yritystoimintaa. Muusta työstä huolimatta yrittäjällä on kuitenkin oikeus vuosilomaan, jos hän käyttää viikoittain maataloustyöhön vähintään yhtä paljon aikaa kuin muuhun työhön (ks. luku 2.1.1).

Muita vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien määrään vaikuttaneita muutoksia ovat sijaisavun saantia koskevat rajoitukset ja lomaan oikeutettujen yrittäjien tilakohtai-

sen kahden yrittäjän enimmäismäärän poistaminen. Sijaisavun saantia on lomituskustannusten vähentämiseksi ja toiminnan tarkoituksenmukaisuuden parantamiseksi rajoitettu vuodesta 1993 alkaen. Yli 65-vuotiaiden sijaisapuoikeus rajattiin 60 päivään, ja vuoden 1997 alusta asti yli 365 päivää kestänyttä sijaisapua on voitu jatkaa vain erityissyistä, esimerkiksi niin kauan kun työkyvytön yrittäjä saa päätöksen työkyvyttömyyseläkkeestä ja sen jälkeen tarvittaessa yritystoiminnasta luopumisen tai jatkamisen järjestelyjä varten korkeintaan kuuden kuukauden aikana 60 päivää (Sääd. kok. 1992b, 1996a). Tilakohtaisesta lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärärajoituksesta, jonka mukaan lomituspalveluja voitiin myöntää korkeintaan kahdelle saman maatilalla yrittäjälle, luovuttiin työajan laskentajärjestelmän käyttöönoton yhteydessä ja yrittäjien tehtäväosuuksien määrittämisen täten tehostuessa (Mela 1996a, s. 14). Nykyisin lomaa voidaan myöntää kaikille edellytykset täyttävälle yrittäjille.

3.3. Arvio muutosten valtakunnallisista kustannusvaikutuksista

Lomituspalveluihin vuoden 1992 jälkeen tehtyjen muutosten valtakunnallisia kustannusvaikutuksia ei ole muutoksittain selvitetty. Muutoksista vuosina 1993 - 1996 syntyneitä kokonaissästöjä voidaan kuitenkin yrittää arvioida valtion tilinpäätöslukujen mukaan. Jos vuosilomaan oikeutettua yrittäjää kohden laskettu vuosittainen valtion määrärahojen reaalin vähennys kerrotaan kunkin vuoden vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärällä, saadaan vuosina 1993 - 1996 kertyneeksi säästökseen noin 204 milj. mk (taulukko 1). Vähintään tämän suuruusluokan säästön voidaan siis olettaa muodostuneen lomitushallintoon ja lomaan oikeutettujen yrittäjien lomituspalveluihin tuona aikana tehtyjen muutosten seurauksena. On tosin otettava huomioon, että ilman maatalouslomittajien palkkakustannusten nousua, joka esimerkiksi vuosina 1994 - 1997 oli arviolta noin 100 milj. mk, säästöt olisivat olleet tässä esitettyä suuremmat (Mela 1998b). Palkkakustannusten nousu johtuu palkkatason yleisestä noususta ja kuukausipalkkaisten lomittajien määrän lisääntymisestä suhteessa tuntipalkkaisten lomittajien määrään.

Taulukko 1. Arvio lomitushallintoon ja lomaan oikeutettujen yrittäjien lomituspalveluihin vuosina 1993 - 1996 tehtyjen muutosten kustannusvaikutuksista.

Vuosi	Valtion reaaliset määrärahat/ vuosilomaan oikeutettu, mk	Muutos/ vuosilomaan oikeutettu, mk (vrt. v. 1992)	Vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lkm	Arvioitu säästö yht., milj. mk
1992	17 700		85 932	
1993	17 400	300	78 989	23,7
1994	16 000	1 400	73 239	102,5
1995	15 500	500	69 899	34,9
1996	14 800	700	60 801	42,6
yht.				203,7

4. Tutkimusaineisto

4.1. Aineiston hankinta

Tutkimusaineisto kerättiin postikyselyllä kuntien lomasihteeriltä. Kyselyn kohteeksi valittiin lomasihteerit, koska heillä on arkistoissaan tiedot maatalousyrittäjien käyttämistä lomituspalveluista vähintään viiden vuoden ajalta. Kyselyä ei lähetetty maatalousyrittäjille, koska he eivät todennäköisesti säilytä yksityiskohtaisia tietoja pitämistään lomista.

Tutkittaviksi tuotannonhaaroiksi valittiin maidon-, porsas-, sianlihan- ja kananmunantuotanto. Esimerkiksi vuonna 1996 koko maan kotieläintiloista vajaa kaksi kolmasosaa oli lypsykarjatiloja ja kymmenesosa sikatiloja. Kananmunantuotantoa harjoitettiin 3 %:lla kotieläintiloista (Maatilarekisteri 1996, s. 97). Sikataloudesta haluttiin tutkia erikseen toisistaan poikkeavia työvoimavaltaista porsastuotantoa ja automatisoidumpaa sianlihantuotantoa, eikä tutkimukseen tämän vuoksi otettu yhdistelmätuotantoa. Naudanlihantuotantoa harjoittavien yrittäjien lomituspalveluja ei tutkittu, koska kunnissa olevista maatalousyrittäjien vuosilomahakemuksista ei voi erottaa itse uudistuvaa ja välitysvasikoihin perustuvaa tuotantoa. Lisäksi tutkimuksen ulkopuolelle jätettiin kasvinviljelijät, koska heillä on oikeus ainoastaan sijaisapuun ja maksulliseen täyttä korvausta vastaan myönnettyyn lomittaja-apuun.

Erikokoisten karjataloustilojen lomituspalvelujen tutkimista varten tutkimusaineistoon pyrittiin saamaan maidon-, porsas- ja sianlihantuotantotiloista sekä eläinmäärältään keskikokoisia että noin kaksi kertaa keskikokoa suurempia tiloja. Koska kuntia, joissa on paljon kananmunantuotantotiloja, on vähän, tavoiteltiin aineistoon kanatiloista vain keskikokoisia tiloja. Tavoiteltavaksi keskikokoisten maitotilojen lehmämääräksi asetettiin 10 – 14 lehmää, koska vuonna 1995 keskimääräinen karjako oli 12 lypsylehmää (Maatilatilastollinen vuosikirja 1996, s. 74 - 75). Lisäksi muiden nau-tojen määrän toivottiin keskikokoisilla maitotiloilla jäävän korkeintaan 15 eläimeen. Suurten maidontuotantotilojen keskikooksi tavoiteltiin 22 – 26 lypsylehmää ja enintään 30 muuta nautaeläintä. Emakko- ja yhdistelmäskaloiden keskimääräinen emakkomäärä vuonna 1995 oli 30,8 emakkoa (Maatilatilastollinen vuosikirja 1996, s. 81). Tällä perusteella tavoiteltavaksi keskikokoisten porsastuotantotilojen kooksi asetettiin 26 - 36 emakkoa. Koska mukaan ei haluttu yhdistelmäskalaita, lihasikojen enimmäismääräksi asetettiin 20 lihasikaa. Suurten porsastuotantotilojen eläinmääräksi tavoiteltiin 57 - 67 emakkoa ja korkeintaan 40 lihasikaa. Kes-kikokoisen sianlihantuotantotilan suositeltavaksi kooksi asetettiin 150 - 200 lihasikaa, koska lihasikatilojen keskikoko vuonna 1995 oli 174 lihasikaa (Kallinen ym. 1996, s. 10). Suurten sianlihantuotantotilojen eläinmäärän toivottiin asettuvan välille 325 - 375 lihasikaa. Lisäksi vaadittiin, että lihasikatiloilla ei saisi olla yhtään emakoita. Kanatilojen tavoiteltavaksi kooksi asetettiin 1 600 - 2 200 kanaa, koska yli 500

kanan tilojen keskimääräinen kanamäärä oli 1 885 kanaa vuonna 1995 (Maatila-tilastollinen vuosikirja 1996, s. 83 - 84).

Tutkimusaineiston tilat valittiin harkinnanvaraisena näytteenä siten, että ensiksi valittiin tutkimukseen otettavat kunnat ja sen jälkeen näiden kuntien maatiloista tietyt vaatimukset täyttävät tilat. Tutkimukseen otettavia kuntia valittaessa asetettiin edellytykseksi, että kunnassa olisi yhden tutkittavan tuotannonhaaran maatiloja keskimääräistä enemmän. Eri tuotannonhaarojen tilojen lukumääriä arvioitiin vuoden 1990 maatalouslaskennan kunnittaisten tietojen (Maatalouslaskenta 1990, s. 128 - 147) perusteella. Koska porsas-, sianlihan- ja kananmunantuotantotilat ovat keskittyneet Länsi-Suomeen ja Pohjanmaalle, kunnat, joista näiden tuotannonhaarojen tietoja pyydettiin, olivat pääasiassa näiltä alueilta. Vaikka kuntia, joissa maidontuotanto on vallitseva tuotannonhaara, olisi ollut tasaisemmin eripuolilla Suomea, myös maidontuotannon kunnat otettiin yhtäläisyyden vuoksi pääasiassa maidontuotannon valta-alueilta Keski- ja Itä-Suomesta. Kunnat, joissa lomaintoa hoiti kunnan maaseutuelinkeinoviranomainen, jätettiin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kyselyn ulkopuolelle, koska kyselyajankohtana maaseutuelinkeinoviranomaisia työllisti maatalousyrittäjien tukien haku ja heidän vastaushalukkuutensa olisi tämän vuoksi voinut jäädä alhaiseksi. Koska kysymyslomaketta ei käännetty ruotsiksi, tutkimukseen valittiin suomenkielisiä lomasiihteereitä.

Koska lomituspaijeluja käyttäneistä maatalousyrittäjistä ei ole valtakunnallista rekisteriä, josta tutkimustilat olisi voitu valita, tutkimukseen otettujen kuntien lomasiihteereitä pyydettiin täyttämään kysymyslomakkeet neljältä valitsemaltaan maatilalta. Näiden tilojen oli täytettävä kuntaan lähetetyn tilojen valintaohjeen (liite 4) mukaiset tilan tuotannonhaaraa, eläinmäärää ja vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärää vuonna 1996 koskevat vaatimukset. Jos vaatimusten mukaisia tiloja oli kunnassa enemmän kuin neljä, niistä valittiin satunnaisuuden varmistamiseksi yrittäjän sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä ensimmäisinä olevat tilat. Tavoitteena oli, että keskikokoisista ja suurista maidontuotanto, porsastuotanto- ja sianlihan- tuotantotiloista sekä keskikokoisista kananmunantuotantotiloista saataisiin kustakin muodostettua vähintään 30 tilan ryhmiä. Lisäksi haluttiin, että kussakin ryhmässä puolet tiloista olisi yhden vuosilomaan oikeutetun ja puolet kahden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tiloja. Yhteensä tutkimusaineistoon tavoiteltiin vähintään 210 tilan lomitustietoja.

Kysymyslomakkeessa (liite 5) oli 34 kysymystä. Lomakkeen A-osassa kysyttiin maatilän yleistietoja ja osissa B - D tilan yrittäjien vuosina 1992, 1996 ja osittain myös vuonna 1997 käyttämien lomituspaijelujen määrää, lomitettujen päiujen pituutta sekä palveluista perittyjä käyttäjämaksuja. E-osassa oli kysymyksiä, joissa kunnan lomasiihteeriltä pyydettiin arvioita siitä, miten lomituspaijeluihin tehdyt muutokset ovat vaikuttaneet kunnan lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärään ja palvelujen toteuttamiseen.

Kysymyslomake testattiin neljällä lomasihteerillä. He kertoivat mielipiteensä lomakkeen selkeydestä, tietojen löytymisen helppoudesta sekä täyttöön kuluneesta ajasta. Lisäksi heidän palauttamistaan lomakkeista arvioitiin, oliko kysymykset ymmärretty oikein. Saadakseen vastaavista asioista myös omakohtaista kokemusta tutkija täytti eräässä kunnassa kolme lomaketta. Myös Melan lomitusasiantuntijat esittivät mielipiteensä kysymysten oikeellisuudesta ja ymmärrettävyydestä. Testauksen jälkeen muutamaa kysymystä tarkennettiin ja lomakkeen ulkoasua muutettiin selkeämmäksi.

Kysymyslomakkeet postitettiin 63 kuntaan toukokuussa 1997. Yhteensä kysymyslomakkeita lähetettiin 252, neljä kuhunkin kuntaan. Mahdollisen vastauskadon vuoksi tutkimukseen otettiin 10 kuntaa enemmän kuin mitä tavoitteeksi asetetut 210 lomaketta olisivat vaatineet. Niille lomasihteeille, jotka eivät vastanneet kolmen viikon palautusajan kuluessa, soitettiin muistutuspuheltut ja niille, jotka eivät vielä tänäkään jälkeen olleet vastanneet, lähetettiin muistutuskirjeet. Samaan aikaan muistutuskirjeen kanssa lähetettiin maidontuotantotilojen määrän lisäämiseksi kysely vielä neljään uuteen kuntaan. Aineiston alustava tarkastelu nimittäin osoitti, että eri tuotannonhaaroissa ei ole tarpeeksi tiloja erikokoisten tilojen vertailua varten ja lisäkunnilla pyrittiin varmistamaan, että kokoluokittainen vertailu voitaisiin tehdä ainakin maidontuotantotilojen osalta. Yhteensä vastauksia saatiin 53 kunnasta, ja vastausprosentti oli 79. Kysymyslomakkeita palautettiin yhteensä 206, joista yksi hylättiin väärän täyttämisen ja kolme puuttuvan eläinmäärän vuoksi. Pääosin kysymyslomakkeisiin oli vastattu hyvin.

4.2. Aineiston kuvailu

Tutkimusaineisto muodostui 202 karjataloustilasta, joista 31 %:lla harjoitettiin maidontuotantoa ja 29 %:lla porsastuotantoa. 25 % tiloista oli sianlihantuotantotiloja ja 15 % kananmunantuotantotiloja (taulukko 2). Yhteensä tutkimusaineiston tiloilla oli vuonna 1992 ollut 348 vuosilomaan oikeutettua karjatalousyrittäjää. Vuonna 1996 yrittäjien määrä oli vähentynyt 311 yrittäjään. Maidontuottajia oli 106 vuonna 1992 ja 93 vuonna 1996. Porsastuotantotiloilla oli vastaavina aikoina 102 ja 94 yrittäjää ja sianlihantuotantoa harjoittavilla tiloilla 87 ja 74 yrittäjää. Kanamunantuottajia vuoden 1992 tiedoissa oli 53 ja vuoden 1996 tiedoissa 50.

Tutkimustilat sijaitsivat valtaosin kunkin tutkittavan tuotannonhaaran päätuotantoalueilla. Maidontuotantotiloista kaksi kolmasosaa sijaitsi entisten Kuopion, Pohjois-Karjalan, Keski-Pohjanmaan ja Oulun maaseutuelinkeinopiirin alueilla. Muiden tuotannonhaarojen tilat olivat keskittyneet pääosin Länsi-Suomeen. Porsastuotantotiloista 79 % sijaitsi Satakunnassa, Etelä-Pohjanmaalla ja Pirkanmaalla, lihasikarotiloista 62 % oli Etelä-Pohjanmaalla ja Kymessä. Kanatiloista kolme neljäsosaa oli Turun maaseutuelinkeinopiirin toiminta-alueella.

Tilojen valintaohjeessa annettu tavoite maito-, porsas- ja lihasikatiilojen jakautumisesta eläinmäärältään keskikokoisiin ja suuriin tiloihin ei täysin toteutunut. Tasaisimmin tilat olivat jakautuneet maidontuotantotiloilla ja keskikokoisilla sianlihan-tuotantotiloilla (taulukko 2). Aineiston lypsykarjatiloilta oli vuonna 1992 keskimää-
rin 16 lehmää, porsastuotantotiloilla 33 emakkoa, sianlihantuotantotiloilla 248 liha-
sikaa ja kanatiloilla 1 760 kanaa. Vuonna 1996 tilojen keskikoko oli hieman suu-
rempi: lehmiä oli keskimäärin 17, emakkoja 42, lihasikoja 275 ja kanoja 2 030.

Aineiston luotettavuutta arvioidaan liitteessä 7.

*Taulukko 2. Tutkimusaineiston tilojen jakautuminen tuotannonhaaran ja koko-
luokan mukaan vuosina 1992 ja 1996.*

	Maidon-		Porsas-		Sianlihan-		Kananmunan-	
	tuotanto, kpl		tuotanto, kpl		tuotanto, kpl		tuotanto, kpl	
	1992	1996	1992	1996	1992	1996	1992	1996
Keskikokoiset tilat*	39	35	52	37	26	23	31	31
Suuret tilat*	24	28	6	21	24	27	0	0
Tilat yhteensä	63	63	58	58	50	50	31	31

* Maidontuotantotilat: keskikokoisilla lypsylehmiä enintään 17, suurilla yli 17

Porsastuotantotilat: keskikokoisilla emakkoja enintään 44, suurilla yli 44

Sianlihantuotantotilat: keskikokoisilla lihasikoja enintään 250, suurilla yli 252

Kananmunantuotantotilat: keskikokoisilla kanoja enintään 2500

5. Tutkimusmenetelmät

Aineiston tilastollinen analysointi

Tilastollisten testien avulla selvitettiin, vaihtelivatko lomituspalvelujen käyttö, loma-
päivien pituus ja käyttäjämaksut tilan tuotannonhaaran ja vuosilomaan oikeutettu-
jen yrittäjien lukumäärän mukaan. Tilan tuotannonhaaran aiheuttamia eroja tutkit-
tiin aineiston kaikkien tuotannonhaarojen yrittäjien (maidontuottajat, porsastuottajat,
sianlihantuottajat, kananmunantuottajat) välillä. Tilan yrittäjien lukumäärästä aiheu-
tuvan vaikutuksen tutkimiseksi verrattiin yhden ja kahden vuosilomaan oikeutetun
tilan yrittäjien lomituspalveluja. Tilan eläinmäärän vaikutusta palveluihin ja maksui-
hin tutkittiin ainoastaan lypsykarjatiloilta, koska maidontuotantotiloissa eläin-
määrältään keskikokoisia ja suuria tiloja oli tasaisemmin kuin muissa tuotannon-
haaroissa. Tilastollisessa analysoinnissa käytetyt menetelmät kuvataan liitteessä 6.

Tilastollisten testien testisuureiden arvot sekä testillä havaittu merkitsevyystaso p esitetään luvussa 6. Mannin-Whitneyn -testin testisuureen merkinä käytetään U:ta ja Kruskalin-Wallis testisuureen, joka noudattaa χ^2 -jakaumaa, merkinä H:ta. Jos havaittu merkitsevyystaso $p \leq 0,05$, testin antamaa tulosta pidetään tilastollisesti merkitseväenä.

Tyyppiyrittäjät

Lomituspalveluihin vuoden 1992 jälkeen tehtyjen muutosten kokonaisvaikutusten arvioimiseksi määritettiin karjatalousyrittäjien lomituspalveluille arvo vuosina 1992 ja 1996 sekä laadittiin arvio vuoden 1997 arvosta. Arvon määrittäminen perustui aineistosta muodostettujen tyypillisten yrittäjien, joita tässä tutkimuksessa nimitetään tyyppiyrittäjiksi, lomitustietoihin. Tyyppiyrittäjät muodostettiin keskikokoiselle ja suurelle maidontuotantotilalle sekä keskikokoisille porsas-, sianlihan- ja kananmunantuotantotiloille. Tyyppiyrittäjäryhmien tiloille asetettiin vaatimukseksi, että niiden oli eläinmäärältään ja yrittäjien määrältään kuuluttava samaan ryhmään sekä vuonna 1992 että vuonna 1996. Koska yhden yrittäjän tilojen määrä oli tutkimusvuosina lisääntynyt, vaatimus eläinmäärän ja yrittäjien määrän yhtäsuuruudesta vuosina 1992 ja 1996 vähensi ryhmiin otettavien tilojen lukumäärää siitä huolimatta, että ryhmien eläinmäärärajoja lievennettiin tilojen valintaohjeissa annetuista rajoista poikkeaviksi. Suurten porsas- ja sianlihantuotantotilojen tyyppiyrittäjiä ei muodostettu tilojen vähäisen määrän vuoksi lainkaan. Jos ryhmiin olisi otettu tiloja, joiden eläinmäärä ja yrittäjien määrä olisi vaihdellut tutkimusvuosittain, tutkittavista tekijöistä aiheutuneet lomituspalvelujen käytön erot olisivat voineet ryhmien vähäisen tilaluvun vuoksi peittyä yrittäjien määrän ja eläinmäärän vaihtelusta johtuvien erojen alle. Vuoden 1997 osalta ryhmiin otettiin vuosien 1992 ja 1996 edellytykset täyttävistä tiloista ne, joilla yrittäjien määrä oli säilynyt vuonna 1997 ennallaan ja joilla vuoden 1997 eläinmäärä jäi asetettujen kokorajojen sisään.

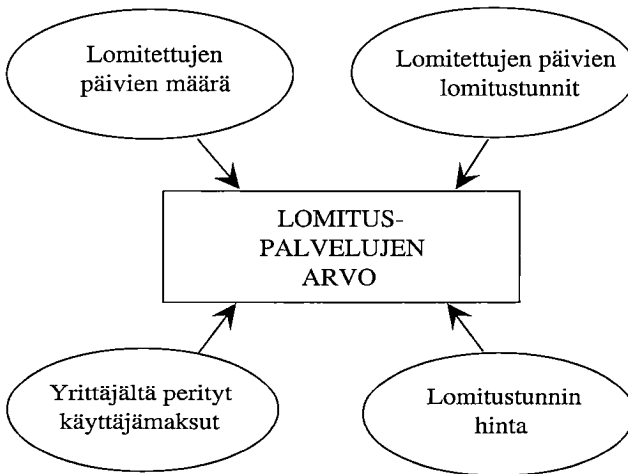
Vuosina 1992 ja 1996 tyyppiyrittäjäryhmissä oli tiloja 16 - 22 ja yrittäjiä 24 - 36 (taulukko 3). Pääosa tiloista käytti kunnallisia lomituspalveluja vuonna 1996, ainoastaan neljällä kananmunantuotantotilalla lomitusmuodoksi oli valittu itse järjestetty lomitus. Vuonna 1996 keskikokoisella maidontuotantotilalla oli keskimäärin 13 lehmää (vaihteluväli 8 - 17 lehmää). Suurella tilalla niitä oli 23 (vaihteluväli 18 - 26 lehmää) eli 1,8 kertaa enemmän kuin keskikokoisella. Porsastuotantotilan keskikoko oli 32 emakkoa (vaihteluväli 18 - 43 emakkoa) ja sianlihantuotantotilan 185 lihasikaa (vaihteluväli 129 - 250 sikaa). Kananmunantuotantotilalla kanoja oli noin 1 900 (vaihteluväli 1 200 - 2 500 kanaa).

Taulukko 3. Tyypiryttäjärühmien tilojen lukumäärät.

	Ryhmässä tiloja v. 1992 ja 1996, kpl		Yht.	Ryhmässä tiloja
	Yhden vuosi- lomaan oikeu- tetun tilat	Kahden vuosi- lomaan oikeu- tetun tilat		v. 1997, kpl
Keskikok. maidontuot.tila	8	14	22	21
Suuri maidontuot.tila	6	14	20	15
Keskikok. porsastuot.tila	9	13	22	22
Keskikok. sianlihantuot.tila	8	8	16	16
Keskikok. kananmunantuot.tila	7	11	18	15

Lomituspalvelujen arvon määrittämisperusteet

Tyypiryttäjän lomituspalvelujen arvoon vaikuttavat yrittäjän käyttämien lomituspalvelujen määrä, päivittäiset lomitustunnit, lomitustunnin hinta sekä yrittäjältä perityt käyttäjämaksut (kuvio 5).

Kuvio 5. Tyypiryttäjän lomituspalvelujen arvoon vaikuttavat tekijät.

Lomituspalvelujen arvolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa palvelujen nettoarvoa, joka vastaa valtion osuutta yrittäjän käyttämien lomituspalvelujen kustannuksista. Ensin lasketaan palvelujen bruttoarvo kertomalla yrittäjän vuosittaiset lomitustunnit (= lomitetut päivät x päivittäiset lomitustunnit + tunneittain ostetut lomituspalvelut) lomitustunnin hinnalla. Arvo (= nettoarvo) saadaan vähentämällä bruttoarvosta yrittäjien maksamat lomituspalvelujen käyttäjämaksut. Tyypiryttäjien lomituspalvelujen arvojen määräytyminen vuosina 1992 ja 1996 sekä arvio vuoden 1997 arvosta on esitetty liitteessä 8.

Tyypiryittäjän lomitustiedot määritettiin laskemalla tyypiryittäjäryhmän yrittäjien tiedoista painotetut keskiarvot siten, että ryhmän yhden yrittäjän tilat ja kahden yrittäjän tilat olivat mukana keskiarvossa samalla painolla niiden lukumäärästä riippumatta. Näin tyypiryittäjä edusti tasapuolisesti yhden ja kahden yrittäjän tiloja. Lisäksi koska eri tuotannonhaaroissa yhden ja kahden yrittäjän tilojen määrä oli erilainen, tällä tavalla laskien saatiin eri tuotannonhaarojen, ja maidontuotantotilojen osalta myös eri kokoluokkien, tyypiryittäjät vertailukelpoisiksi.

Vuosiloma- ja viikkovapaapäivien määränä käytettiin vuosien 1992 ja 1996 laskelmissa kunkin vuoden päivien määrää. Sijaisavun määränä sen sijaan käytettiin vuosina 1992 ja 1996 pidettyjen päivien keskiarvoa, koska sijaisapupäivien määrän uskottiin vaihtelevan vuosittain yrittäjien omista tarpeista johtuen enemmän kuin vuosiloma- ja viikkovapaapäivien määrän. Koska kussakin tyypiryittäjäryhmässä havaintoja oli melko vähän, henkilökohtaisista syistä mahdollisesti johtuneet sijaisapupäivien vuosittaiset vaihtelut olisivat muutoin voineet peittää alleen lomituspalvelusäädöksiin tehtyjen muutosten vaikutukset. Lomitettujen päivien pituutena laskelmissa oli kaikkina vuosina vuoden 1996 päivittäisten lomitustuntien määrä. Vuoden 1992 päivien pituutta ei käytetty, koska työajan laskentajärjestelmällä mitoitettujen lomitustuntien määrän uskottiin vastaavan myös lomittajan vuonna 1992 todellisuudessa tekemän lomapäivän pituutta (ks. luku 3.1.2). Lomitustunnin hintana käytettiin vuoden 1996 valtakunnallista lomitustunnin hintaa 88,48 mk/h (Mela 1997c). Käyttäjämaksuissa otettiin huomioon kunkin vuoden laskutusperusteet, ja vuoden 1992 maksut deflatoitiin kuluttajahintaindeksillä vuoden 1996 hintatasoon. Vuoden 1996 arvossa otettiin huomioon lomitettujen päivien lisäksi myös työllistämismisvelvoitteen (ks. luku 3.1.2) mukaiset työllistämistunnit ja niistä perityt maksut.

Arvio vuoden 1997 lomituspalvelujen arvosta tehtiin pääosin vuoden 1996 tietojen perusteella. Muutoksina otettiin huomioon sijaisapumaksujen laskutusperusteisiin tehty muutos, viikkovapaan poistuminen ja korvautuminen maksullisella tuettuun hintaan myönnettävällä lomittaja-avulla sekä työllistämismisvelvoitteen poistuminen. On muistettava, että arvioissa ei ole mukana käytettyjen vuosiloma- ja sijaisapupäivien määrän mahdollisia muutoksia. Tuetun lomittaja-avun määrä laskettiin arviona kertomalla 1.1. - 30.4.1997 pidetyt tunnit ja päivät koko vuotta vastaaviksi.

Koska maksullisista lomituspalveluista perittävien käyttäjämaksujen muutokset vaikuttavat suoraan karjatalousyrittäjien talouteen, tutkimuksessa tarkasteltiin lomituspalvelujen arvon muutosten lisäksi yrittäjiltä perittyjen käyttäjämaksujen kokonaismuutoksia. Näillä laskelmilla selvitettiin, kuinka suuri käyttäjämaksujen kokonaismuutos olisi ollut, jos yrittäjä olisi käyttänyt maksullisia lomituspalveluja kaikkina tutkimusvuosina saman verran. Tähän tarkasteluun otettiin keskikokoisen ja suuren maidontuotantotilan sekä keskikokoisen porsastuotantotilan tyypiryittäjät (liite 9). Sianlihan- ja kananmunantuotantotilojen tyypiryittäjille laskelmaa ei tehty, koska he olivat käyttäneet maksullisia lomituspalveluja erittäin vähän tai eivät lainkaan.

Käyttäjämaksujen kokonaismuutosten tarkastelussa maksullisten lomituspalvelujen määränä käytettiin vuosien 1992 ja 1996 keskiarvoja. Myös vuoden 1997 maksullista tuettuun hintaan myönnettävää lomittaja-apua oletettiin käytettävän saman verran kuin viikkovapaata keskimäärin vuosina 1992 ja 1996. Päivien pituutena oli vuoden 1996 päivittäisten lomitustuntien määrä. Työllistämistunnit eivät olleet mukana vuoden 1996 laskelmassa. Käyttäjämaksut määritettiin kunkin vuoden laskutusperusteiden ja hintojen mukaan. Vuoden 1992 hinnat deflatoitiin kuluttajahintaindeksillä vuoden 1996 hintatasoon. Maksujen muutoksia tarkasteltiin myös ottamalla huomioon niiden verovähennysoikeus. Koska eri tuotannonhaarojen yrittäjien veroprosenteista ei ole tietoa, prosenttina käytettiin Maatilatalouden tulo- ja verotilastosta (1995, s. 42) saatavaa verojen ja veronluonteisten maksujen osuutta viljelijän ja puolison yhteenlasketuista keskimääräisistä veronalaisista tuloista. Vuonna 1995 osuus vaihteli kotieläintaloutta harjoittavilla tiloilla 26 %:sta 32 %:iin tuotantosuunnasta riippuen. Tässä tutkimuksessa prosenttina käytettiin 28:aa.

Tutkimusmenetelmien luotettavuutta arvioidaan liitteessä 7.

6. Tutkimustulokset

6.1. Yrittäjien lomituspalvelut

6.1.1. Lomitettujen päivien määrä

Vuosiloman käyttö

Aineiston yrittäjistä lähes kaikki vuosilomaan oikeutetut olivat tutkimusvuosina pitäneet vuosilomaa (325 yrittäjää vuonna 1992 ja 293 yrittäjää vuonna 1996). Heistä valtaosa oli käyttänyt kunnallisia lomituspalveluja vuonna 1996. Vain joka kymmenes yrittäjä oli hankkinut itse lomittajan (ks. liite 7). Molempina vuosina yrittäjistä 5 % ei ollut käyttänyt vuosilomaa lainkaan. Suhteellisesti eniten vuosiloma-oikeutensa käyttämättä jättäneitä oli vuonna 1992 kananmunantuottajissa (9 %) ja vuonna 1996 sianlihantuottajissa (15 %). Kahden lomaan oikeutetun yrittäjän tiloilla oli hieman enemmän vuosilomaa pitämättömiä yrittäjiä (10 % vuonna 1992 ja 12 % vuonna 1996) kuin yhden yrittäjän tiloilla (4 % vuonna 1992 ja 3 % vuonna 1996).

Keskimäärin tutkimusaineiston yrittäjät olivat viettäneet 20,1 vuosilomapäivää sekä vuonna 1992 että vuonna 1996. Jos päivien lukumäärää tutkitaan vuosilomaa pitäneiden yrittäjien osalta, saadaan heidän vuosilomapäiviensä määräksi noin 21,0 päivää. Yrittäjät olivat siis hyödyntäneet lähes kokonaan 22 päivän pituisen lakisääteisen vuosilomaoikeutensa. Tuotannonhaarasta riippumatta vuosilomalla oli oltu lähes yhtä paljon (taulukko 4). Poikkeuksen muodostivat vuonna 1992 porsas-

tilojen yrittäjät, sillä heidän kohdallaan keskiarvo oli suurempi kuin muilla. Ero johtuu siitä, että porsastilojen yrittäjistä seitsemän oli ollut vuoden aikana lomalla yli 30 päivää ja heistä muutamat jopa yli 40 päivää. Lypsykarja- ja kanatilallisissa sen sijaan oli vain yksi ja sianlihantuottajissa ei yhtään yli 30 vuosilomapäivän yrittäjää. Näin suuret lomamäärät vuoden 1992 aikana olivat mahdollisia, koska vuoden 1991 lomavuosi päättyi vuoden 1992 huhtikuun lopussa ja vasta vuodesta 1992 alkaen lomavuosi on ollut sama kuin kalenterivuosi.

Tilan lehmämäärä aiheutti maidontuotantotiloilla ristiriitaisia eroja pidettyjen vuosilomapäivien määrään: vuonna 1992 keskikokoisilla enintään 17 lehmän maitotiloilla oli pidetty vuosilomaa vähemmän kuin suurilla yli 17 lehmän tiloilla, vuonna 1996 tilanne oli päinvastainen (taulukko 4). Lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärä ei aiheuttanut tilastollisesti merkitsevää eroa vuosiloman pituuteen (taulukko 4). Vuodeksi 1996 valitun lomitussuunnan vaikutusta pidettyjen vuosilomapäivien määrään selvitettiin porsastuotantotilojen osalta. Itse lomansa järjestäneet yrittäjät olivat olleet vuosilomalla enemmän (24,5 päivää) kuin kunnallisia lomituspalveluja käyttäneet yrittäjät (20,3 päivää). Ero oli tilastollisesti merkitsevä ($U = 256,0$, $p = 0,037$).

Taulukko 4. Vuosilomaa pitäneiden yrittäjien vuosilomapäivät eri taustamuuttujien suhteen vuosina 1992 ja 1996.

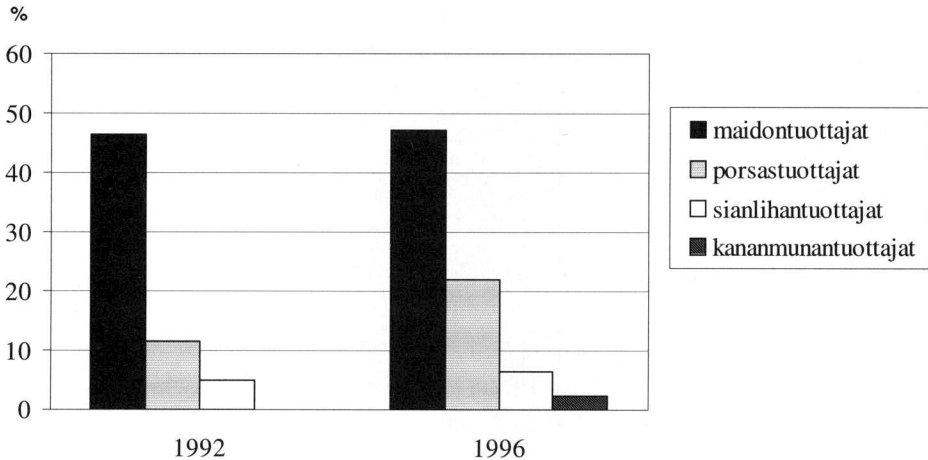
	1992				1996			
	Yrittäjien lkm (n)	Vuosilomapäivät, kpl	Testisuureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)	Yrittäjien lkm (n)	Vuosilomapäivät, kpl	Testisuureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)
<u>Tuotannonhaara</u>	325	21,0	H=14,691	0,002	293	21,0	H=2,146	0,543
Maidontuotantotilat	101	20,6			93	21,7		
Porsastuotantotilat	96	22,6			91	20,7		
Sianlihantuotantotilat	82	20,1			63	21,1		
Kananmunantuotantotilat	46	20,3			46	20,1		
<u>Lomaan oikeutetut yrittäjät</u>	325	21,0	U=7165,0	0,785	293	21,0	U=8874,5	0,586
Yhden yrittäjän tilat	54	20,7			91	21,0		
Kahden yrittäjän tilat	271	21,1			202	21,0		
<u>Lehmämäärä</u>	101	20,6	U=952,5	0,033	93	21,7	U=820,5	0,012
Keskikokoiset tilat	60	19,8			49	22,5		
Suuret tilat	41	21,7			44	20,8		

Sijaisavun käyttö

Vuonna 1992 sijaisapua oli käyttänyt 67 yrittäjää, mikä vastaa 19 % kaikista aineiston yrittäjistä. Vuonna 1996 sijaisapua oli saanut 70 yrittäjää (23 %). Jos tarkastelusta jätetään pois ne yrittäjät, jotka eivät olleet käyttäneet lainkaan vuosiloma-oikeuttaan, todetaan, että myös vuosilomaa pitäneistä karjatalousyrittäjistä keskimäärin viidesosa (62 kpl eli 19 % vuonna 1992 ja 69 kpl eli 24 % vuonna 1996) oli

käyttänyt sijaisapua. Sijaisapua vuonna 1992 pitäneistä hieman yli puolet oli saanut sijaisapua myös vuonna 1996.

Sijaisavun käytön yleisyys oli eri tuotannonhaaroissa hyvin erilaista. Maitotilallisista vajaa puolet oli saanut sijaisapua (kuvio 6). Porsastuotantotilojen yrittäjistä sijaisapulomitusta oli hyödyntänyt vuonna 1992 kymmenesosa, vuonna 1996 noin viidesosa. Lihasikojen kasvattajista vain muutamat olivat pitäneet sijaisapupäiviä. Kanamunantuottajat eivät olleet juurikaan tarvinneet sijaisapua, sillä ainoastaan vuonna 1996 yksi yrittäjä oli ostanut sijaisapua ja hänkin vain yhden päivän.

Kuvio 6. Sijaisapua käyttäneiden yrittäjien osuus vuosilomaa pitäneistä yrittäjistä eri tuotannonhaaroissa vuosina 1992 ja 1996.

Vuosilomaa pitäneiden yrittäjien sijaisavun käyttöä voidaan tutkia sijaisapua saaneiden yrittäjien osuuden lisäksi myös pidettyjen sijaisapupäivien määrällä. Keskimäärin jokaista vuosilomaa pitänyttä yrittäjää kohden sijaisapua oli myönnetty 6,5 päivää vuonna 1992 ja 6,3 päivää vuonna 1996. Tilan yrittäjien lukumäärä ja eläinmäärä eivät aiheuttaneet tilastollisesti merkitseviä eroja sijaisavun pitoon (taulukko 5). Tuotannonhaaralla sen sijaan oli vaikutusta (taulukko 5). Molempina tutkimusvuosina eniten sijaisapua olivat saaneet maidontuottajat. Toiseksi eniten sijaisapupäiviä oli myönnetty emakkotilallisille, vuonna 1992 ero maidontuottajiin oli melko suuri, mutta vuonna 1996 vain muutaman päivän. Vuosilomalla olleet sianlihan- ja kanamunantuottajat olivat käyttäneet sijaisapua erittäin vähän. Yrittäjien vuodeksi 1996 valitsema lomitussuunta vaikutti sijaisapupäivien pitoon porsastuotantotiloilla niin, että itse lomituksensa järjestäneistä porsastuottajista ei kukaan ollut käyttänyt sijaisapua. Ero ei kuitenkaan itse lomituksensa järjestäneiden vähäisestä määrästä johtuen ollut tilastollisesti merkitsevä ($U = 180,0$, $p = 0,066$).

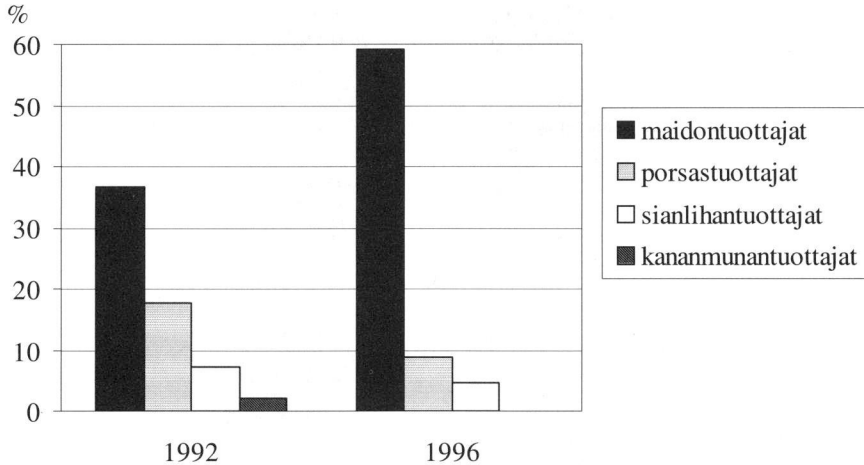
Taulukko 5. Vuosilomaa pitäneiden yrittäjien sijaisapupäivät eri taustamuuttujien suhteen vuosina 1992 ja 1996.

	1992				1996			
	Yrittäjien lkm (n)	Sijaisapupäivät, kpl	Testisuureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)	Yrittäjien lkm (n)	Sijaisapupäivät, kpl	Testisuureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)
<u>Tuotannonhaara</u>	308	6,5	H=73,225	0,000	269	6,3	H=50,073	0,000
Maidontuotantotilat	97	15,6			90	11,0		
Porsastuotantotilat	83	4,0			74	8,8		
Sianlihantuotantotilat	82	2,1			62	0,8		
Kananmunantuotantotilat	46	0,0			43	0,0		
<u>Lomaan oikeutetut yrittäjät</u>	308	6,5	U=6617,0	0,734	269	6,3	U=7430,0	0,523
Yhden yrittäjän tilat	53	3,9			83	7,9		
Kahden yrittäjän tilat	255	7,1			186	5,6		
<u>Lehmämäärä</u>	97	15,6	U=1117,5	0,859	90	11,0	U=807,5	0,078
Keskikokoiset tilat	57	16,4			47	9,2		
Suuret tilat	40	14,4			43	13,0		

Sijaisavut olivat olleet vuonna 1996 lyhyempiä kuin vuonna 1992. Vuonna 1992 sijaisapua ja vuosilomaa pitänyttä yrittäjää kohden oli lomitettu keskimäärin 32,5 sijaisapupäivää, vuonna 1996 noin 24,4 päivää. Edellisenä vuonna lypsykarja- ja emakkotilallisten sijaisavun pituus oli lähellä keskiarvoa, mutta sianlihantuottajat, joita tosin oli vain neljä, olivat saaneet sijaisapua keskimäärin 43,9 päivää. Tuotannonhaaroittaiset erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä ($H = 0,560$, $p = 0,972$). Jälkimmäisenä vuonna pisimmät sijaisavut oli lomitettu porsastuotantotiloilla (32,4 päivää) ja lyhimmät yhtä kanatilallista lukuun ottamatta lihasikatiloilla (12,0 päivää). Erot maito-, porsas- ja lihasikatilojen välillä olivat vuonna 1996 tilastollisesti merkitseviä ($H = 104,59$, $p = 0,000$).

Viikkovapaan käyttö

Kaikista viikkovapaaseen oikeutetuista yrittäjistä viikkovapaa-oikeutta oli käyttänyt keskimäärin joka viides (61 yrittäjää eli 19 % vuonna 1992 ja 66 yrittäjää eli 23 % vuonna 1996). Hieman yli puolet vuonna 1992 viikkovapaata ostaneista oli ostanut sitä myös vuonna 1996. Lypsykarjatilojen yrittäjät olivat olleet viikkovapaasta kaikkein kiinnostuneimpia (kuvio 7). Heistä noin yksi kolmasosa oli ollut viikkovapaalla vuonna 1992 ja vajaat kaksi kolmasosaa vuonna 1996. Porsastuotantotilojen yrittäjistä joka viides vuonna 1992 ja joka kymmenes vuonna 1996 oli vapautunut karjataloustöistään viikkovapaan avulla. Muiden tuotannonhaarojen yrittäjistä vain muutammat olivat hyödyntäneet viikkovapaa mahdollisuuttaan.

Kuvio 7. Viikkovapaata käyttäneiden yrittäjien osuus kaikista vuosilomaa pitäneistä yrittäjistä eri tuotannonhaaroissa vuosina 1992 ja 1996.

Aineiston vuosilomaa pitäneiden yrittäjien viikkovapaapäivien keskiarvo oli 1,6 päivää vuonna 1992 ja 1,4 päivää vuonna 1996. Myös päivien määrien perusteella huomattiin tilalla harjoitetun tuotannon vaikuttaneen tilastollisesti merkitsevästi viikkovapaan käyttöön (taulukko 6). Maitotiloilla viikkovapaata oli käytetty eniten, yli kolme päivää yrittäjää kohden. Muissa tuotannonhaaroissa viikkovapaapäiviä oli ostettu vähemmän. Se, oliko tilalla yksi vai kaksi lomaan oikeutettua yrittäjää, ei vaikuttanut tilastollisesti merkitsevästi viikkovapaapäivien pitämiseen (taulukko 6). Viikkovapaan kysyntä ei ollut myöskään yhteydessä eläinmäärään, sillä lypsykarjatiljoilla keskimääräinen viikkovapaapäivien määrä vaihteli vain hieman tilan lehmämäärän mukaan (taulukko 6). Vuodeksi 1996 valitun lomitusmuodon merkitystä viikkovapaapäivien pitoon tutkittiin porsastuottajien osalta. Sekä kunnallisia lomituspalveluja käyttäneet että itse lomituksensa järjestäneet porsastuottajat olivat olleet viikkovapaalla lähes saman verran ($U = 282,0$, $p = 0,844$).

Ne yrittäjät, jotka olivat ostaneet viikkovapaata, olivat käyttäneet sitä vuonna 1992 noin 7,6 päivää. Vuonna 1996 viikkovapaata oli vietetty hieman vähemmän (5,5 päivää). Tilalla harjoitettu tuotanto ei vaikuttanut viikkovapaata ostaneiden yrittäjien viikkovapaan pituuteen tilastollisesti merkitsevästi (vuonna 1992 $H = 2,681$, $p = 0,262$ ja vuonna 1996 $H = 5,946$, $p = 0,051$). Maidontuotantotilojen osalta tutkittiin sitä, käyttivätkö paljon sijaisapua pitäneet yrittäjät paljon myös viikkovapaata. Korrelaatiota sijaisapu- ja viikkovapaapäivien määrässä ei tutkimusvuosina kuitenkaan havaittu (vuonna 1992 $r_s = 0,078$, $p = 0,474$ ja vuonna 1996 $r_s = 0,106$, $p = 0,344$).

Taulukko 6. Vuosilomaa pitäneiden yrittäjien viikkovapaapäivät eri taustamuuttujien suhteen vuosina 1992 ja 1996.

	1992			1996				
	Yrittäjien lkm (n)	Viikko- vapaa- päivät, kpl	Testi- suureen arvo	Eron merkit- sevyys (p-arvo)	Yrittäjien lkm (n)	Viikko- vapaa- päivät, kpl	Testi- suureen arvo	Eron merkit- sevyys (p-arvo)
<u>Tuotannonhaara</u>	288	1,6	H=38,612	0,000	264	1,4	H=110,15	0,000
Maidontuotantotilat	89	3,2			85	3,9		
Porsastuotantotilat	78	1,4			74	0,4		
Sianlihantuotantotilat	79	0,7			62	0,1		
Kananmunantuotantotilat	42	0,3			43	0,0		
<u>Lomaan oikeutetut yrittäjät</u>	288	1,6	U=5731,5	0,940	264	1,4	U=6844,5	0,054
Yhden yrittäjän tilat	48	1,8			87	1,9		
Kahden yrittäjän tilat	240	1,6			177	1,1		
<u>Lehmämäärä</u>	89	3,2	U=930,5	0,826	85	3,9	U=735,5	0,133
Keskikokoiset tilat	53	2,8			44	4,3		
Suuret tilat	36	3,8			41	3,4		

Vuonna 1996 viikkovapaamaksu perittiin 50 %:lla korotettuna niiltä päiviltä, jotka lomitettiin sunnuntaisin tai muina pyhäpäivinä. Tutkimusaineiston yrittäjät olivat tilanneet viikkovapaalomituksen melko harvoin pyhäpäiviksi, sillä ainoastaan joka kymmenes viikkovapaapäivä oli ollut pyhäpäivänä. Tietoa siitä, kuinka suuri osa viikkovapaista aiemmin ajoittui pyhäpäiville, ei kunnissa ole tilastoitu.

Maksullisen lomittaja-avun käyttö

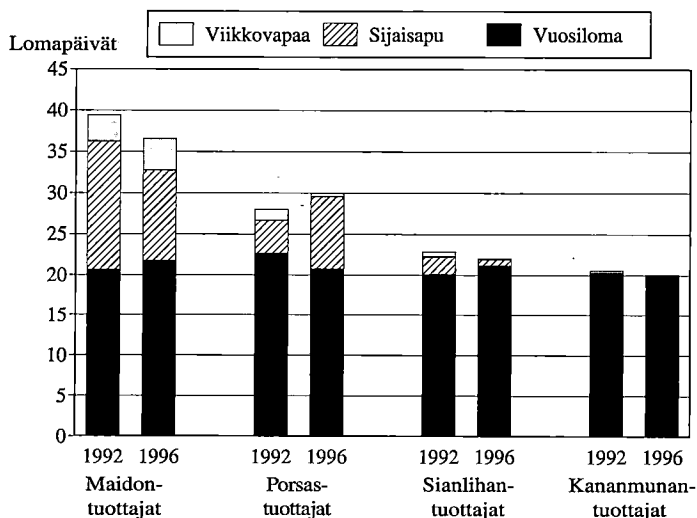
Viikkovapaatoimintaa osittain korvaavana lomituspalveluna karjatalousyrittäjät ovat vuodesta 1997 alkaen voineet ostaa maksullista lomittaja-apua tuettuun hintaan enintään 100 tuntia vuodessa. Kysymyslomakkeella tiedusteltiin, kuinka paljon yrittäjät olivat vuoden 1997 ensimmäisellä vuosineljänneksellä käyttäneet tätä palvelua toisaalta kokonaisina lomapäivinä ja toisaalta lisätunteina muiden lomapäiviensä täydentämiseen. Vuosineljänneksen tietojen pohjalta laskettiin arvio vuoden 1997 kokonaismäärästä. Tämän arvion mukaan maksullisen lomittaja-avun ostaminen sekä kokonaisina lomapäivinä että lisätunteina näyttäisi jäävän viikkovapaan käyttöön verrattuna erittäin vähäiseksi. Vuosilomalla vuonna 1996 olleet karjatalouden harjoittajat ostaisivat vuonna 1997 lomittaja-apua tuettuun hintaan keskimäärin 0,7 päivää ja lisätunteina 1,8 tuntia. Ainoastaan 11 yrittäjää oli vuoden ensimmäisellä neljänneksellä käyttänyt lisälomapäiviä ja 14 yrittäjää lisätunteja. Kuten viikkovapaata myös tätä tuettua maksullista lomittaja-apua pitänevät eniten maidontuottajat (vuonna 1997 arviolta kokonaisina päivinä 1,7 päivää ja lisätunteina 5,2 tuntia). Tilastollinen ero muiden tuotannonhaarojen yrittäjiin oli merkitsevä (päivät $H =$

13,597, $p = 0,003$ ja tunnit $H = 22,844$, $p = 0,000$). Maksullisen lomittaja-avun ostaminen kokonaisina päivinä ei sen sijaan vaihdellut tilan vuoden 1997 yrittäjien lukumäärän ($U = 7712,5$, $p = 0,426$) eikä myöskään maitotiloilla lehmämäärän ($U = 840,0$, $p = 0,531$) mukaan.

Täyttä korvausta vastaan myönnettävään maksulliseen lomittaja-apuun maatalouden harjoittajilla on ollut mahdollisuus lomituskäytön alkuaikojen lähtien. Kysyntä on ollut valtakunnallisesti erittäin vähäistä, eikä tutkimusjoukkoon yrittäjistä kukaan ollut ostanut tätä lomitusta vuosina 1992 ja 1996.

Yhteenveto lomitettujen päivien määrästä

Keskimäärin aineiston vuosilomaa pitäneet yrittäjät olivat saaneet lomituspalveluja yhteensä 30,0 päivää vuonna 1992 ja 27,5 päivää vuonna 1996. Lomitettujen päivien määrä oli vähentynyt 8 %. Eniten lomituspalveluja olivat käyttäneet maidontuottajat ja toiseksi eniten porsastuottajat (kuviot 8). Sianliha- ja kananmunatiloilla viljelijät olivat hyödyntäneet lähinnä vain maksutonta vuosilomaa. Vuodesta 1992 vuoteen 1996 päivien määrä väheni eniten maidontuottajien keskuudessa (7 %), kun taas porsastuottajat olivat lisänneet lomituspalvelujen käyttöä (10 %). Lihasikariloilla ja kanatiloilla muutokset olivat vähäisempiä.

Kuvio 8. Eri tuotannonhaarojen yrittäjille lomitetut päivät vuosina 1992 ja 1996

6.1.2. Samanaikaiset lomapäivät

Kahden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tiloilla molempien yrittäjien yhtä aikaa pitämät lomapäivät olivat vuonna 1992 melko harvinaisia, sillä samanaikaisesti oli oltu lomalla ainoastaan noin 2,5 päivää. Vuoteen 1996 mennessä samanaikaisten lomien pito oli hieman yleistynyt, ja lomista oli vietetty yhtä aikaa 7,4 päivää. Lähes kaikki samanaikaisista lomapäivistä olivat vuosilomapäiviä. Vuoden 1997 osalta kuntien lomasihteerit arvioivat tutkimustilojen yrittäjien lisäävän edelleen samanaikaisten lomien käyttöä niin, että yhtä aikaa toisen yrittäjän kanssa oltaisiin vuosilomalla 8,9 päivää.

Samanaikaisten lomien määrässä ei vuonna 1992 ollut tuotannonhaarojen välillä tilastollisesti merkitseviä eroja, vaikka kahden yrittäjän tiloista sianlihan- ja kananmunatilojen yrittäjät olivat lomailleet yhtä aikaa hieman useammin kuin muut yrittäjät ($H = 3,686$, $p = 0,297$). Vuonna 1996 erot olivat suuria ($H = 15,713$, $p = 0,001$). Eniten samaan aikaan lomituspalveluja käyttäneet lihasiankasvattajat olivat olleet yhtäaikaista lomalla 14,3 päivää eli noin kaksi kolmasosaa vuosilomapäivistään. Myös kanatilalliset olivat olleet usein lomalla toisen yrittäjän kanssa (11,5 päivää). Maidontuotanto- ja porsastuotantotiloilla yrittäjät olivat pitäneet lomansa valtaosin eri aikoina, sillä heillä samanaikaisia lomapäiviä oli ollut keskimäärin vain neljä. Se, kuinka paljon maitotilalla oli lehmiä, ei aiheuttanut tilastollisesti merkitseviä eroja samanaikaisten lomien määrään (vuonna 1992 $U = 149,5$, $p = 0,983$ ja vuonna 1996 $U = 53,5$, $p = 0,065$). Kuntien lomasihteerit arvioivat, että vuonna 1997 kahden yrittäjän lihasikatiloilla samanaikaisten vuosilomien määrä pysyisi lähellä vuoden 1996 tasoa ja suurilla lypsykarjatililla määrä hieman vähenisi. Emakko- ja kanatiloilla sekä keskikokoisilla lypsykarjatililla lomien yhtäaikaisuuden arvioitiin lisääntyvän muutamalla päivällä.

6.1.3. Lomitettun päivän pituus

Vuosilomapäivän pituus vuonna 1992 oli ollut tutkimusaineiston yrittäjillä keskimäärin 6 tuntia 33 minuuttia. Pisimpään, yli seitsemän tuntia päivässä, lomittajat olivat työskennelleet maidontuotanto- ja porsastuotantotiloilla. Selvästi keskiarvoa lyhyemmäksi vuosilomapäivän pituus jäi sianlihan- ja kananmunantuottajilla (taulukko 7). Vuonna 1996 aineiston yrittäjien keskimääräinen vuosilomapäivä oli kesittänyt 5 tuntia 28 minuuttia eli vähennystä vuoteen 1992 oli noin tunti. Samaan aikaan lomitussajan lyhentyessä aineiston tilojen kotieläinyksiköiden määrä oli nousnut 16,8 yksiköstä 18,9 yksikköön eli 2,1 yksiköllä. Eniten päivän pituudet olivat lyhentyneet lihasikatilojen (- 1 tunti 30 minuuttia), porsastilojen (-1 tunti 23 minuuttia) ja kanatilojen (-1 tunti 19 minuuttia) yrittäjillä. Pisimmät vuosilomapäivät oli tehty edelleen lypsykarjayrittäjien lomituksissa, ja heillä päivän lyheneminen oli ollut vähäisintä (- 33 minuuttia) (taulukko 7).

Molempina tutkimusvuosina sekä yrittäjien lukumäärä että maitotiloilla lehmämäärä vaikuttivat tilastollisesti merkitsevästi vuosilomapäivän pituuteen (taulukko 7). Yhden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tiloilla yrittäjäkohtaisia päivittäisiä lomitustunteja oli tehty enemmän kuin kahden yrittäjän tiloilla. Vuodesta 1992 vuoteen 1996 päivät lyhenivät yrittäjää kohden huomattavasti enemmän kahden yrittäjän tiloilla (-1 tunti 29 minuuttia) kuin yhden yrittäjän tiloilla (- 28 minuuttia) osalta. Yli 17 lehmän lypsykarjatiloiilla päivittäisiä lomitustunteja oli yrittäjää kohden tehty enemmän kuin tätä pienemmällä tiloilla. Lomitustuntien määrä oli tutkimusvuosina pysynyt suurilla lypsykarjatiloiilla lähes ennallaan, kun taas keskikokoisten tilojen yrittäjien vuosilomapäivä oli lyhentynyt noin tunnin. Vuoden 1996 lomitustuodon vaikutusta vuosilomapäivän pituuteen selvitettiin porsastuotantotiloilta. Päivän pituudessa ei juurikaan ollut eroa kunnallisia lomituspalveluja käyttäneiden ja itse lomansa järjestäneiden yrittäjien välillä ($U = 314,0$, $p = 0,268$).

Sijaisapu- ja viikkovapaapäivinä lomituspäivä oli ollut noin tunnin pidempi kuin vuosiloman aikana. Vuonna 1992 sijaisapu- ja viikkovapaapäivinä oli lomitettu keskimäärin 7 tuntia 21 minuuttia, vuonna 1996 päivän pituus oli ollut 6 tuntia 45 minuuttia. Sijaisapu- ja viikkovapaapäivät olivat tutkimusjakson aikana siis lyhentyneet, mutta eivät kuitenkaan niin paljon kuin vuosilomapäivät. Pisimmät lomituspäivät olivat olleet lypsykarjatilojen yrittäjillä: heillä sijaisapu- ja viikkovapaapäivä oli ollut lähes samannimäinen kuin vuosilomapäivä. Muissa tuotannonhaaroissa tunteja oli sijaisapu- ja viikkovapaapäivinä kertynyt hieman vähemmän kuin lypsykarja-

Taulukko 7. Vuosilomaa pitäneiden yrittäjien vuosilomapäivän pituus eri taustamuuttujien suhteen vuosina 1992 ja 1996.

	1992			1996				
	Yrittäjien lkm (n)	Vuosilomapäivän pituus, h	Testisuureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)	Yrittäjien lkm (n)	Vuosilomapäivän pituus, h	Testisuureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)
<u>Tuotannonhaara</u>	318	6,55	H=104,86	0,000	289	5,46	H=113,34	0,000
Maidontuotantotilat	97	7,47			93	6,92		
Porsastuotantotilat	96	7,15			91	5,77		
Sianlihantuotantotilat	82	5,64			63	4,14		
Kananmunantuotantotilat	43	4,88			42	3,56		
<u>Lomaan oikeutetut yrittäjät</u>	318	6,55	U=5141,5	0,001	289	5,46	U=4870,5	0,000
Yhden yrittäjän tilat	54	7,01			90	6,55		
Kahden yrittäjän tilat	264	6,46			199	4,97		
<u>Lehmämäärä</u>	97	7,47	U=871,0	0,040	93	6,92	U=567,0	0,000
Keskikokoiset tilat	56	7,29			49	6,26		
Suuret tilat	41	7,72			44	7,65		

tiloilla, mutta lypsykarjatilojen ja muiden tilojen väliset erot olivat vähäisempiä kuin vuosilomapäivien kohdalla. Tilan yrittäjien lukumäärä aiheutti sijaisapu- ja viikkovapaapäivän pituuteen tilastollisesti merkitseviä eroja siten, että yhden yrittäjän tiloilla lomitus oli kestänyt noin puoli tuntia - tunnin enemmän kuin yrittäjillä, joiden tiloilla oli myös toinen lomaan oikeutettu yrittäjä (vuonna 1992 $U = 302,5$, $p = 0,008$ ja vuonna 1996 $U = 704,5$, $p = 0,000$). Lehmämäärältään keskikokoisilla tiloilla päivän pituus oli, kuten vuosilomissakin, lyhyempi kuin suurilla tiloilla (vuonna 1992 $U = 0,251$, $p = 0,009$ ja vuonna 1996 sihteerit $U = 326,5$, $p = 0,000$). Keskikokoisilla tiloilla päivän pituus lyhentynyt enemmän kuin suurilla tiloilla.

Vuonna 1996 kunnallisia lomituspalveluja käyttävän yrittäjän oli osallistuttava vuosilomansa tai viikkovapaansa aikana maatalouslomittajan työajan täyttämiseen silloin, jos lomittajan työaika tietyn tasoittumisjakson aikana olisi muutoin jäänyt vajaaksi (ks. luku 3.1.2). Kunnallisten lomituspalvelujen piirissä olleista aineiston yrittäjistä joka viides (23 %) oli joutunut täyttämään työllistämiselvoitetta joko käyttämällä tunteja vuosilomastaan tai viikkovapaastaan tai ostamalla maksullista lomittaja-apua alennettuun hintaan. Sitä, kuinka suuri osa kahden yrittäjän tilojen lomapäivistä pidettiin samanaikaisesti juuri työllistämiselvoitteen vuoksi, ei kunnissa tiedetä. Työllistämiselvoitteen täyttämiseen oli vuosilomastaan ottanut tunteja 12 % ja viikkovapaastaan 9 % yrittäjistä. Maksullisen lomittaja-avun ostaminen alennettuun hintaan lomittajan täysiaikaiseksi työllistämiseksi oli ollut kaikkein vähäisintä: tätä lomitusta oli ostanut ainoastaan viisi karjatalouden harjoittajaa. Jos tehdyt työllistämistunnit jaetaan kaikkien vuosilomaa pitäneiden yrittäjien kesken, saadaan tuetusta lomittaja-avusta otettujen työllistämistuntien keskiarvoksi 0,2 tuntia. Vuosilomasta työllistämistunteja oli otettu keskimäärin 4,1 tuntia ja viikkovapaasta 2,0 tuntia. Tunteja vuosilomastaan olivat pitäneet eniten lihasiiankasvattajat (9,2 tuntia) ja emakkotilalliset (4,4 tuntia). Lisätunteja viikkovapaasta sen sijaan ostivat eniten maidontuottajat (3,7 tuntia). Kanamunantuottajista ei kukaan ollut joutunut täyttämään työllistämiselvoitetta, vaikka heidän lomituspäivänsä pituus oli ollut lyhyempi kuin muiden tuotannonhaarojen yrittäjien. Sitä, mistä kanatilallisten työllistämistuntien pitämättömyys johtuu, ei tutkimuksesta voi päätellä. Syynä voi olla muun muassa se, että kunnissa on ehkä saatu järjestettyä kanatilojen lomitukset sellaisten tuotannonhaarojen tilojen lomitusten yhteyteen, joissa karjataloustöiden tekeminen ei ole niin tarkkaan aikaan sidottua kuin esimerkiksi lypsykarjatiloi-
lla.

6.1.4. Sijaisapu- ja viikkovapaamaksut

Sijaisapumaksut

Ne sijaisapua käyttäneet aineiston yrittäjät, jotka olivat olleet myös vuosilomalla, olivat maksaneet vuonna 1992 sijaisavustaan keskimäärin 12,36 mk/h. Keskiarvossa on mukana niiden 10 yrittäjän (19 %) tiedot, jotka olivat saaneet sijaisapunsa maksutta. Tarkasteltaessa sijaisapumaksua vain niiden yrittäjien osalta, joilta maksua oli

peritty, keskimääräiseksi hinnaksi muodostui 15,17 mk/h. Korkeinta mahdollista maksua, 26,60 mk/h, oli maksanut yhdeksän yrittäjää (17 %). Myös aikuiskoulu- tuksen tai varusmiespalveluksen perusteella annetusta sijaisavusta maksu olisi las- kutettu korkeimman maksutason mukaisesti. Näiden syiden perusteella aineiston yrittäjille ei kuitenkaan ollut myönnetty lainkaan sijaisapua. Sijaisapumaksujen ta- son ja pidettyjen sijaisapupäivien määrässä ei havaittu tutkimusvuosina tilastollisesti merkitsevää korrelaatiota (vuonna 1992 $r_s = -0,007$, $p = 0,962$ ja vuonna 1996 $r_s = 0,222$, $p = 0,069$).

Jos maksutta saadut sijaisavut otetaan huomioon, korkeimmat sijaisapumaksut olivat vuonna 1992 olleet porsastuotantotilojen yrittäjillä, keskimäärin 19,34 mk/h (taulukko 8). Halvimmalla sijaisavun olivat saaneet sianlihan tuottajat (8,43 mk/h), joista tosin vain neljä vuosilomalla ollutta yrittäjää oli käyttänyt sijaisapua ja heistä- kin kahdelle loma oli myönnetty maksutta. Tilastollisesti merkitsevä ero maksuissa aiheutui myös tilan eläinmäärästä (taulukko 8). Suurten maidontuotantotilojen yrit- täjien maksut olivat olleet kaksi kertaa korkeammat kuin keskikokoisten tilojen yrittäjien maksut. Ero aiheutuu sijaisavun maksuperusteista: maksu määräytyi vuonna 1992 yrittäjän kunnallisverotettavien tulojen sekä perheen koon mukaan, ja suurilla tiloilla kunnallisverotettavat tulot lienevät olleet korkeammat kuin keskikokoisilla tiloilla. Tilan vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärä ei vaikuttanut vuoden 1992 maksuihin tilastollisesti merkitsevästi.

Vuonna 1996 vuosilomaa ja sijaisapua käyttäneiden yrittäjien keskimääräinen sijaisapumaksu oli ollut 21,64 mk/h. Keskiarvossa on otettu huomioon sekä niiden kolmen yrittäjän maksut, joilla maksua oli yli 90 lomitustunnin jälkeen alennettu, että sen yhden yrittäjän maksu, jolla alennus oli tehty äitiysrahauden vuoksi. Alhaisin peritty maksu oli ollut 5,82 mk/h ja korkein 41,74 mk/h. Kenenkään mak- sua ei oltu korotettu 50 %:lla palkkatyössä käynnin tai muun yritystoiminnan har- joittamisen vuoksi. Keskimääräinen sijaisapumaksu oli vuodesta 1992 vuoteen 1996 noussut nimellisesti 75 % ja reaalisesti 67 %. On tosin otettava huomioon, että sijaisapua pitäneet yrittäjät eivät eri tutkimusvuosina olleet kokonaan samoja henki- löitä. Jos sijaisapumaksujen muutoksia tarkastellaan ainoastaan niiden yrittäjien osalta, jotka pitivät sijaisapua sekä vuonna 1992 että vuonna 1996, heidän maksunsa nou- sivat 10,28 mk:sta 22,28 mk:aan tunnilta eli hieman yli kaksinkertaiseksi.

Tuotannonhaaroittain vuoden 1996 sijaisapumaksuja selvitettiin maidon-, por- sas- ja sianlihan tuotantotilojen välillä (taulukko 8). Vuodesta 1992 poiketen korkeim- mat maksut oli vuonna 1996 peritty maidontuottajilta. Sen sijaan halvinta maksua olivat edelleen maksaneet sianlihan tuottajat. Erot tuotannonhaarojen välillä eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä. Tilan yrittäjien lukumäärä vaikutti vuo- den 1996 maksuihin tilastollisesti merkitsevästi: yhden yrittäjän tiloilla maksu oli ollut vajaa 6 mk korkeampi kuin kahden yrittäjän tiloilla (taulukko 8). Tilan lypsy- lehmien määrän mukaan maksut vaihtelivat siten, että suurten tilojen yrittäjien kes- kimääräinen maksu oli ollut keskikokoisten tilojen yrittäjien maksua korkeampi (tau- lukko 8).

Taulukko 8. Vuosilomaa ja sijaisapua pitäneiden yrittäjien sijaisapumaksut eri taustamuuttujien suhteen vuosina 1992 ja 1996.

	1992				1996			
	Yrittä- jien lkm (n)	Sijais- apu- maksu mk/h,	Testi- suureen arvo	Eron merkit- sevyys (p-arvo)	Yrittä- jien lkm (n)	Sijais- apu- maksu mk/h,	Testi- suureen arvo	Eron merkit- sevyys (p-arvo)
<u>Tuotannonhaara</u>	54	12,36	H=6,039	0,049	68	21,64	H=3,351	0,187
Maidontuotantotilat	40	11,00			44	22,44		
Porsastuotantotilat	10	19,34			19	20,81		
Sianlihantuotantotilat	4	8,43			4	17,93		
Kananmunantuotantotilat	0				1	16,77		
<u>Lomaan oikeutetut yrittäjät</u>	54	12,36	U=144,0	0,088	68	21,64	U=304,0	0,006
Yhden yrittäjän tilat	10	17,84			23	25,48		
Kahden yrittäjän tilat	44	11,11			45	19,67		
<u>Lehmämäärä</u>	40	11,00	U=116,5	0,030	44	22,44	U=140,0	0,025
Keskikokoiset tilat	23	7,87			18	20,03		
Suuret tilat	17	15,25			26	24,11		

* H-testissä ovat mukana vain maidon-, porsas- ja sianlihantuotantotilojen yrittäjät, koska kananmunantuottajista vain yksi oli käyttänyt sijaisapua.

Viikkovapaamaksut

Viikkovapaamaksu laskutettiin tilan kotieläinyksikkömäärän mukaan vuonna 1992 päivämaksuna ja vuonna 1996 tuntimaksuna. Viikkovapaata ostaneiden yrittäjien maksu oli ollut vuonna 1992 keskimäärin 102,02 mk/pv. Alin maksu, 55 mk/pv, oli peritty yhdeltä yrittäjältä (2 %) ja korkein maksu, 155 mk/pv, kuudelta yrittäjältä (13 %). Jälkimmäisenä tutkimusvuonna maksu oli ollut ilman pyhäpäiväkorotuksia keskimäärin 29,89 mk/h. Jos keskiarvossa olisi voitu ottaa huomioon pyhäpäivälomitusten osalta 50 %:n maksujen korotukset, keskimääräinen maksu olisi ollut hieman korkeampi. Säästösten mukaista alinta maksua, 16 mk/h, ei oltu peritty keneltäkään. Alhaisin maksu oli ollut 20,00 mk/h, ja sen oli maksanut yksi yrittäjä (2 %). Korkeimmalla mahdollisella 37 mk:n tuntimaksulla viikkovapaata oli myönnetty 18 karjatalouden harjoittajalle (27 %). Jotta vuoden 1996 maksua voitaisiin verrata vuoden 1992 maksuun, vuoden 1996 tuntimaksu muutettiin päivämaksuksi kertomalla se keskimääräisellä sijaisapu- ja viikkovapaapäivän pituudella (6 tuntia 45 minuuttia). Näin laskien viikkovapaapäivä oli maksanut yrittäjälle vuonna 1996 ilman pyhäpäiväkorotuksia 201,76 mk eli reaalisesti noin kaksi kertaa enemmän kuin vuonna 1992. Kymmenesosa tästä maksun korotuksesta selittyy sillä, että vuonna 1996 viikkovapaata pitäneillä yrittäjillä oli keskimäärin kaksi kotieläinyksikköä enemmän kuin vuonna 1992. Viikkovapaamaksujen ja pidettyjen viikkovapaapäivien

määrän välillä ei tutkimusvuosina ollut tilastollisesti merkitsevää korrelaatiota (vuonna 1992 $r_s = 0,263$, $p = 0,074$ ja vuonna 1996 $r_s = -0,054$, $p = 0,690$).

Sikatilalliset olivat maksaneet vuonna 1992 viikkovapaastaan vähemmän kuin maidontuottajat (taulukko 9). Viikkovapaamaksun määräytymisperusteesta johtuen tämä tieto kertoo ainoastaan sen, että viikkovapaata saaneilla sikatiloilla oli ollut kotieläinyksikköjä vähemmän kuin lypsykarjatiloiilla. Vuonna 1996 lihasikatiloilla kotieläinyksikköjä sen sijaan oli ollut eniten, sillä viikkovapaamaksu oli ollut siellä korkein. Erot eri tuotantoa harjoittavien yrittäjien maksuissa eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä. Yhden ja kahden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tiloilla yrittäjäkohtaiset maksut olivat lähes yhtä suuria vuonna 1992, mutta vuonna 1996 ne olivat kahden yrittäjän tiloilla noin 13 % suurempia kuin yhden yrittäjän tiloilla (taulukko 9). Kotieläinyksikköjä olikin jälkimmäisenä tutkimusvuonna ollut viikkovapaata pitäneillä kahden yrittäjän tiloilla yli kolme yksikköä enemmän kuin yhden yrittäjän tiloilla.

Taulukko 9. Vuosilomaa ja viikkovapaata pitäneiden yrittäjien viikkovapaamaksut eri taustamuuttujien suhteen vuosina 1992 ja 1996.

	1992				1996			
	Yrittäjien lkm (n)	Viikko- vapaa- maksu mk/pv,	Testi- suureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)	Yrittäjien lkm (n)	Viikko- vapaa- maksu mk/pv,	Testi- suureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)
<u>Tuotannonhaara</u>	47	102,02	H=3,024	0,220	58	29,89	H=1,156	0,561
Maidontuotantotilat	28	108,66			48	29,93		
Porsastuotantotilat	14	88,39			7	28,57		
Sianlihantuotantotilat	4	89,94			3	32,33		
Kananmunantuotantotilat	1	155,00			0			
<u>Lomaan oikeutetut yrittäjät</u>	47	102,02	U=144,5	0,744	58	29,89	U=253,0	0,015
Yhden yrittäjän tilat	8	99,09			23	27,75		
Kahden yrittäjän tilat	39	102,62			35	31,30		
<u>Lehmämäärä</u>	28	108,66	U=23,0	0,002	48	29,93	U=1,0	0,000
Keskikokoiset tilat	19	96,08			28	25,42		
Suuret tilat	9	135,22			20	36,25		

* H-testissä ovat mukana vain maidon-, porsas- ja sianlihantuotantotilojen yrittäjät, koska kananmunantuottajista vain yksi oli käyttänyt sijaisapua.

6.2. Lomituspalvelujen arvon ja käyttäjämaksujen muutokset

6.2.1. Tyypiyrittäjien lomituspalvelujen arvon muutokset

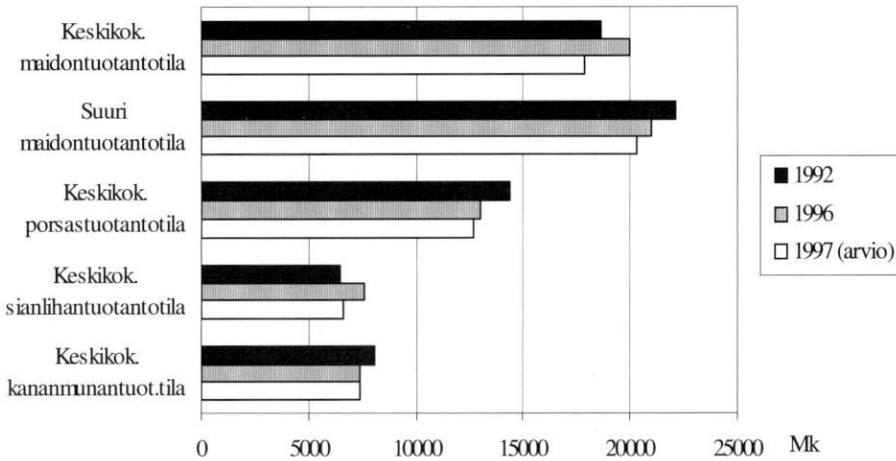
Tyypiyrittäjille määritettiin lomituspalvelujen arvo, jotta voitaisiin arvioida lomituspalvelujen muutosten kokonaisvaikutuksia eri tuotannonhaarojen ja eri kokoluokkien tiloilla. Arvo määritettiin vuosilta 1992 ja 1996. Lisäksi laadittiin arvio vuoden 1997 arvosta. Arvon määrittämisperusteet on esitetty luvussa 5. Kaikkina tutkimusvuosina lomituspalvelujen arvot olivat korkeimmat maidontuotantotilojen tyypiyrittäjillä, mikä johtuu pääasiassa siitä, että he olivat käyttäneet lomituspalveluja eniten (kuvio 9). Alhaisimmat arvot olivat keskikokoisten sianlihan- ja kananmunantuotantotilojen tyypiyrittäjillä, koska he olivat olleet lähinnä vain vuosilomalla.

Keskikokoisen maidontuotantotilan tyypiyrittäjän lomituspalvelujen arvo aleni arvion mukaan 4 % vuodesta 1992 vuoteen 1997 (taulukko 10, liite 8.1). Eniten arvoa laskivat sijaisapumaksun kallistuminen sekä maksullisen tuetun lomittaja-avun vähäisempi käyttö vuoden 1992 viikkovapaan käyttöön verrattuna. Arvoa alensi myös se, että tuetun lomittaja-avun maksu on korkeampi kuin aiemmin viikkovapaasta peritty maksu. Arvon väheneminen jäi kuitenkin vain 4 %:iin, koska vuonna 1996 - ja siten laskelmassa myös vuonna 1997 - tyypiyrittäjälle oli kertynyt vuosilomapäiviä 1,6 päivää enemmän kuin vuonna 1992. Jos vuosilomapäiviä olisi ollut vuoden 1997 laskelmassa saman verran kuin vuonna 1992, palvelujen arvo olisi laskenut 9 %. Verrattaessa vuosia 1992 ja 1996 palvelujen arvo kasvoi tänä aikana 7 %. Vaikka käyttäjämaksut tällöin nousivatkin, vuosiloma- ja viikkovapaapäivien lisääntyminen nosti arvoa. Myös lomittajien työpäivän täydentämiseksi vuonna 1996 käytetyt 5,5 työllistämistuntia lisäsivät palvelujen arvoa.

Taulukko 10. Keskikokoisen maidontuotantotilan tyypiyrittäjän lomituspalvelujen arvon muutokset vuosina 1992 ja 1996 sekä arvio vuodelle 1997.

Vuosi	Arvo, mk	Ero ed. tutkimusvuoteen,		Vuosien 1992 ja 1997 välinen ero,	
		mk	%	mk	%
1992	18 597				
1996	19 962	1 364	7,3		
1997 (arvio)	17 858	-2 103	-10,5	-739	-4,0

Suuren maidontuotantotilan tyypiyrittäjän lomituspalvelujen arvo aleni vuodesta 1992 vuoteen 1997 arvion mukaan 8 % (taulukko 11, liite 8.2). Arvoa pienensi ennen kaikkea se, että vuonna 1997 maksullista lomittaja-apua tuettuun hintaan

Kuvio 9. Tyyppiyrittäjien lomituspalvelujen arvot vuosina 1992 ja 1996 sekä arvio vuodelle 1997.

käytettiin arviolta noin 18 tuntia vähemmän kuin viikkovapaata vuonna 1992. Tuetun lomittaja-avun vähäisen määrän vuoksi tästä palvelusta perittävä vuoden 1992 viikkovapaamaksua kalliimpi maksu laski arvoa vain hieman. Koska sijaisapumaksu oli ollut vuosina 1992 ja 1996 lähes sama, ei sijaisapumaksullakaan ollut juuri vaikutusta arvon muutokseen. Myös vuosilomapäivien määrä oli pysynyt melkein ennallaan. Tästä ja työllistämistuntien vähäisestä määrästä johtuen suuren maitotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvo oli jo vuonna 1996 alentunut 5 %.

Taulukko 11. Suuren maidontuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvon muutokset vuosina 1992 ja 1996 sekä arvio vuodelle 1997.

Vuosi	Arvo, mk	Ero ed. tutkimusvuoteen,		Vuosien 1992 ja 1997 välinen ero,	
		mk	%	mk	%
1992	22 090				
1996	21 005	1 085	-4,9		
1997 (arvio)	20 253	752	-3,6	-1 837	-8,3

Keskipikokoisen porsastuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvo aleni arvion mukaan vuosien 1992 ja 1997 välillä 12 % (taulukko 12, liite 8.3). Valtaosa arvon alenemisesta oli tapahtunut jo vuonna 1996, sillä silloin tyyppiyrittäjä oli ollut

vuosilomalla yli kaksi päivää vähemmän kuin vuonna 1992. Myös viikkovapaa-päiviä vuonna 1996 ja tuetun maksullisen lomittaja-avun päiviä vuonna 1997 oli pidetty vähemmän kuin viikkovapaapäiviä vuonna 1992. Sijaisapumaksu puoles-taan ei aiheuttanut arvon vähenemistä, sillä se oli vuosien aikana jopa hieman hal-ventunut. Ilman vuonna 1996 vuosilomasta käytettyjä työllistämistunteja vuoden 1996 arvo olisi ollut vuoden 1997 arvoakin alhaisempi.

Taulukko 12. Keskikokoisen porsastuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvon muutokset vuosina 1992 ja 1996 sekä arvio vuodelle 1997.

Vuosi	Arvo, mk	Ero ed. tutkimus- vuoteen,		Vuosien 1992 ja 1997 välinen ero,	
		mk	%	mk	%
1992	14 332				
1996	12 956	1 376	-9,6		
1997 (arvio)	12 660	296	-2,3	1 671	-11,7

Lomituspalvelujen arvo oli keskikokoisen sianlihan tuotantotilan tyyppiyrittäjällä kaikkina vuosina huomattavasti alhaisempi kuin lypsykarja- ja emakkotilojen yrittäjillä (kuvio 9). Esimerkiksi vuonna 1996 lihasikatilan yrittäjällä arvo oli noin kolmasosa keskikokoisen lypsykarjatilan yrittäjän palvelujen arvosta (taulukko 13, liite 8.4). Ero aiheutuu siitä, että sianlihan tuottajan lomapäivistä lähes kaikki olivat vuosi-lomapäiviä ja siitä, että lomituspäivä oli lyhyempi kuin lypsykarja- ja emakkotiloilla. Koska vuosilomapäivillä oli suuri vaikutus lihasikatilan tyyppiyrittäjän palvelujen arvoon, viikkovapaamahdollisuuden poistuminen ja lomituspalvelujen käyttäjä-maksujen korotukset eivät vaikuttaneet arvoon paljoakaan. Arvo olikin vuosiloma-päivien lisääntyttyä yhdellä päivällä jopa noussut muutamalla prosentilla vuodesta 1992 vuoteen 1997. Jos vuosilomapäiviä olisi pidetty vuonna 1997 yhtä paljon kuin vuonna 1992, arvo olisi alentunut 4 %. Tarkasteltaessa pelkästään vuosien 1992 ja 1996 välisiä eroja todetaan vuoden 1996 arvon olleen lähes viidenneksen suurempi. Vuosilomapäivien lisääntymisen ohella tähän vaikuttivat yrittäjän käyttämät 10,5 työllistämistuntia, jotka oli otettu maksuttomista vuosilomaoikeutta vähentävistä tunneista.

Taulukko 13. Keskikokoisen sianlihantuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvon muutokset vuosina 1992 ja 1996 sekä arvio vuodelle 1997.

Vuosi	Arvo, mk	Ero ed. tutkimus-		Vuosien 1992 ja 1997	
		vuoteen,		välinen ero,	
		mk	%	mk	%
1992	6465				
1996	7603	1138	17,6		
1997 (arvio)	6612	991	-13,0	146	2,3

Keskikokoisen kananmunantuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvo oli tutkimusvuosina suunnilleen samaa suuruusluokkaa kuin sianlihantuottajalla (taulukko 14, liite 8.5). Myös kanatalousyrittäjän lomapäivistä lähes kaikki olivat olleet vuosilomapäiviä, muita lomituspalveluja ei vuonna 1996 oltu käytetty lainkaan ja vuonna 1992 käyttö oli ollut vähäistä. Lomituspalvelujen arvo oli laskenut 8 % vuodesta 1992 vuoteen 1996. Alennus aiheutui yksinomaan pidettyjen lomapäivien vähenemisestä. Käyttäjämaksujen korotukset eivät siis vaikuttaneet kananmunantuottajan palvelujen arvoon. Koska kanatilalla ei vuonna 1996 oltu käytetty työllistämistunteja, eivät neekään olleet nostamassa vuoden 1996 arvoa vuoden 1992 arvoa suuremmaksi. Työllistämistuntien ja maksullisten palvelujen käytön puutteen vuoksi vuodelle 1997 arvioitu lomituspalvelujen arvo oli kananmunantuotantotilan tyyppiyrittäjällä saman suuruinen kuin vuonna 1996.

Taulukko 14. Keskikokoisen kananmunantuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvo vuosina 1992 ja 1996 sekä arvio vuodelle 1997.

Vuosi	Arvo, mk	Ero ed. tutkimus-		Vuosien 1992 ja 1997	
		vuoteen,		välinen ero,	
		mk	%	mk	%
1992	8 052				
1996	7 382	-670	-8,3		
1997 (arvio)	7 382	0	0,0	-670	-8,3

6.2.2. Tyyppiyrittäjiltä perittyjen käyttäjämaksujen kokonaisuutokset

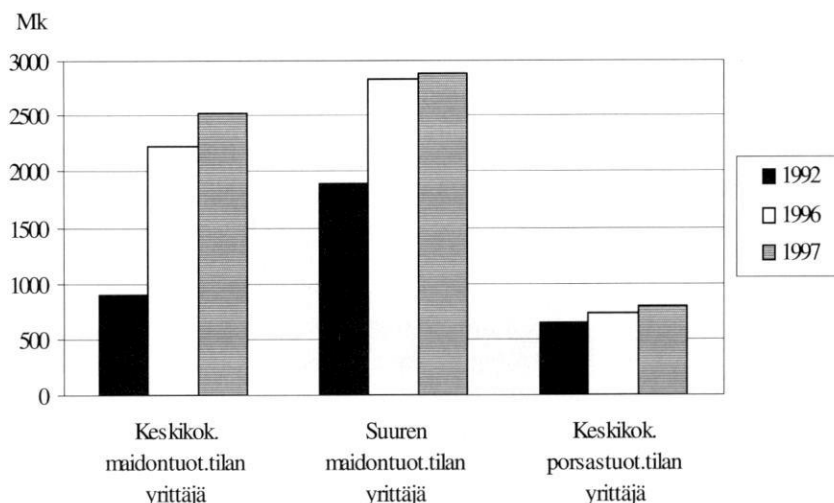
Yrittäjiltä perittyjen käyttäjämaksujen reaalisia kokonaisuutoksia tarkasteltiin erikseen maidontuotanto- ja porsastuotantotilojen tyyppiyrittäjien osalta. Näille yrittäjille laskettiin, kuinka suuri olisi ollut käyttäjämaksujen kokonaisuutokset, jos yrittäjä

olisi käyttänyt maksullisia lomituspalveluja kaikkina vuosina saman verran. Maksullisten lomituspalvelujen määränä laskelmissa käytettiin vuosien 1992 ja 1996 keskiarvoja. Tarkemmin laskelmien perusteet on esitetty luvussa 5.

Keskikokoisen maidontuotantotilan tyyppiyrittäjän vuosina 1992 ja 1996 pitämien viikkovapaapäivien keskiarvo oli 4,4 päivää ja sijaisapupäivien 10,6 päivää. Jos tyyppiyrittäjä olisi käyttänyt kaikkina tutkimusvuosina maksullisia lomituspalveluja näiden keskiarvojen verran, hän olisi joutunut maksamaan palveluista vuonna 1997 lähes kolme kertaa enemmän kuin vuonna 1992 (kuvio 10, liite 9.1). Yhteensä ero olisi ollut 1 626 mk. Hieman yli puolet korotuksesta aiheutui sijaisapumaksujen kallistumisesta. Pääosa kallistumisesta oli tapahtunut vuonna 1996, vuonna 1997 nousu oli ollut lievempää. Kun otetaan huomioon maksujen verovähennysoikeus 28 %:n veroprosentin mukaisena, korotukset jäävät markkamääräisesti 1 171 mk:aan.

Suuren maidontuotantotilan tyyppiyrittäjä oli pitänyt vuosien 1992 ja 1996 keskiarvon mukaan viikkovapaata 3,9 päivää ja sijaisapua saman verran kuin keskikokoisen tilan yrittäjänkin, 10,6 päivää. Näillä käyttömäärillä suuren tilan yrittäjän käyttäjämaksut olisivat vuodesta 1992 kallistuneet 989 mk eli 52 % (kuvio 10, liite 9.2). Korotuksesta vähän yli puolet muodostui viikkovapaamaksun ja myöhemmin tuetun lomittaja-avun maksun noususta. Sijaisavun tuntimaksu oli pysynyt tutkimusaikana lähes ennallaan, mutta toisaalta maksu laskutettiin kaikilta lomitetuilta sijaisaputunneilta aiemman enimmäismäärän oltua kuusi tuntia päivässä. Tämä muutos vaikuttikin enemmän suurella kuin keskikokoisella tilalla. Vuonna 1997 suuren tilan tyyppiyrittäjän maksut kallistuivat vain muutaman prosentin. Vuoden 1996 maksujen muutosten merkitys korostuikin suurella maitotilalla selvemmin kuin keskikokoisella tilalla. Jos otetaan huomioon yrittäjän mahdollisuus vähentää käyttäjämaksut verotuksessa, maksujen nettomuutokseksi saadaan 28 %:n veroprosentilla laskien 711 mk. Kaiken kaikkiaan eläinmäärältään isommalla tilalla yrittäjältä perittävät maksut olivat nousseet vähemmän kuin keskikokoisella tilalla. Tämä johtuu paitsi suuren tilan sijaisavun tuntimaksun vähäisestä muutoksesta myös siitä, että suurella tilalla maksullisesta tuetusta lomittaja-avusta perittävän maksun ero vuoden 1992 viikkovapaamaksuun oli vähäisempi kuin keskikokoisella tilalla.

Keskikokoisen porsastuotantotilan tyyppiyrittäjä oli pitänyt vuosien 1992 ja 1996 keskiarvon mukaan viikkovapaata 0,7 päivää ja sijaisapua 4,7 päivää. Yrittäjä olisi joutunut maksamaan näistä päivistä vuonna 1997 noin viidenneksen enemmän kuin vuonna 1992 (kuvio 10, liite 9.3). Korotus ei kuitenkaan markkamääräisesti ollut kuin 145 mk, joten kovin suuresta summasta ei ole kyse. Lypsykarjatilallisista poiketen emakkotilallisten maksut olivat kallistuneet vielä vuodeksi 1997 lähes yhtä paljon kuin vuonna 1996, mikä johtuu tuetun lomittaja-avun maksun kalleudesta verrattuna viikkovapaamaksuun. Sijaisavun tuntimaksu oli vuosien aikana laskenut, mutta nousua sijaisapumaksuun aiheutti sijaisavun laskuttaminen jälkimmäisinä vuosina koko lomitusajalta, ei vain korkeintaan kuudelta tunnilta päivässä. Kun käyttäjämaksuista vähennetään verovähennysoikeuden vuoksi 28 %, maksujen netto-
muutokseksi saadaan 104 mk.

Huom. Palvelujen määrä perustuu yrittäjien v. 1992 ja 1996 pitämien maksullisten lomapäivien keskiarvoon.

Kuvio 10. Arvio tyyppiyrityksien maksamista käyttäjämaksuista vuosina 1992, 1996 ja 1997.

6.3. Lomasihteereiden arviot lomituspalvelujen muutosten vaikutuksista

Kysymyslomakkeella tiedusteltiin lomasihteereiden arviota siitä, miten muutamat lomituspalveluihin vuoden 1992 jälkeen tehdyt muutokset ovat vaikuttaneet kunnan lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärään ja palvelujen toteuttamiseen kunnassa. Kyselyyn vastanneista 53 kunnan lomasihteeristä tai johtavasta lomittajasta 50 oli täyttänyt tämän osion kokonaan tai osittain. Näissä kunnissa oli ollut vuonna 1997 keskimäärin 264 vuosilomaan oikeutettua karjatalousyrittäjää. Pienimmässä kunnassa yrittäjiä oli ollut 89 ja suurimmassa 633.

Lomakkeella tiedusteltujen lomituspalvelujen muutosten vuoksi vuosiloma-oikeuden ulkopuolelle oli vastaajien arvion mukaan jäänyt keskimäärin 9 % yrittäjistä. Useimmiten (4 % yrittäjistä) lomaoikeus oli menetetty uusien vuoden 1996 alussa voimaan tulleiden päätoimisuusvaatimusten vuoksi. Vaihtelu kuntien välillä oli 0 - 13 %. Toiseksi eniten yrittäjiä (3 %) palvelujen piiristä oli karsinut tilan kotieläinyksikkörajan nosto kahdesta yksiköstä neljään yksikköön. Osuus vaihteli kunnittain 0 %:sta 10 %:iin. MYEL-vakuutuksen - aluksi vapaaehtoisena (2 %), myöhemmin pakollisen (1 %) - asettaminen lomituspalvelujen saannin edellytyk-

seksi oli kohdistunut suppeampaan yrittäjäjoukkoon. Vapaaehtoisen MYEL-vakuutuksen osalta kunnittainen vaihtelu oli 0 - 8 % ja pakollisen MYEL-vakuutuksen osalta 0 - 9 %. Vuoden 1997 alusta alkaen sijaisavun pääasialliseksi enimmäiskestoksi on määritetty 365 päivää. Tämän rajoituksen vuoksi sijaisapu oli lakkautettu ainoastaan kolmelta yrittäjältä. Näiden muutosten lisäksi yli 65-vuotiaiden sijaisapuoikeutta on rajoitettu (ks. luku 3.2), mutta tämän muutoksen vaikutuksia ei tiedusteltu lomakkeella.

Myös tutkimusaineiston yrittäjistä lomasihteerit arvioivat kymmenesosan jääneen vuosilomaoikeuden ulkopuolelle uusien lomaoikeuden myöntöedellytyksiä tiukentaneiden säädösten vuoksi. Suhteessa eniten lomansa menettäneitä oli porsastuotantotilojen yrittäjissä (14 %) ja vähiten maidontuottajissa (6 %).

Lehdissä on uutisoitu siitä, että lomittajien osa-aikaistamisista johtuen lomittajia on irtisanoutunut ja lomitusten järjestäminen on vaikeutunut (mm. Viitala 1997). Koska vaikeutumisen oletettiin näkyvän ensiksi sijaisavun ja maksullisen tuettuun hintaan myönnettävän lomittaja-avun järjestämisessä, lomakkeella kysyttiin, kuinka suuri osa kuntaan esitetyistä sijaisapupyynnöistä ja tuetun lomittaja-avun pyynnöistä oli pystytty alkuvuonna 1997 toteuttamaan. Sijaisapupyynnöistä oli toteutettu keskimäärin 95 %. Kaikki sijaisapupyynnöt oli lomitettu kolmasosassa kunnista, heikoimmillaan oli yhdessä kunnassa voitu lomitaa vain kaksi kolmasosaa pyynnöistä. Tuetun lomittaja-avun kysyntään oli pystytty vastaamaan hieman huonommin kuin sijaisavun kysyntään: pyynnöistä oli toteutettu alkuvuonna 86 %. Yli puolet vastaajista arvioi, että heidän kunnassaan oli järjestetty lomittaja kaikkiin näihin pyyntöihin, yhdessä kunnassa vain kolmasosalle kysyjistä oli annettu tuettua lomittaja-apua. Tosin muutamat vastaajat kertoivat, että maksullisen lomittaja-avun kysyntä oli ollut erittäin vähäistä, ja muutamat esitetyt pyynnöt oli sen vuoksi voitu toteuttaa. Kaiken kaikkiaan kyselyyn vastanneista lomasihteereistä tai johtavista lomittajista 11 arvioi, että heidän kunnassaan lomittajia oli osa-aikaistamisten vuoksi irtisanoutunut niin, että lomitusten järjestäminen oli vaikeutunut. Erityisesti ongelmia oli vastaajien mukaan syntynyt lypsykarjatilojen lomitusten järjestämisessä. 37 kunnassa lomituspalvelujen järjestäminen sen sijaan ei ollut lomittajien irtisanoutumisten vuoksi hankaloitunut.

Avoimessa kysymyksessä tiedusteltiin kyselyyn osallistuneilta mielipiteitä lomituspalvelujen kehittämisestä ja arviota siitä, miten tehdyt säädösmuutokset ovat vaikuttaneet eri tuotannonhaarojen yrittäjien lomituspalveluihin. Tähän kohtaan näkemyksiään oli kirjoittanut 25 vastaajaa, joista 12 oli arvioinut eri tuotantoa harjoittavien yrittäjien lomituspalvelujen toteutumista. Heistä yli puolet oli sitä mieltä, että säädösmuutokset olivat kohdentuneet tasapuolisesti eri tuotannonhaarojen yrittäjiin. Esimerkiksi yhdestä kunnasta sen sijaan kerrottiin päätoimisen karjatalouden harjoittajan määritelmän muuttamisen poistaneen useilta tilan ulkopuolella töissä käyviltä kanatilallisilta vuosilomaoikeuden. Kaksi lomasihteeriä oli sitä mieltä, että sellaisille sianlihantuottajille, jotka pitävät erien välillä yli kahden viikon tauon, ei tulisi myöntää vuosilomaa. Toisen mielestä myös kanalayrittäjien kohdalla asian

tulisi olla samoin, toinen näki asian niin, että taukoa pitävien lihasiankasvattajien sijasta vuosilomaoikeus tulisi myöntää alle neljän kotieläinyksikön lihakarja-, kana- ja hevosityrittäjille.

Lomasihtereistä ja johtavista lomittajista kymmenen oli huolestunut lomittajien työssään jaksamisesta ja hakeutumisesta muihin töihin. Eräs vastaaja kirjoitti: *"Ei vielä irtisanoutunut, mutta miten jatkossa"*. Uusien ammattitaitoisten lomittajien saaminen oli osoittautunut vaikeaksi, sillä avoimena olevat lomittajien työpaikat ovat yleensä osa-aikaisia. Kuusi vastaajaa vaati lomittajille parempia palkkoja tai ainakin mahdollisuutta täyteen työpäivään: *"Lomittajien palkkaus korjattava työtä vastavaksi, sitä se ei nyt ole."* Muun muassa pyhäpäiväkorvausten maksamista myös tuntipalkkaisille kunnan lomittajille ehdotettiin. Muutamat toivoivat lisäksi, että maksullista tuettua lomittaja-apua voisivat tehdä kuukausipalkkaisten lomittajien ohella vakituisessa työsuhteessa olevat tuntipalkkaiset. Näin heidätkin voitaisiin paremmin työllistää kokopäiväisesti.

Nykyisen yrittäjäkohtaisen lomaoikeuden muuttamista tilakohtaiseksi esitti kuusi vastaajaa. Sopiva vuosilomapäivien määrä voisi heidän mielestään tällöin olla 30 - 35 päivää tilaa kohden. Perusteluina tilakohtaiselle lomalle mainittiin lomittajien täysipäiväisen työllistymisen paraneminen, yhden ja kahden yrittäjän tilojen saaminen yhdenvertaiseen asemaan sekä hallintotyön yksinkertaistuminen. Muutamat lomasihteerit toivoivat, että ilman tilakohtaisiakin lomaa karjatalousyrittäjien vuosiloman tulisi olla nykyistä pidempi. Eräs vastaaja muistutti, että palvelujen kehittämistä ei säästösyiden vuoksi saa unohtaa: *"... Lomituspalvelut "säätetään" yrittäjien ulottumattomiin ... kohta ei ole lomittajia eikä yrittäjiä, joita lomitetaan... Kehittää palveluja ei voida, vain säästetään."*

7. Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, onko vuosilomaa pitäneiden karjatalousyrittäjien lomituspalvelujen käyttö samanlaista tilan tuotannonhaarasta, yrittäjien lukumäärästä ja eläinmäärästä riippumatta. Lisäksi tutkittiin, ovatko lomituspalveluihin vuoden 1992 jälkeen tehdyt muutokset vaikuttaneet samalla tavalla erityyppisten tilojen yrittäjien palveluihin.

Tutkimusaineiston vuosilomaa pitäneet yrittäjät olivat hyödyntäneet lähes kokonaan 22 päivän pituisen lakisääteisen vuosilomaoikeutensa. Tuotannonhaarasta riippumatta yrittäjät olivat pääsääntöisesti olleet vuosilomalla sekä vuonna 1992 että vuonna 1996 keskimäärin 21 päivää. Vuonna 1996 päivien määrä olisi luultavasti ollut hieman toteutunutta suurempi, jos karjatalousyrittäjillä ei olisi ollut velvollisuutta osallistua tietyissä tilanteissa maatalouslomittajien täysiaikaiseen työllistämiseen (ns. työllistämiselvoite). Yrittäjät olivat nimittäin käyttäneet vuosilomaoikeudestaan työllistämiselvoitetunteihin keskimäärin viisi tuntia eli vajaan yhden loma-

päivän verran. Yhden ja kahden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tiloilla vuosilomaa oli molempina vuosina pidetty yrittäjää kohden lähes yhtä paljon. Myöskään tilan lehmämäärä ei lypsykarjatiloiilla aiheuttanut säännönmukaisia eroja pidettyjen vuosilomapäivien määrään. Sen sijaan tarkasteltaessa vuodeksi 1996 valitun lomitusmuodon vaikutusta todettiin, että itse lomansa järjestäneet yrittäjät olivat olleet lomalla enemmän kuin kunnallisia lomituspalveluja käyttäneet. Tämä kertoo siitä, että kunnallisista maatalouslomittajista lienee ollut pulaa. Syynä voi olla myös se, että itse järjestetyn lomituksen pystyi valitsemaan ensimmäisen kerran vuonna 1996 ja sen valinnoissa voi olla niitä, joille ei kunnasta oltu pystytty vuonna 1995 järjestämään lomittajaa. Näin ollen itse järjestetyssä lomituksessa olleet yrittäjät olivat ehkä pitäneet vuoden 1996 aikana vuodelta 1995 siirrettyjä vuosilomapäiviä enemmän kuin kunnallisia palveluja hyödyntäneet yrittäjät.

Sijaisapua saaneiden yrittäjien määrä oli tutkimusvuosina pysynyt lähes ennallaan, sillä vuonna 1992 viidennekselle ja vuonna 1996 vajaalle neljännekselle karjatilallisista oli myönnetty sijaisapua. Sijaisavun pituudet sen sijaan olivat lyhentyneet: vuonna 1992 sijaisapua käyttäneet yrittäjät olivat saaneet sijaisapua keskimäärin 33 päivää ja vuonna 1996 noin 24 päivää. Sijaisapujen lyhentyminen voi johtua sijaisapumaksujen kallistumisesta ja sijaisavun myöntämisen lisääntyneestä tarveharkinnasta. Toisaalta lomittajien saanti koko sijaisaputarpeen ajaksi on mahdollisen lomittajapulan vuoksi voinut vaikeutua.

Eri tuotannonhaarojen yrittäjien väliset erot sijaisavun käytössä olivat suuria. Lypsykarjatilallisista melkein puolet oli saanut sijaisapua. Porsastuottajista sijaisapua oli vuonna 1992 saanut joka kymmenes ja vuonna 1996 joka viides. Vähiten sijaisapuun olivat turvautuneet lihasika- ja kanatilojen yrittäjät. Suuriin tuotannonhaaroittaisiin eroihin voivat vaikuttaa useat syyt. Koska maidon- ja porsastuotantotiloilla eläinten hoito on usein ruumiillisesti raskaampaa kuin yleensä automatisoidummilla sianlihan- ja kananmunantuotantotiloilla, maidon- ja porsastuotantotilojen yrittäjät tarvitsevat esimerkiksi sairastuessaan muita useammin tilan ulkopuolista apua päivittäisten karjataloustehtävien suorittamisessa. Toisaalta sika- ja kanatilojen vähäiseen sijaisavun käyttöön voi olla syynä myös se, että pätevistä sika- ja kanatalouteen perehtyneistä lomittajista on pulaa ja pitkälle automatisoidun tuotannon jättäminen asiaan perehtymättömän hoidettavaksi voi epäilyttää yrittäjää. Esimerkiksi Lehmusvuoren (1997, s. 32) kyselyyn vastanneet sikatilalliset olivat olleet nautakarjatilojen yrittäjiä tyytymättömiä lomittajiensa pätevyYTEEN. Tuotannonhaarojen välisiin eroihin voi vaikuttaa myös se, että Melan tilastojen (Mela 1996b) mukaan kotieläintöiden tapaturmista suuri osa tapahtuu lypsyn ja nautakarjan ruokinnan aikana.

Mielenkiintoista on, että tilan vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärä ei vaikuttanut sijaisavun käyttöön. Olisi näet voitu olettaa, että kahden yrittäjän tilalla sijaisapua käytettäisiin vähemmän kuin yhden yrittäjän tilalla. Jos tilalla on kaksi vuosilomaan oikeutettua yrittäjää, toinen yrittäjä voi ehkä hoitaa kaikki karjataloustyöt toisen yrittäjän lyhytaikaisen sairastumisen tai muun sijaisavun tarpeen aikana.

Myöskään tilan eläinmäärä ei vaikuttanut sijaisavun pitoon. Olisi ollut luultavaa, että suurilla lypsykarjatiloilta tarvitaan sijaisapua useammin kuin keskikokoisilla tiloilla, koska keskikokoisilla tiloilla työt kyettäneen tekemään tarvittaessa helpommin ilman yrittäjäperheen ulkopuolista apua. Toisaalta suurilla tiloilla työvaiheet voivat olla automatisoidumpia kuin keskikokoisilla tiloilla, ja työt pystytään ehkä sen vuoksi tarvittaessa tekemään ilman sijaisapulomittajaa.

Vuoden 1996 loppuun asti myönnettyä viikkovapaata oli ostanut, kuten sijaisapuakin, vuonna 1992 viidesosa ja vuonna 1996 neljäsosa yrittäjistä. Keskimääräinen viikkovapaapäivien määrä, noin puolitoista päivää, oli pysynyt tutkimusvuosina ennallaan. Lypsykarjatilalliset olivat olleet viikkovapaalla muita yrittäjiä enemmän. Porsastuottajista oli vielä vuonna 1992 vajaa viidesosa käyttänyt viikkovapaata, mutta vuonna 1996 viikkovapaan ostaminen oli ollut vähäistä. Lihasila- ja kanatilalliset eivät olleet juurikaan hyödyntäneet viikkovapaamahdollisuuttaan, mikä johtunee samoista syistä kuin sijaisavun vähäinen hyödyntäminen. Viikkovapaan käytön yleisyys ei vaihdellut yrittäjien lukumäärän tai eläinmäärän mukaan. Viikkovapaata osittain korvaavaa maksullista tuettuun hintaan myönnettävää lomittaja-apua oli vuoden 1997 ensimmäisellä vuosineljänneksellä ostettu melko vähän, ja tämän perusteella koko vuoden käytöksi olisi jäänyt noin puoli päivää yrittäjää kohden. On otettava huomioon, että todellisuudessa maksullisen tuetun lomittajaavun kysyntä vuonna 1997 lienee ollut tässä arvioitua runsaampaa. Palvelua ostettiin todennäköisesti vuoden 1997 loppupuolella enemmän kuin alkupuolella, sillä viljelijät eivät välttämättä olleet vuoden alussa edes tietoisia uuden palvelun tarjoamista mahdollisuuksista. Useissa kunnissa alettiin vuoden 1997 aikana myös maksaa osa tuetun lomittajaavun tuntimaksusta palvelun kysynnän lisäämiseksi ja siten lomittajien täysiaikaisen työllistämisen varmistamiseksi. Lisäksi vuodelta 1996 mahdollisesti siirtyneet vuosilomat oli pidettävä vuoden 1997 huhtikuun loppuun mennessä, ja jos aineiston yrittäjillä on ollut tällaisia siirtyneitä lomiam, he eivät ehkä ole tämänkään vuoksi tarvitseet alkuvuodesta maksullista lomittaja-apua.

Vuoden 1996 alussa lomitushallinnossa otettiin käyttöön lomittajien työajan laskentajärjestelmä. Järjestelmän avulla on pyritty tehostamaan lomittajien työaikoja ja vähentämään kahden yrittäjän tiloilla sitä, että toisen yrittäjän loman aikana myös toinen yrittäjä vapautuisi tehtävistään ilman lomapäiviensä käyttämistä (ns. kaksinkertaiset lomat). Tutkimusaineiston yrittäjien keskimääräinen vuosilomapäivä oli lyhentynyt vuodesta 1992 vuoteen 1996 noin tunnilla (6 tuntia 36 minuuttia -> 5 tuntia 30 minuuttia). Myös sijaisapu- ja viikkovapaapäivinä tehtävien lomitustuntien määrä oli vähentynyt, mutta ei kuitenkaan niin paljon kuin vuosilomapäivinä. Pisimmät lomapäivät olivat olleet maidontuotantotilojen yrittäjillä, ja heillä päivän pituus oli lyhentynyt vähiten. Valtakunnallisesti lomapäivien pituus oli vuosina 1993 - 1996 vähentynyt keskimäärin 36 minuuttia/yrittäjä. Se, että koko maan osalta vähennys on pienempi kuin tässä tutkimuksessa, selittyy sillä, että tutkimusaineistossa on koko maahan verrattuna suhteellisesti enemmän sika- ja kanatilallisia, joilla päivien pituudet olivat lyhentyneet eniten. Myös Jolkkosen (1997, s. 9 - 10) maatalous-

yrittäjille tekemän kyselyn mukaan lomittajien päivittäinen työaika vuonna 1996 oli ollut 36 minuuttia lyhyempi kuin vuonna 1995. Merkittävin ero Jolkkosen ja tämän tutkimuksen välillä on siinä, että Jolkkosen tutkimuksessa lypsykarjatilalliset ilmoittivat päivien lyhentyneen eniten, munituskanaloiden omistajat puolestaan vähiten. Tosin kyseisen tutkimuksen tiloista kanatiloja oli vain 3 %, kun taas lypsykarjatiloja oli kolme neljäsosaa.

Kahden yrittäjän tiloilla yrittäjäkohtaiset päivittäiset lomitusstunnit olivat vähentyneet tutkimusvuosina enemmän kuin yhden yrittäjän tiloilla. Toinen yrittäjä on toisen yrittäjän loman aikana luultavasti osallistunut entistä useammin oman tehtäväosuutensa suorittamiseen. Tulos tukee Kivikon (1995) näkemystä siitä, että päivittäisen työajan määrittäminen on selkeyttänyt kahden yrittäjän tiloilla lomittajien ja yrittäjien työnjakoa ja vähentänyt kaksinkertaisia lomia. Maidontuotantoa harjoittavilla suurilla yli 17 lypsylehmän tiloilla päivät eivät olleet lainkaan lyhentyneet, kun taas keskikokoisilla maitotiloilla vähennystä oli tunnin verran. Täältäkin osin lomittajien työajat ovat tehostuneet. Työajan laskentajärjestelmän käyttöönoton vaikutukset näyttävätkin kohdentuneen kaikkein voimakkaimmin juuri maatalouslomittajiin. Samaan tulokseen oli päätyttyä myös Kivikko (1995).

Työajan laskentajärjestelmän lisäksi toisena lomittajien työajan tehostamiskeinona on käytetty vaatimusta kahden yrittäjän tilojen samanaikaisten lomapäivien lisäämisestä. Samanaikaisia lomapäiviä oli kahden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tutkimustiloilla pidetty vielä vuonna 1992 melko vähän (2,5 päivää), mutta vuonna 1996 määrä oli tiukentuneiden säädösten ja lyhentyneiden lomapäivien vuoksi noussut 7,4 päivään. Lomasiteerit arvioivat samanaikaisten lomien vielä lisääntyvän vuonna 1997 keskimäärin 1,5 päivällä. Vuoden 1996 tulos on samansuuntainen Jolkkosen (1997, s. 13, 28) esittämän tuloksen kanssa. Lihasila- ja kanatilojen yrittäjät olivat olleet yhtä aikaa lomalla useammin kuin muut yrittäjät. Tämä johtunee siitä, että koska lihasila- ja kanatiloilla lomituspäivän pituus on lyhyempi kuin maito- ja porsastiloilla, lomittaja ehtii tehdä karjataloustyöt myös yksinään. Lisäksi näillä tiloilla yrittäjät pitänevät lomansa mieluummin yhtä aikaa kuin, että tilan toinen yrittäjä joutuisi tekemään lomittajan kanssa töitä aamuin illoin kunakin muutaman tunnin pituisena lomapäivänä. Tutkimuksessa esitettyjen samanaikaisten lomapäivien määrään tulee suhtautua varauksella, sillä niiden määrää mittaavien kysymysten validiteetti lienee melko huono (ks. liite 7).

Maatalousyrittäjien maksuosuutta sijaisavusta ja muista maksullisista lomituspalveluista on 1990-luvulla nostettu. Sijaisapua pitäneiden aineiston yrittäjien sijaisapumaksu oli ollut keskimäärin 12,36 mk/h vuonna 1992 ja 21,64 mk/h vuonna 1996. Maksu oli siis noussut 75 %. Yhden yrittäjän tiloilla ja suurilla tiloilla maksut olivat olleet kalliimpia kuin kahden yrittäjän tiloilla ja keskikokoisilla tiloilla. Viikkovapaapäivästä yrittäjät olivat maksaneet vuonna 1996 ilman pyhäpäiväkorotuksia 201,76 mk eli noin kaksi kertaa enemmän kuin vuonna 1992. Toisin kuin etukäteen olisi voitu olettaa, sijaisapunsa ja viikkovapaansa halvimmalla saaneet yrittäjät eivät olleet käyttäneet maksullisia lomituspalveluja enempää kuin kor-

keampaa maksua maksaneet. Tosin tarkastelu koski vain sijaisapua tai viikkovapaata käyttäneitä yrittäjiä. Tietoa siitä mikä olisi ollut niiden yrittäjien maksu, jotka eivät olleet hyödyntäneet lainkaan maksullisia lomituspalveluja, ei ollut käytettävissä.

Käyttäjämaksujen kokonaisuutuuksia tarkasteltiin erikseen keskikokoisista ja suurista maidontuotantotiloista sekä keskikokoisista porsastuotantotiloista muodostettujen tyyppiyrityksien osalta. Jos palvelujen käyttömäärät olisivat pysyneet vuosien aikana samana, maksujen muutokset olisivat vaikuttaneet eniten keskikokoisten lypsykarjatilojen yrittäjiin: heiltä perittävät maksut olisivat nousseet vuodesta 1992 vuoteen 1997 lähes kolminkertaisiksi. Suurella maitotilalla palveluista olisi joutunut maksamaan vuonna 1997 noin puolet enemmän ja keskikokoisella porsastuotantotilalla noin viidennes enemmän kuin vuonna 1992.

Lomituspalveluihin vuoden 1992 jälkeen tehtyjen muutosten kokonaisvaikutusten arvioimiseksi aineiston tyyppiyrityksille määritettiin lomituspalvelujen arvo vuosina 1992 ja 1996 sekä laadittiin arvio vuoden 1997 arvosta. Tyyppiyritykset muodostettiin keskikokoiselle ja suurelle maidontuotantotilalle sekä keskikokoisille porsas-, sianlihan- ja kananmunantuotantotiloille. Lomituspalvelujen arvo aleni arvion mukaan vuodesta 1992 vuoteen 1997 suhteellisesti eniten, noin 12 %, keskikokoisen porsastuotantotilan tyyppiyrityksellä. Suuren maitotilan ja keskikokoisen kanatilan yrittäjällä vähennys oli 8 % ja keskikokoisen maitotilan yrittäjällä 4 %. Arvoa alentaneet tekijät vaihtelivat tyyppiyrityksittäin: osalla maksujen korotukset olivat olleet merkittävin asia, osalla taas lomapäivien väheneminen alensi arvoa eniten. Poikkeuksena arvon vähenemisestä oli keskikokoisen sianlihantuotantotilan tyyppiyrityksellä, jonka lomituspalvelujen arvo oli tutkimusvuosina lisääntynyt muutamalla prosentilla. Nousu johtui yksinomaan vuosilomapäivien hienoisesta lisääntymisestä ja siitä, että yrittäjä ei ollut käyttänyt juurikaan muita lomituspalveluja, joiden muutokset olisivat alentaneet arvoa. On muistettava, että laskelmissa ei otettu huomioon pidettyjen sijaisapupäivien muutoksia ja että vuoden 1997 vuosilomapäivien määrä perustui vuoden 1996 päivien määrään. Jos vuosiloma- ja sijaisapupäiviä olisi todellisuudessa pidetty vuonna 1997 esimerkiksi vähemmän kuin vuonna 1996, lomituspalvelujen arvo olisi alentunut tässä esitettyä enemmän.

Tutkimusaineiston tilat edustivat keskimääräistä hieman suurempia maidon-, porsas-, sianlihan- ja kananmunantuotantotiloja. Tutkimustuloksia ei siten voida yleistää koskemaan kaikkia vuosilomaan oikeutettuja karjatalousyrittäjiä. Lisäksi lomituspalvelujen arvon muutoksiin on suhtauduttava varauksella, sillä kunkin tyyppiyrityksen tiedot perustuivat vain 16 - 22 tilan yrittäjien lomitustietoihin (ks. liite 7).

Lomasuhteiden ja johtavien lomittajien arvioiden mukaan noin kymmenesosa aiemmin vuosilomaan oikeutetuista yrittäjistä oli vuoden 1992 jälkeen palveluihin tehtyjen muutosten vuoksi jäänyt ilman vuosilomaoikeutta. Sitä, olivatko muutokset vaikuttaneet erityisesti jonkun tietyn tuotannonhaaran yrittäjiin, kysyttiin avoimessa kysymyksessä. Vastausten mukaan tuotannonhaarojen välillä ei näyttäisi olevan merkittäviä eroja.

Lomituspalvelujen muutoksista erityisesti lomittajien työaikojen tehostaminen on johtanut lomittajien osa-aikaistamisiin ja lomittajien työn tiukentumiseen. Lomittajien onkin arveltu etsiytyvän uusiin ammatteihin, mistä seuraisi lomittajapula ja maatalousyrittäjien lomituspalvelujen saatavuuden vaarantuminen. Alkuvuodesta 1997 lomittajapula ei vielä liene ollut kovin merkittävä ongelma, sillä neljä viidestä kyselyyn vastanneesta lomasihteeristä ja johtavasta lomittajasta ilmoitti, että lomitusten järjestäminen ei ollut lomittajien irtisanoutumisten vuoksi vaikeutunut. Lisäksi sijaisapupyynnöistä oli pystytty toteuttamaan 95 %. Tilanne on kuitenkin kyselyn tekemisen jälkeen voinut ratkaisevasti heikentyä. Esimerkiksi maatalousalan lehdissä on ollut useita artikkeleja lomittajapulasta. Myös kuntien ilmoitukset avoimista lomittajien työpaikoista ovat lisääntyneet.

Johtopäätökset

Tutkimustulosten mukaan tuotannonhaaralla oli osittain vaikutusta karjatalousyrittäjien lomituspalvelujen käyttöön: vuosilomapäivien käytössä ei ollut eroja, mutta maksullisia lomituspalveluja eri tuotannonhaarojen yrittäjät käyttivät eri tavalla. Selvästi muiden tuotannonhaarojen yrittäjiä enemmän maksullisia lomituspalveluja olivat käyttäneet maidontuotantotilojen yrittäjät. Myös porsastuotantotiloilla oli vuosilomien lisäksi pidetty jonkin verran sijaisapua ja viikkovapaata. Sianlihan- ja kananmunantuotantoa harjoittaneet yrittäjät sen sijaan olivat olleet lähinnä vain vuosilomalla. Tilan lomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärä ja eläinmäärä eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta aiheuttaneet eroja pidettyjen lomapäivien määrään.

Lomituspalveluihin vuoden 1992 jälkeen tehdyt muutokset vaikuttivat eri tavalla erityyppisten kotieläintilojen lomituspalveluihin. Muutoksista viikkovapaan lakkauttaminen ja korvaaminen maksullisella tuetulla lomittaja-avulla vaikutti eniten paljon viikkovapaata pitäneisiin lypsykarjatilojen yrittäjiin. Myös käyttäjämaksujen korotukset vaikuttivat eniten lypsykarjatilallisiin. Sen sijaan kahden yrittäjän tiloille asetettu vaatimus samanaikaisten vuosilomapäivien pitämisestä lisäsi yhtä aikaa pidettäviä lomiamia eniten keskikokoisilla kana- ja lihasikatiloilla. Suurilla lypsykarjatililla tämän muutoksen vaikutus oli ollut vähäinen. Työajan laskentajärjestelmän käyttöönoton myötä lomitettavat päivät lyhenivät eniten toisaalta sika- ja kanatiloilla sekä toisaalta yhden yrittäjän tiloilla ja keskikokoisilla tiloilla.

Lomituspalvelujen arvot, jotka määritettiin palveluihin tehtyjen muutosten kokonaisvaikutusten arvioimiseksi, olivat muuttuneet eri tuotannonhaarojen ja eri tilakokoluokkien yrittäjillä vuosien 1992 ja 1997 välillä melko samansuuntaisesti, + 2 %:sta - 12 %:iin. Vaikka osa palvelujen muutoksista olikin vaikuttanut eniten tietyn tuotannonhaaran yrittäjiin, samansuuntaiset muutokset palvelujen arvossa osoittivat muiden arvoon vaikuttavien tekijöiden, kuten lomapäivien määrän vaihtelun, tasoittaneen muutosten vaikutuksia tuotannonhaaraltaan ja eläinmäärältään erilaisilla tiloilla.

Tutkimus osoitti, että lomituspalvelut pystyttiin vielä vuonna 1996 järjestämään maatalousyrittäjille kohtuullisen hyvin. Tätä käsitystä tukee myös se, että vuosina 1996 ja 1997 tehtyihin kyselytutkimuksiin vastanneet karjatalousyrittäjät olivat pääosin olleet tyytyväisiä tilansa lomituserjestelyihin (Jolkkonen 1997; Lehmusvuori 1997). Koska vuosien 1997 ja 1998 aikana palvelujen järjestäminen on voinut mahdollisen lomittajapulan vuoksi heikentyä, tulisi palvelujen toteutumista tutkia uudelleen laajalla tutkimusaineistolla muutaman vuoden kuluttua. Vaikka palvelut on vielä pystytty toteuttamaan kohtuullisesti, karjatalousyrittäjien lomituspalveluoikeudet ovat kuitenkin vuoden 1992 jälkeen selvästi heikentyneet. Koska karjatilallisten mahdollisuudet vapaa-ajan saantiin ja työstä irrottautumiseen ovat täysimääräiset lomaoikeudetkin huomioiden hyvin rajoitetut, ei palvelujen heikentäminen ole hyväksyttävää. Esimerkiksi Tilastokeskuksen kymmenvuosittain tekemän ajankäyttötutkimuksen (Niemi ja Pääkkönen 1989, s. 24) mukaan maatalousyrittäjät tekivät vuonna 1987 töitä viikottain enemmän kuin muut yrittäjät, työntekijät ja toimihenkilöt. Maatalousyrittäjien tekemän maataloustyön määrä lisääntynee tulevaisuudessa entisestään, sillä tuotantoa jatkavat yrittäjät ovat usein valinneet selviytymiskeinokseen tuotannon laajentamisen. Työn määrää lisää myös se, että yhä useammalla tilalla vain toinen yrittäjästä työskentelee päätoimisesti maataloudessa toisen yrittäjän hankkiessa toimeentulon tilan ulkopuolelta. Lisäksi maatalouden toimintaympäristö on muuttunut 1990-luvulla suuresti, mikä osaltaan lisää viljelijöiden henkistä rasittuneisuutta. Muun muassa Prähli-Ollila (1997) totesi nuoria maatalousyrittäjiä koskevassa tutkimuksessaan karjatalousyrittäjien henkisen uupumisen lisääntyneen. Erityisesti tämä kehitys oli havaittavissa nautakarjatilojen yrittäjissä. Hyvin toimivilla lomituspalveluilla ja niiden tason turvaamisella onkin tärkeä merkitys karjatalousyrittäjien hyvinvoinnille. Tämä lienee myös tiedostettu, sillä vuonna 1998 lomituspalvelutoiminnalle ei enää asetettu säästövaatimuksia ja palvelut säilyivät samanlaisina kuin vuonna 1997. Säästöjen ja toiminnan supistamisen jälkeen julkisuudessa on alettu jälleen keskustella lomittajapulan ehkäisemisestä ja palvelujen kehittämistarpeista.

Lomituspalveluja koskevassa päätöksenteossa tulisi ottaa huomioon, että palvelujen käyttö on erilaista eri tuotannonhaaroissa ja palvelujen muutokset voivat vaikuttaa hyvin eri tavalla erityyppisillä tiloilla. Tällaisen tietoisuuden lisäämiseksi voitaisiin jatkotutkimuksena selvittää eri-ikäisten yrittäjien lomituspalvelujen käyttöä. Voitaisiin myös tutkia, minkälaisien tilojen yrittäjiä on vuosilomaoikeutta rajaavien muutosten vuoksi jäänyt palvelujen ulkopuolelle. Sitä, miksi kaikki yrittäjät eivät lomaoikeudestaan huolimatta käytä lomituspalveluja, voitaisiin selvittää esimerkiksi hyötyteorian avulla. Mielenkiintoista olisi myös tutkia lineaarisella ohjelmoinnilla, kuinka paljon viljelijät olisivat valmiita maksamaan lomituspalveluista ja mikä olisi palvelujen varjohinta. Yrittäjien maksuhalukkuuden selvittämiseen soveltuisi myös contingent valuation -menetelmä.

Kirjallisuus

- Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Söderström. Porvoo. 359 s.
- As.kok. 1974. Laki maatalousyrittäjän vuosiloman järjestämisestä N:o 127. Suomen asetuskokoelma 1974: 257 - 260.
- As.kok. 1975. Laki maatalousyrittäjän vuosiloman järjestämisestä annetun lain muuttamisesta N:o 492. Suomen asetuskokoelma 1975: 986.
- As.kok. 1976. Laki maatalousyrittäjän vuosiloman ja sijaisavun järjestämisestä N:o 281. Suomen asetuskokoelma 1976: 611 - 616.
- As.kok. 1978. Laki maatalousyrittäjän vuosiloman ja sijaisavun järjestämisestä N:o 102. Suomen asetuskokoelma 1978 I: 149 - 154.
- Halonen, S. 1983. Tarvitaanko lomittajapalveluja - tutkimus maatalousyrittäjän vuosilomatoiminnassa käytettävän lomittaja-avun järjestämisestä. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. 107 s. + liitteet.
- Hokkanen, M. 1988. Maatalousyrittäjän lomituspalvelut. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja. 140. Helsinki. 62 s.
- Holtung, M. & Storhaug, A. 1995. Information about Welfare Schemes in Norway. Royal Ministry of Agriculture. Kirje Maatalousyrittäjien eläkelaitokselle.
- Häkkinen, S. 1995. Maatalousyrittäjien sosiaaliturva Euroopassa. Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen julkaisuja 3/95. Espoo. 241 s. + liitteet.
- Jolkkonen, P. 1997. Kokemukset maatalouslomitusjärjestelmän kehittämisestä. Työtehoseuran monisteita 8/1997 (57). Helsinki. 33 s. + liitteet.
- Jordbruksverket 1996. Nya föreskrifter om stöd till avbytarverksamhet inom jordbruket. Konsekvensbeskrivning Av 65 140 - 96. 1 s. + bilagor.
- Jordbruksverket 1997. Verksamhetsstatistik för perioderna 1995-07-01—1996-12-31 och 1996-01-01—1996-12-31. Jönköping.
- Kallio, V. 1997. Suomalaisen viljelijäväestön henkinen ilmapiiri. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli. Julkaisuja 53. Mikkeli. 120 s.
- Kallinen, A., Heikkilä, E. & Auer-Hautamäki, V. 1996. Sianlihantuotannon EU-sopeutuminen 1996. Elintarviketieto. Espoo. 76 s.
- Kivikko, J. 1995. Maatalouslomittajien työajan laskentajärjestelmä. Perusteet ja kuntakokeilun tulokset. Työtehoseuran julkaisuja 343. Helsinki. 72 s.
- Koivusilta, L. & Sillanpää, M. 1989. Loma ja hyvinvointi, Osa I, Loman ja elämäntalouden välisistä yhteyksistä. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki. 120 s.
- Kom.miet. 1973. Maatalousväestön ja pienyrittäjien lomakomitean mietintö. Komiteanmietintö 1973:28. 64 s. + liitteet.
- Kom.miet. 1983. Maatalousyrittäjien sosiaaliturvatoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1983:90. 150 s. + liitteet.
- KVTES 1998. Kunnallinen yleinen virka- ja työehtosopimus 1998 - 1999. 1. painos. Helsinki. 346 s.

- Laine, A. 1991. Maatalouslomittajien aiheuttamat korvaukseen johtaneet vahingot. Työtehoseuran maataloustiedote 11/1991. Helsinki. 3 s.
- Lantbrukets avbyttjänst 1995. Villkor för avbyttarservice 1996. Esite Ruotsin lomitussjärjestelmästä. 3 s. + 1 bilagor.
- Lehmusvuori, P. 1997. Karjatalousyrittäjien käsitykset lomituspalveluista. Julkaisussa Ala-Orvola, L. & Lehmusvuori, P. Aktiiviviljelijöiden tuotantoon ja toimeentuloon liittyvät suunnitelmat sekä käsitykset lomituspalveluista. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen selvityksiä 12/97. Helsinki. s. 26 - 41.
- Lindbom, M. 1990. Maatalousyrittäjät ja uudistuksen omaksuminen. Turun ja Porin lääninhallituksen julkaisusarja nro 29/1990. Turku. 96 s. + liitteet.
- Maatalouslaskenta 1990. Osa 2. Kunnittaiset tulokset. SVT. Maa- ja metsätalous 1992:6. Maatilahallitus. Helsinki. 222 s.
- Maataloustulosopimukset 1992. Maataloustulosopimukset vuosilta 1991 ja 1992. (Nähtävänä Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitossa).
- Maatilarekisteri 1995. SVT. Maa- ja metsätalous 1996:4. Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus. Helsinki. 171 s.
- Maatilarekisteri 1996. SVT. Maa- ja metsätalous 1997:6. Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus. Helsinki. 99 s. + liitteet.
- Maatilatalouden tulo- ja verotilasto 1995. SVT. Maa- ja metsätalous 1997:3. Helsinki. 73 s.
- Maatilatilastollinen vuosikirja 1996. SVT. Maa- ja metsätalous 1996:5. Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus. Helsinki. 249 s.
- Mela 1995. Tilastot maatalousyrittäjien lomituspalveluista vuodelta 1994. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Moniste.
- Mela 1996a. Lomitusohjeet 1996. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Espoo. 48 s.
- Mela 1996b. Mata-tilastovuosi 1994. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Moniste. 78 s.
- Mela 1997a. Maatalousyrittäjien eläkelaki 467/1969. Melan lakikirja. 10.1.1997 ajantasaistettu kansio. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Espoo.
- Mela 1997b. MYEL Maatalouseläke. Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen esite. Espoo. 27 s.
- Mela 1997c. Tilastot maatalousyrittäjien lomituspalveluista vuosilta 1995 ja 1996. ATK-tulosteet Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen lomituspalveluohjelmasta.
- Mela 1997d. Alustavat tiedot lomitustoiminnasta vuodelta 1996. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Moniste. 7 s.
- Mela 1997e. Lomitusohjeet 1997. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Espoo. 41 s.
- Mela 1997f. Yhteenvedotiedot kuntien lomatoimen vastuuhenkilöiden Maatalousyrittäjien eläkelaitokselle kesäkuussa 1997 lähettämistä selvityksistä ”Selvitys lomituspalvelujen käyttökustannuksista ja toteutuksesta ennakoiden tarkistamista varten”. Moniste.
- Mela 1997g. Monisteet lomituspalvelujen kustannuksista vuosilta 1992 - 1996.

- Mela 1997h. Lomalle! Viljelijän lomituspalvelut. Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen esite. Espoo. 23 s.
- Mela 1998a. Lomitusopas 1998. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Espoo.
- Mela 1998b. Lomituspalvelutoiminnan määrärahojen käyttö. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Moniste.
- Niemi, I. & Pääkkönen, H. 1989. Ajankäytön muutokset 1980-luvulla. Tilastokeskus. Tutkimuksia 153. Helsinki. 117 s.
- Nikander, A. 1989. Maatalouslomittaja maidontuotantotilalla. Sosiaalihuollituksen raporttisarja Nro 1/1989. Helsinki. 123 s. + liitteet.
- Nummenmaa, T., Konttinen, R., Kuusinen, J. & Leskinen, E. 1997. Tutkimusaineiston analyysi. WSOY. Porvoo. 397 s.
- Official Journal 1991. Council regulation (EEC) No 2328/91 on improving the efficiency of agricultural structures. Official Journal of the European Communities L 218. p. 1 - 19.
- Parviainen, A. 1982. Naisen asema maataloudessa -tutkimusraportti. Osaraportti III. Maatilan emäntä ja sosiaalipalvelut. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja ja artikkeleja N:o 18. Espoo. 49 s. + liitteet.
- Piironen, P. 1977. Viljelijöiden vuosiloma - hakeminen ja vietto uudistuksellisuuden mukaan. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. 110 s. + liitteet.
- Peltola, I. 1983. Maatalouslomittajan ammatissa viihtyvyyteen vaikuttavista tekijöistä. Maatalousteknologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. 74 s. + liitteet.
- Prähl-Ollila, M. 1997. Selviytyjiä, epätietoisia ja putoajia. Nuoren viljelijäväestön erilaistuminen. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Espoo. 130 s.
- Rajaniemi, J. 1997. Kuntien kokemuksia lomituspalveluyrittäjyydestä. Maaseudun uusi aika 2:157 - 162.
- Ranta, E., Rita, H. & Kouki, J. 1994. Biometria. Tilastotiedettä ekologeille. Viides painos. Yliopistopaino. Helsinki. 569 s.
- Roos, J-P. 1973. Welfare Theory and Social Policy. A Study in Policy Science. Commentationes Scientiarum Socialium 4. Societas Scientiarum Fennica. 251 s.
- Runemo, L. 1995. Er frågan om sociala åtgärder för lantbrukare i Sverige. Mp 65-145-95. Jordbruksverket. Kirje Maatalousyrittäjien eläkelaitokselle.
- Siiskonen, P. 1990. Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenai-kaistuessa. Tutkimus maatilan emännän ja isännän muuttuvista rooleista työnjaon avulla tarkasteltuna. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli. Julkaisuja 7. Mikkeli. 278 s.
- Sihvola, S. 1992. Maatalousyrittäjien lomituspalvelujen sosioekonominen merkitys ja erilaiset kehittämismahdollisuudet. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 183: 53 - 88. Helsinki.
- Silvasti, T. 1996. Viljelijöiden ajatukset ja tunteet maatalouden murroksessa 1995.

- Tutkimus viljelijöiden kokemista painetekijöistä ja käyttämistä selviytymismenetelmistä. Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Espoo. 124 s.
- Sosiaalihalitus 1987. Maatalousyrittäjien lomituspallvelujen tilastoja vuodelta 1986. Sosiaalihalitus. Moniste. 102 s. (Saataavissa Melasta).
- Sosiaalihalitus 1990a. Maatalousyrittäjien lomituspallvelut. Ohjekirje nro 1/1990. Sosiaalihalitus. Helsinki. 46 s.
- Sosiaalihalitus 1990b. Maatalousyrittäjien lomituspallvelut. Tilastoja vuodelta 1989. Sosiaalihalitus. Moniste. 51 s. (Saataavissa Melasta).
- SOU 1993. Sociala åtgärder för jordbrukare. Betänkande av utredning angående den framtida finansieringen av vissa sociala åtgärder för jordbrukare. SOU 1993:25. Jordbruksdepartementet. Stockholm. 61 s. + bilagor.
- SOU 1995. Avbytarverksamhetens organisation och finansiering. Betänkande av utredningen om avbytarverksamhetens organisation och finansiering. SOU 1995:107. Jordbruksdepartementet. Stockholm. 39 s. + bilagor.
- STM 1992. Maatalousyrittäjien lomituspallvelut. Tilastoja vuodelta 1991. STM:n monisteita 1992:26. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. 60 s.
- STM 1993a. Lomituspallvelutoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1993:10. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. 65 s. + liitteet.
- STM 1993b. Maatalousyrittäjien lomituspallvelut. Tilastoja vuodelta 1992. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1993:21. Helsinki. 60 s.
- STM 1994. Lomituspallvelujen hallinto- ja rahoitustyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1994:12. Helsinki. 43 s.
- STM 1995. Maatalousyrittäjien lomituspallvelut. Tilastoja vuodelta 1993. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1995:5. Helsinki. 63 s.
- Suom. tilast. vuosik. 1995. Suomen tilastolliset vuosikirjat vuosilta 1995, 1992, 1987, 1982, 1977 ja 1976. SVT. Tilastokeskus. Helsinki.
- Sääd.kok. 1981. Laki maatalousyrittäjän vuosiloman ja sijaisavun järjestämisestä annetun lain muuttamisesta N:o 64. Suomen säädöskokoelma 1981 I: 102 - 103.
- Sääd.kok. 1985a. Laki Maatalousyrittäjän lomituspallveluista N:o 2. Suomen säädöskokoelma 1985 I: 2 - 8.
- Sääd.kok. 1985b. Asetus maatalousyrittäjän lomituspallveluista N:o 46. Suomen säädöskokoelma 1985 I: 74 - 78.
- Sääd.kok. 1986a. Laki maatalousyrittäjän lomituspallveluista annetun lain muuttamisesta N:o 1071. Suomen säädöskokoelma 1986 II: 2140.
- Sääd.kok. 1986b. Asetus maatalousyrittäjän lomituspallveluista annetun asetuksen 12 ja 24 §:n muuttamisesta N:o 1072. Suomen säädöskokoelma 1986 II: 2141.
- Sääd.kok. 1988. Laki maatalousyrittäjän lomituspallveluista annetun lain 1 ja 2 luvun muuttamisesta N:o 1185/88. Suomen säädöskokoelma 1988 III: 2659 - 2661.
- Sääd.kok. 1989a. Laki maatalousyrittäjän lomituspallveluista annetun lain muuttamisesta N:o 1128. Suomen säädöskokoelma 1989 II: 2017.

- Sääd.kok. 1989b. Asetus maatalousyrittäjän lomituspalveluista annetun asetuksen 24 §:n muuttamisesta N:o 1129. Suomen säädöskokoelma 1989 II: 2018.
- Sääd.kok. 1990. Sosiaali- ja terveysministeriön päätös maatalousyrittäjän viikkovapaasta perittävistä maksuista N:o 307. Suomen säädöskokoelma 1990 I: 579.
- Sääd.kok. 1991a. Laki maatalousyrittäjän lomituspalveluista annetun lain muuttamisesta N:o 110. Suomen säädöskokoelma 1991 I: 218.
- Sääd.kok. 1991b. Asetus sosiaalipalveluista perittävistä maksuista annetun asetuksen muuttamisesta N:o 1605. Suomen säädöskokoelma 1991 III: 3170 - 3171.
- Sääd.kok. 1991c. Sosiaali- ja terveysministeriön päätös kotipalvelusta perittävien maksujen perusteena olevasta 1. korvausluokan tulorajasta N:o 580. Suomen säädöskokoelma 1991 II: 1166.
- Sääd.kok. 1991d. Laki maatalousyrittäjän lomituspalveluista annetun lain muuttamisesta N:o 1597. Suomen säädöskokoelma 1991 III: 3160 - 3161.
- Sääd.kok. 1992a. Asetus maatalousyrittäjän lomituspalveluista annetun asetuksen muuttamisesta N:o 1448. Suomen säädöskokoelma III : 3461 - 3462.
- Sääd.kok. 1992b. Sosiaali- ja terveysministeriön päätös maatalousyrittäjän viikkovapaasta perittävistä maksuista N:o 1449. Suomen säädöskokoelma 1992 III: 3463.
- Sääd.kok. 1992c. Laki lomituspalveluista annetun lain muuttamisesta N:o 1216. Suomen säädöskokoelma 1992 III: 2980 - 2983.
- Sääd.kok. 1993. Asetus maatalousyrittäjän lomituspalveluista annetun asetuksen muuttamisesta N:o 1230. Suomen säädöskokoelma 1993 III: 3325 - 3326.
- Sääd.kok. 1995a. Laki maatalousyrittäjän lomituspalveluista annetun lain muuttamisesta N:o 1677. Suomen säädöskokoelma 1995 III: 3799 - 3803.
- Sääd.kok. 1995b. Asetus maatalousyrittäjän lomituspalveluista N:o 1679. Suomen säädöskokoelma 1995 III: 3805 - 3811.
- Sääd.kok. 1996a. Maatalousyrittäjien lomituspalvelulaki N:o 1231. Suomen säädöskokoelma 1996 III: 3546 - 3557.
- Sääd.kok. 1996b. Maatalousyrittäjien lomituspalveluasetus N:o 1333. Suomen säädöskokoelma 1996 III: 3833 - 3837.
- Tauriala, J. 1994. Lomituspalvelututkimus. Maatalousyrittäjien, kunnanjohtajien ja lomashteereiden kokemuksia ja mielipiteitä lomituspalveluista ja niiden kehittämisestä. Elintarviketieto. Espoo. 125 s.
- Tilastokeskus 1997. Tilastokatsaus 1997:I. Tilastokeskus. Helsinki. 127 s.
- Viitala, J. 1997. Suomessa taas pula lomittajista. Maaseudun Tulevaisuus 8.5.1997.
- Virallinen lehti 1992. Valtioneuvoston periaatepäätös 14.10.1992 julkisen talouden tasapainon parantamiseksi. Virallinen lehti 120/1992. s. 28 - 35.
- VN 1995. Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma / 13.4.1995. 19 s.
- VN 1996. Hallituksen esitys Eduskunnalle maatalousyrittäjien lomituspalvelulaiksi. HE 190/1996. 32 s.
- VN 1997. Valtion tilinpäätökset liitteineen vuosilta 1989 - 1996.

Liite 1. Kotieläinyksiköiden muodostuminen

Lomituspalveluasetuksen (Sääd.kok. 1996b) mukaan yhden kotieläinyksikön (ky) muodostaa:

- yksi lehmä; tai
- neljä emolehmää; tai
- neljä muuta nautaeläintä; tai
- kolme hevosta; tai
- kolme emakkoa porsaineen; tai
- neljä karjua; tai
- 15 muuta sikaa; tai
- neljä yli kuuden kuukauden ikäistä vuohta; tai
- kymmenen yli kuuden kuukauden ikäistä lammasta; tai
- 30 siitoskettua; tai
- 50 siitostarkoituksessa pidettävää muuta turkiseläintä; tai
- 100 siipikarjaan kuuluvaa eläintä, joiksi ei lueta broilereita; tai
- 1000 alle 16 viikon ikäistä kananpoikaa.

Liite 2. Sijaisavun myöntämisen perusteet ja sijaisavun keston enimmäisajat

Sijaisavun peruste	Enimmäisaika
Sairaus tai tapaturma	7 pv ilman lääkärintodistusta tai lääkärintodistuksen osoittama työkyvyttömyysaika, kuitenkin pääsääntöisesti saman syyn perusteella enintään 365 päivää
Kuntoutus	Lääkärin määräyksen mukainen tai lain määrittelemä aika
Raskaus ja synnytys	Äitiys- ja vanhempainrahakautena tätä rahaa saavalle vanhemmalle 263 arkipäivää (317 sijaisapupäivää*); jos lapsia syntyy samalla kertaa useampia kuin yksi, 60 arkipäivää (72 sijaisapupäivää*)
Isyysloma	Isyysrahakautena lapsen syntymän yhteydessä 6 -12 arkipäivää (7 - 14 sijaisapupäivää*) ja äitiys- ja vanhempainrahakautena 6 arkipäivää (7 sijaisapupäivää*)
Ottolapsen hoito	Vanhempainrahakautena tätä rahaa saavalle vanhemmalle siihen asti kunnes lapsen syntymästä on kulunut 234 arkipäivää (282 sijaisapupäivää*), kuitenkin vähintään 100 arkipäivää (120 sijaisapupäivää*)
Alle 10-vuotiaan lapsen sairastuminen	7 pv
Alle 16-vuotiaan lapsen erikoissairaanhoidon tai kuntoutuksen	Erityishoitorahan maksuajalta 60 arkipäivää (72 sijaisapupäivää*)
Varusmies- tai siviilipalvelu Kertausharjoitus	Palveluksen kesto Palveluksen kesto
Aikuiskoulutus	15 pv kalenterivuodessa
Lähiomaisen kuolema tai hautajaiset	1 pv
Yritystoiminnan jatkamisen tai siitä luopumisen vaatimat järjestelyt	60 pv yrittäjälle toistaiseksi myönnettyä työkyvyttömyyseläkettä koskevan päätöksen saantia tai kuolemantapausta seuraavana kuutena kuukautena
Muu em. syihin rinnastettava tilapäinen syy (omat viikiäis-, 50- ja 60-vuotispäivät)	1 pv/syy

* Sairausvakuutuslain mukaista päivärahaa myönnetään vain arkipäiviltä, sijaisapua saa myös pyhäpäivinä. Suluissa on arvio sijaisapupäivien määrästä, lopullinen määrä voi juhlapyhien sijoittumisen vuoksi olla eri.

Lähde: Sääd.kok. 1996a; Mela 1997e, s. 23 - 24, 1997h, s. 10.

Liite 3. Lomituspalvelutoiminnan valtion määrärahojen, maataloustuloksi luettavan osuuden, yrittäjiltä perittävien käyttäjämaksujen ja lomapäivän hinnan kehittyminen vuosina 1974 - 1996

Vuosi	Määrärahojen käyttö (tilinpäätös), milj.mk		Maataloustuloksi (nimellinen), milj.mk		Käyttäjämaksut, milj.mk		Lomapäivän hinta** mk/pv	
	nimellinen	reaalinen*	lisäys	yhteensä	nimellinen	reaalinen*	nimellinen	reaalinen*
1974	50.0	212.0	25.0	25.0	-	-	64	271
1975	130.8	470.6	37.5	62.5	0.1	0.4	75	270
1976	144.0	453.0	6.0	68.5	0.7	2.2	80	252
1977	150.5	420.5	0	68.5	1.2	3.4	96	268
1978	146.3	379.1	0	68.5	1.4	3.6	102	264
1979	247.0	595.4	47.5	116.0	1.9	4.6	125	301
1980	305.0	659.0	17.0	133.0	2.5	5.4	121	261
1981	282.1	544.3	-14.7	118.3	2.3	4.4	185	357
1982	442.8	779.5	57.1	175.4	4.1	7.2	210	370
1983	523.4	850.7	21.1	196.5	6.2	10.1	222	361
1984	566.1	859.3	7.0	203.5	9.3	14.1	252	383
1985	666.8	955.8	22.0	225.5	23.5	33.7	274	393
1986	706.1	983.6	55.4	280.9	27.1	37.8	301	419
1987	816.6	1092.9	-3.1	277.8	29.4	39.3	344	460
1988	885.0	1126.6	32.7	310.5	29.7	37.8	375	477
1989	1006.3	1202.0	63.3	373.8	28.9	34.5	380	454
1990	1140.4	1284.1	58.0	431.8	33.7	37.9	401	452
1991	1435.2	1549.4	22.2	454.0	42.8	46.2	476	514
1992	1449.1	1519.3	57.0	511.0	51.7	54.2	498	522
1993	1335.5	1370.8	-	511.0	49.2	50.5	477	490
1994	1152.7	1170.4	-	511.0	57.4	58.3	485	492
1995	1078.1	1083.9	-	-	61.3	61.6	488	491
1996	900.4	900.4	-	-	70.0	70.0	490	490

* Reaaliset markkamäärät on deflatoitu kuluttajahintaindeksillä vuoden 1996 hintatasoon.

** Lomapäivän hinta = vuoteen 1989 asti vuosilomapäivän hinta, vuodesta 1990 alkaen vuosiloma-, sijaisapu- ja viikkovapaapäivän hinta

Lähde: Sihvola 1992, s. 63 - 65; Maataloustulosopimukset 1992; STM 1993a, s. 13 - 15; Mela 1996a, 1997g; VN 1997.

Liite 4. Esimerkki lomasihiteereille lähetetystä tilojen valintaohjeesta

MAIDONTUOTANTOTILAT

Ohje maatilojen valintaan

Valitse neljä tilaa, ja täytä yksi kysymyslomake kultakin tilalta. Valitse tilat seuraavasti:

Kaksi tilaa, jotka täyttävät seuraavat kaksi vaatimusta:

- 1) Tilan päätuotantosuuntana on ollut vuosina 1992, 1996 ja 1997 maidontuotanto.
- 2) Tilalla oli vuoden 1996 vuosilomahakemuksen mukaan noin 10 - 14 lypsylehmää ja korkeintaan 15 muuta nautaeläintä. (Älä ota muiden nautaeläinten määrässä huomioon juottovasikoita.)

Jos vaatimukset täyttäviä tiloja on enemmän kuin kaksi, valitse niistä - jos mahdollista - yksi sellainen tila, jolla oli vuonna 1996 yksi lomaan oikeutettu yrittäjä ja yksi sellainen tila, jolla oli vuonna 1996 kaksi lomaan oikeutettua yrittäjää. Jos yhden ja kahden yrittäjän tiloja on tätä enemmän, valitse niistä aakkosjärjestyksessä yrittäjän sukunimen mukaan ensimmäinen ehdot täyttävä tila.

Kaksi tilaa, jotka täyttävät seuraavat kaksi vaatimusta:

- 1) Tilan päätuotantosuuntana on ollut vuosina 1992, 1996 ja 1997 maidontuotanto.
- 2) Tilalla oli vuoden 1996 vuosilomahakemuksen mukaan noin 22 - 26 lypsylehmää ja korkeintaan 30 muuta nautaeläintä. (Älä ota muiden nautaeläinten määrässä huomioon juottovasikoita.)

Jos vaatimukset täyttäviä tiloja on enemmän kuin kaksi, valitse niistä - jos mahdollista - yksi sellainen tila, jolla oli vuonna 1996 yksi lomaan oikeutettu yrittäjä ja yksi sellainen tila, jolla oli vuonna 1996 kaksi lomaan oikeutettua yrittäjää. Jos yhden ja kahden yrittäjän tiloja on tätä enemmän, valitse niistä aakkosjärjestyksessä yrittäjän sukunimen mukaan ensimmäinen ehdot täyttävä tila.

Jos kunnassa ei ole riittävästi tiloja, joiden eläinmäärä on mainittujen rajojen sisällä, valitse maidontuotantotilat, joiden eläinmäärä on lähinnä näitä rajoja.

Liite 5.

KYSYMYSLOMAKE MAATALOUSYRITTÄJIEN LOMITUSPALVELUT

Kirjoita vastaus sille varattuun tilaan tai ympäröi sopivan vaihtoehdon kohdalla oleva numero.

1. Kunnan nimi _____

A. TILAN TIEDOT

2. Mikä on tilan päätuotantosuunta, ja kuinka paljon tilalla oli/on vuosilomahakemuksen mukaan eläimiä ja kotieläinyksikköjä?

päätuotantosuunta		eläimiä	kotieläinyksikköjä (ky) yhteensä
1 maidontuotanto		lypsylehmiä	
	v. 1992	_____ kpl	_____ ky
	v. 1996	_____ kpl	_____ ky
	v. 1997	_____ kpl	_____ ky
2 porsastuotanto		emakkoja	
	v. 1992	_____ kpl	_____ ky
	v. 1996	_____ kpl	_____ ky
	v. 1997	_____ kpl	_____ ky
3 sianlihantuotanto		lihasikoja	
	v. 1992	_____ kpl	_____ ky
	v. 1996	_____ kpl	_____ ky
	v. 1997	_____ kpl	_____ ky
4 kananmunantuotanto		kanoja	
	v. 1992	_____ kpl	_____ ky
	v. 1996	_____ kpl	_____ ky
	v. 1997	_____ kpl	_____ ky

3. Kuinka monta vuosilomaan oikeutettua yrittäjää tilalla oli/on?

v. 1992 _____ kpl

v. 1996 _____ kpl

v. 1997 _____ kpl

4. Jos tilan vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien määrä oli v. 1992 suurempi kuin v. 1996 tai v. 1997, johtuuko yrittäjien määrän väheneminen lomituspalvelusäädöksiin v. 1992 jälkeen tehdyistä muutoksista (esim. yrittäjällä ei ole MYEL-vakuutusta tai yrittäjä ei ole työ- tai virkasuhteensa vuoksi oikeutettu vuosilomaan)?

1 kyllä

0 ei

5. Mikä on yrittäjän sukupuoli ja syntymävuosi?

I yrittäjä
1 nainen
2 mies
syntymävuosi _____

II yrittäjä
1 nainen
2 mies
syntymävuosi _____

6. Käytettiinkö/käytetäänkö tilalla?

	kunnan järjestämää lomitusta	itse järjestettyä lomitusta, jossa lomittaja on lomituspalvelu- itsenäinen yrittäjään yrityksen tms. ammatin- työsuhhteessa lomittaja harjoittaja oleva lomittaja
v. 1996	1	2 3 4
v. 1997	1	2 3 4

B. VUODEN 1992 LOMATIEDOT

7. Kuinka monta päivää yrittäjä piti vuosilomaa ja viikkovapaata v. 1992? (Ota vuosilomapäivien määrässä huomioon kalenterivuonna 1992 pidetyt vuosilomapäivät riippumatta siitä, minkä lomakauden päiviä ne olivat. Ota viikkovapaapäivien määrässä huomioon v. 1992 pidetyt vuodelta 1991 mahdollisesti siirretyt viikkovapaapäivät.)

I yrittäjä
vuosilomaa _____ pv
viikkovapaata _____ pv

II yrittäjä
vuosilomaa _____ pv
viikkovapaata _____ pv

8. Mikä oli yrittäjän vuosilomapäivän keskimääräinen pituus v. 1992? (Ilmoita päivän pituus yhden desimaalin tarkkuudella, esim. 6,5 h.)

I yrittäjä _____ h

II yrittäjä _____ h

9. Mikä oli yrittäjän viikkovapaa- ja sijaisapupäivän keskimääräinen pituus v. 1992? (Ilmoita päivän pituus yhden desimaalin tarkkuudella.)

I yrittäjä _____ h

II yrittäjä _____ h

10. Mikä oli yrittäjän keskimääräinen viikkovapaamaksu v. 1992?

I yrittäjä _____ mk/pv

II yrittäjä _____ mk/pv

11. Jos tilalla oli v. 1992 kaksi lomaan oikeutettua yrittäjää, jotka pitivät viikkovapaata samanaikaisesti, kuinka monelta päivältä viikkovapaamaksu laskutettiin vain toiselta yrittäjältä?

(V. 1992 yrittäjien pitäessä viikkovapaansa samanaikaisesti viikkovapaamaksu oli mahdollista jättää toisen yrittäjän osalta laskuttamatta, jos lomittaja selviytyi tilan töistä säännöllisen päivittäisen työaikansa puitteissa.)

_____ pv

12. Kuinka monta päivää yrittäjälle annettiin sijaisapua v. 1992?

I yrittäjä _____ pv

II yrittäjä _____ pv

13. Mikä oli yrittäjän sijaisapumaksu, ja kuinka monelta tunnilta maksu laskutettiin v. 1992? (V. 1992 sijaisapumaksu laskutettiin enintään 6 tunnilta vuorokaudessa ja 90 tunnilta kalenterikuukaudessa. Jos yrittäjän sijaisapumaksu oli 0 mk/h, ilmoita yrittäjälle ilman maksua annettujen tuntien määrä.)

a) muut kuin varusmiespalveluksen tai aikuiskoulutuksen perusteella annetut sijaisavut

I yrittäjä

maksu _____ mk/h, yhteensä _____ h

II yrittäjä

maksu _____ mk/h, yhteensä _____ h

b) varusmiespalveluksen tai aikuiskoulutuksen perusteella annetut sijaisavut (V. 1992 maksu oli näissä sijaisavuuissa korkeimman maksuluokan mukaisesti 26,60 mk/h.)

I yrittäjä _____ h

II yrittäjä _____ h

14. Kuinka monta tuntia yrittäjä käytti maksullista lomittaja-apua, ja mikä oli tämän lomittaja-avun keskimääräinen maksu v. 1992?

I yrittäjä

_____ h, maksu _____ mk/h

II yrittäjä

_____ h, maksu _____ mk/h

15. Jos tilalla oli kaksi lomaan oikeutettua yrittäjää v. 1992, niin kuinka monta lomapäivää yrittäjät pitivät samanaikaisesti? (Ota huomioon samanaikaiset vuosiloma-, viikkovapaa- ja sijaisapupäivät sekä maksullisen lomittaja-avun päivät.)

_____ pv yhteensä, joista _____ pv samanaikaisia vuosilomapäiviä

C. VUODEN 1996 LOMATIEDOT

16. Kuinka monta päivää/tuntia yrittäjä piti vuosilomaa ja viikkovapaata v. 1996? (Ota päivien määrässä huomioon myös v. 1996 pidetyt vuodelta 1995 mahdollisesti siirretyt vuosilomapäivät.)

I yrittäjä

a) vuosilomapäiviä _____ pv

ja näiden päivien lisäksi vuosilomista _____ h työllistämismääräytteen täyttämiseen

b) viikkovapaaapäiviä _____ pv, joista _____ pv 50 %:n pyhäpäiväkorotuksella,

ja näiden päivien lisäksi viikkovapaasta _____ h työllistämismääräytteen täyttämiseen

II yrittäjä

a) vuosilomapäiviä _____ pv

ja näiden päivien lisäksi vuosilomista _____ h työllistämismääräytteen täyttämiseen

b) viikkovapaaapäiviä _____ pv, joista _____ pv 50 %:n pyhäpäiväkorotuksella,

ja näiden päivien lisäksi viikkovapaasta _____ h työllistämismääräytteen täyttämiseen

17. Mikä oli yrittäjän vuosilomapäivän keskimääräinen pituus v. 1996? (Ilmoita päivän pituus yhden desimaalin tarkkuudella ja ilman mahdollisia työllistämismenvelvoitteita.)

I yrittäjä _____ h

II yrittäjä _____ h

18. Mikä oli yrittäjän viikkovapaa- ja sijaisapupäivän keskimääräinen pituus v. 1996? (Ilmoita päivän pituus yhden desimaalin tarkkuudella, ilman mahdollisia työllistämismenvelvoitteita ja ilman laskutukseen tehtyä tuntien ylöspäin pyöristystä.)

I yrittäjä _____ h

II yrittäjä _____ h

19. Mikä oli yrittäjän keskimääräinen viikkovapaamaksu v. 1996? (Ilmoita keskimääräinen maksu ilman 50 %:n pyhäpäiväkorotusta.)

I yrittäjä _____ mk/h

II yrittäjä _____ mk/h

20. Kuinka monta päivää yrittäjälle annettiin sijaisapua v. 1996?

I yrittäjä _____ pv

II yrittäjä _____ pv

21. Mikä oli yrittäjän sijaisapumaksu, ja kuinka monelta tunnilta maksu laskutettiin v. 1996? (Äitiysrahakauden sijaisaputiedot kysytään kohdassa 22., joten älä ota tässä kohdassa huomioon äitiysrahakauden sijaisaputietoja.)

I yrittäjä

a) maksu _____ mk/h, yhteensä _____ h

b) alennettu maksu yli 90 tunnin sijaisavuissa (V. 1996 yli 90 tunnin sijaisavuissa maksun perusteena olevaa työtuloa ja siten sijaisapumaksua voitiin 90 tunnin jälkeen alentaa.)
maksu _____ mk/h, yhteensä _____ h

II yrittäjä

a) maksu _____ mk/h, yhteensä _____ h

b) alennettu maksu yli 90 tunnin sijaisavuissa
maksu _____ mk/h, yhteensä _____ h

22. Mikä oli äitiysrahakaudella I/II yrittäjän sijaisapumaksu, ja kuinka monelta tunnilta maksu laskutettiin v. 1996? (V. 1996 sijaisapumaksu perittiin äitiysrahakaudelta 50 %:lla alennettuna.)

a) maksu _____ mk/h, yhteensä _____ h

b) alennettu maksu yli 90 tunnin sijaisavuissa
maksu _____ mk/h, yhteensä _____ h

23. Korotettiin ko yrittäjän sijaisapumaksua 50 %:lla yrittäjän työ- tai virkasuhteen tai YEL-vakuutuksen perusteella v. 1996?

I yrittäjä
1 kyllä
0 ei

II yrittäjä
1 kyllä
0 ei

24. Kuinka monta tuntia yrittäjä käytti maksullista lomittaja-apua v. 1996?

I yrittäjä

_____ h työllistämismisvelvoitteen täyttämiseen (Maksu oli II kuntakalleusluokassa 1.10.1996 asti 38,24 mk/h ja tämän jälkeen 39,49 mk/h.)

ja tämän lisäksi maksullista lomittaja-apua "täyttä korvausta" vastaan _____ h, maksu _____ mk/h

II yrittäjä

_____ h työllistämismisvelvoitteen täyttämiseen

ja tämän lisäksi maksullista lomittaja-apua "täyttä korvausta" vastaan _____ h, maksu _____ mk/h

25. Jos tilalla oli kaksi lomaan oikeutettua yrittäjää v. 1996, niin kuinka monta lomapäivää yrittäjät pitivät samanaikaisesti? (Ota huomioon samanaikaiset vuosiloma-, viikkovapaa- ja sijaisapupäivät sekä "täyttä korvausta" vastaan pidetyt päivät. Älä ota huomioon työllistämismisvelvoitteen täyttämiseen käytettyjä tunteja.)

_____ pv yhteensä, joista

_____ pv samanaikaisia vuosilomapäiviä

_____ pv samanaikaisia viikkovapaaapäiviä

D. VUODEN 1997 LOMATIEDOT

26. Kuinka monta päivää/tuntia yrittäjä käytti 100 tunnin maksullista lomittaja-apua ajalla 1.1. - 30.4.1997?

I yrittäjä

kokonaisina päivinä _____ pv

ja näiden päivien lisäksi lomapäiviensä täydentämiseen _____ h

II yrittäjä

kokonaisina päivinä _____ pv, joista _____ pv samanaikaisesti I yrittäjän kanssa,

ja näiden päivien lisäksi lomapäiviensä täydentämiseen _____ h

27. Jos tilalla on v. 1997 kaksi lomaan oikeutettua yrittäjää, niin kuinka monta vuosilomapäivää yrittäjät arvioi mukaan pitävät samanaikaisesti v. 1997?

_____ pv

E. KUNNAN LOMITUSPALVELUT

28. Kuinka monta vuosilomaan oikeutettua yrittäjää kunnassa on v. 1997?
_____ kpl

29. Kuinka monelta yrittäjältä vuosiloma-oikeus poistui?

- v. 1993 alusta, koska eläinmäärän edellytettiin olevan 4 ky:ä aiemman 2 ky:n sijasta _____ kpl
- v. 1993 alusta, koska yrittäjällä ei ollut MYEL-vakuutusta _____ kpl
- v. 1996 alusta, koska yrittäjällä ei ollut pakollista MYEL-vakuutusta _____ kpl
- v. 1996 alusta, koska päätoimisen karjalalouden harjoittajan määritelmää muutettiin _____ kpl

30. Kuinka monelta yrittäjältä on lopetettu yli 365 päivän sijaisapu v. 1997 alussa voimaan tulleiden säädösmuutosten vuoksi?
_____ kpl

31. Kuinka suuri osa yrittäjien esittämistä lomapyynnöistä on voitu toteuttaa 1.1. - 30.4.1997?

noin _____ % sijaisapupyynnöistä

noin _____ % 100 tunnin maksullisen lomittaja-avun pyynnöistä

32. Onko lomittajia irtisanoutunut osa-aikaistamisen tai työajan kiristymisen vuoksi siinä määrin, että lomittajien puute vaikeuttaa lomitusten järjestämistä?

1 kyllä

0 ei

33. Jos vastasit kohtaan 32. "kyllä", niin onko jonkun tuotantosuunnan lomitusten järjestämisessä ollut irtisanoutumisten vuoksi keskimääräistä enemmän vaikeuksia?

1 kyllä, minkä tuotantosuunnan _____

0 ei

34. Tähän kohtaan voit kirjoittaa mielipiteitäsi lomituspalvelujen kehittämisestä sekä arvioida siitä, miten säädösmuutokset ovat vaikuttaneet eri tuotantosuuntien lomituspalveluihin.

KIITOS VASTAUKSESTASI!

Liite 6. Tilastolliset menetelmät

Tutkimusaineiston tilastollinen analysointi tehtiin SPSS for Windows 7.5 -ohjelmalla. Muuttujista laskettiin frekvenssijakaumia sekä keski- ja hajontalukuja. Tilastollisten testien avulla selvitettiin, vaihtelivatko muun muassa lomituspalvelujen käyttö, lomapäivien pituus ja käyttäjämaksut tilan tuotannonhaaran, vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärän sekä eläinmäärän mukaan. Ennen tilastollisten testien valintaa testattiin, täyttyvätkö parametristen testien (riippumattoman otoksen t-testi, yksisuuntainen varianssianalyysi ja Tukeyn testi) edellytykset: testattavien ryhmien muuttujien on oltava normaalijakautuneita ja muuttujien varianssien yhtäsuuria (Ranta ym. 1994). Normaalijakautuneisuutta selvitettiin tekemällä kaikkien tutkittavien ryhmien muuttujille Lillieforsin testi, joka on normaalijakautuneisuuden tutkimiseen soveltuva modifikaatio Kolmogorovin-Smirnovin testistä (Nummenmaa ym. 1997, s. 86; Ranta ym. 1994). Ryhmien muuttujien varianssien yhtäsuuruutta tutkittiin Levenen testillä. Kaikissa ryhmissä vain muutamat muuttujat noudattivat normaalijakaumaa, ja myös varianssit olivat usein erisuuruisia. Muuttujien jakaumat yritettiin muuttaa normaaliksi ja varianssit yhtäsuuriksi muuttujamuunnosten avulla (Ranta ym. 1994). Ensin aineiston muuttujille tehtiin logaritimuunnokset $X' = \log_{10}(X + 1)$, mutta niiden tekeminen ei vaikuttanut merkittävästi jakaumiin tai variansseihin. Seuraavaksi tehtiin erityisesti jakaumaltaan vasemmalle vinoille muuttujille sopiva potenssiin korottaminen ($X' = X^{10}$). Tälläkään muuttujamuunnoksella ei kuitenkaan ollut toivottua vaikutusta.

Ranta ym. (1994) toteavat, että jos poikkeamat parametristen testien edellytyksistä ovat kohtuullisia, ne eivät vaikuta suuresti testien tuloksiin. Kuitenkin silloin jos selvästi normaalijakautuneisuuden ja varianssien yhtäsuuruuden edellytykset ja yksisuuntaisessa varianssianalyysissä ryhmäkokojen samankaltaisuuden edellytykset eivät täyty, testaus tulisi parametristen testien sijasta suorittaa ei-parametrisillä testeillä. Tämän vuoksi tutkimusaineiston suhdeasteikollisten muuttujien tilastollisessa analysoinnissa päädyttiin käyttämään ei-parametrisiä testejä, jotka edellyttävät muuttujilta ainoastaan niiden jakaumien jatkuvuutta. Yrittäjien lukumäärän ja eläinmäärän sekä vuodeksi 1996 valitun lomitustuodon vaikutuksia yrittäjien lomituspalveluihin selvitettiin Mannin-Whitneyn U-testillä, joka on teholtaan lähes t-testin veroinen. Mannin-Whitneyn -testissä testaus perustuu järjestyslukuihin, jotka on saatu asettamalla havaintoaineisto suuruusjärjestykseen ja korvaamalla havainnot järjestysluvuilla (Ranta ym. 1994). Tuotannonhaarojen välisiä eroja testattiin Kruskalin-Wallisn yksisuuntaisella varianssianalyysillä, joka on usean ryhmän vertailuun sopiva yleistys Mannin-Whitneyn testistä. Kruskalin-Wallisn testi osoittaa parametrisen varianssianalyysin tapaan ainoastaan sen, eroavatko ryhmäkeskiarvot toisistaan (Ranta ym. 1994). Sitä, minkä ryhmien välillä erot ovat, ei testin tuloksesta nähdä, vaan ne pitäisi paikallistaa Tukeyn testiä vastaavalla ei-parametrisellä menetelmällä. Esimerkiksi Tamhanen T12-testi ei edellytä varianssien yhtäsuuruutta,

mutta muuttujien tulisi kuitenkin olla normaalijakautuneita. Lisäksi monien ei-parametristen parittaiseen vertailuun soveltuviin testien käytön vaatimuksena on, että havaintojen määrän tulisi eri ryhmissä olla lähes yhtä suuri. Koska tutkimusaineistossa oli kananmunantuotantotilojen yrittäjiä vähemmän kuin muiden tuotannonhaarojen yrittäjiä, päätettiin, että parittaisen vertailun testejä ei tehdä ja että ryhmien välisiä eroja tulkitaan vain ryhmien keskiarvojen perusteella.

Ei-parametristen testien lisäksi tilastolliset ajot tehtiin myös parametrisillä testeillä, jotta nähtiin, kuinka paljon ei-parametristen testien ja parametristen testien tulokset eroavat toisistaan. Ainoastaan muutaman muuttujan kohdalla parametrinen testi antoi tilastollisesti merkitsevän tuloksen, vaikka ei-parametrisen testin mukaan tilastollista eroa ei ollut.

Edellä mainittujen vaikutusten lisäksi tutkittiin tilastollisin menetelmin sitä, olivatko paljon sijaisapupäiviä pitäneiden yrittäjien sijaisapumaksut olleet halvempia kuin vähemmän sijaisapua käyttäneiden maksut. Samanlaista yhteyttä etsittiin myös viikkovapaapäivien määrän ja maksettujen viikkovapaamaksujen välillä. Lisäksi tutkittiin, olivatko paljon sijaisapua pitäneet maidontuotantotilojen yrittäjät ostaneet paljon myös viikkovapaata. Koska muuttajat eivät olleet normaalijakautuneita, laskettiin kyseisille muuttujille Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin (r_s). Sen käyttö edellyttää muuttujilta ainoastaan niiden jakaumien jatkuvuutta.

Taustamuuttujista tilan vuosilomaan oikeutettujen yrittäjien lukumäärä ja vuodeksi 1996 valittu lomitusmuoto ristiintaulukoitiin tuotannonhaaran suhteen. Mahdollisia eroja etsittiin Pearsonin ei-parametrisellä χ^2 -testillä. Yrittäjien iän jakautumista eri tuotannonhaaroissa tutkittiin Kruskalin-Wallisn yksisuuntaisella varianssianalyysillä. Verrattaessa aineiston yrittäjien lomituspalveluja koko maan yrittäjien lomituspalveluihin testisuureena käytettiin parametristä t-testiä, vaikka jakauman muotoa ja varianssien yhtä suuruutta koskevat edellytykset eivät täytyneetkään. Tältä osin tuloksiin tulee suhtautua varauksella.

Liite 7. Aineiston ja menetelmien luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuus käsittää sisäisen ja ulkoisen luotettavuuden. Sisäisen luotettavuuden määrittävät mittauksen validiteetti eli pätevyys ja reliabiliteetti eli pysyvyys. Validiteetillä tarkoitetaan mittauksen tai menetelmän kykyä antaa tietoja siitä, mitä halutaan mitata. Validiteetti on huono, jos tutkimustuloksiin sisältyy selvä systemaattinen harha. Realiabiliteetillä tarkoitetaan mittauksen tai menetelmän kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia. Reliabiliteetti on sitä huonompi, mitä enemmän tutkimustuloksissa on sattumanvaraisuutta. Ulkoinen luotettavuus kertoo aineiston edustavuudesta eli siitä, kuinka hyvin aineisto edustaa perusjoukkoa.

Tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti

Tutkimusaineiston validiteetti pyrittiin saamaan hyväksi perehtymällä huolellisesti tutkimusaiheeseen ennen kysymyslomakkeen laadintaa. Myös kysymyslomakkeen testauksella oli tärkeä merkitys validiteetin parantamisessa. Lisäksi kysymysten ymmärtämisen varmistamiseksi ja vanhojen lomitussäädösten mieleen palauttamiseksi annettiin muutamien kysymysten (kysymykset 4, 11, 13, 21 ja 24, liite 5) yhteydessä lisätietoja kysyttävistä asioista. Valtaosin kysymykset lienee ymmärretty oikein. Kuitenkin kysymysten 15 ja 24, jotka koskivat kahden yrittäjän tiloilla samanaikaisesti pidettyjä lomapäiviä, validiteetti lienee huono, sillä kysymyksissä ei annettu vastausohjetta tilanteeseen, jossa toinen yrittäjä oli ollut vuosilomalla esimerkiksi toisen yrittäjän sijaisavun aikana. Lisäksi muutamat vastaajat näyttivät ymmärtäneen kysymyksen väärin ilmoittaessaan siinä tilan yrittäjien yhteenlasketut lomapäivät. Myöskään siitä, kuinka tarkkaan vastaajat laskivat kunkin tilan samanaikaisten päivien määrän, ei voida olla varmoja. Tutkimusmenetelmän osalta validiteettiä parantaa se, että koska parametristen testien edellytykset eivät täyttyneet, aineiston tilastollisessa analysoinnissa käytettiin ei-parametrisiä testejä.

Tutkimusaineiston reliabiliteettiä pyrittiin nostamaan harkinnanvaraisella näytteellä, jossa määriteltiin etukäteen tutkimusjoukkoon haluttavien tilojen tuotannonhaara, eläinmäärä ja yrittäjien lukumäärä. Aineistoon tavoiteltiin siten yhdenmukaisia tilaryhmiä, jotta mahdolliset erot ryhmien taustatiedoissa eivät peittäisi alleen lomituspalvelujen käytön eroja. Reliabiliteetin parantamiseksi tutkimustilojen määrää pyrittiin lisäämään muistuttamalla vastaamatta jättäneitä lomasitteereitä puhelimitse ja muistutuskirjeellä. Lisäksi samaan aikaan muistutuskirjeiden kanssa valittiin kyselyyn vielä neljä uutta kuntaa (ks. luku 4.1). Tutkimusaineiston tilamäärä saatiinkin sekä kokonaisuutena että tuotannonhaaroittain lähelle alkuperäistä tavoitetta. Tosin eri tuotannonhaaroissa tilat eivät jakautuneet eläinmäärältään tasaisesti keskikokoisiin ja suuriin tiloihin. Vaikka aineiston tiloissa oli vuonna 1996 enemmän yhden yrittäjän tiloja kuin vuonna 1992, tuotannonhaarojen vertailuun tällä ei ollut vaikutusta, koska jakauma oli kaikissa tuotannonhaaroissa samansuuntainen.

Lomituspalvelujen arvon reliabiliteettiä huonontaa se, että arvo perustuu tyyppi-yrittäjryhmästä riippuen ainoastaan 16 - 22 tilan ja 24 - 36 yrittäjän tietoihin.

Aineiston edustavuus

Aineiston tiloissa oli harkinnanvaraisesta näytteestä johtuen koko maan kotieläintiloihin verrattuna suhteellisesti vähemmän maidontuotantotiloja ja enemmän sika- ja kanatiloja. Koska aineisto kerättiin pääasiassa kunkin tutkittavan tuotannonhaaran päätuotantoalueilta, tilat eivät myöskään alueellisesti edustaneet kaikkia kyseistä tuotantoa harjoittavia tiloja. Tutkimusjoukkoon pyrittiin saamaan eläinmäärältään sekä keskikokoisia että kaksi kertaa keskikokoa suurempia tiloja ja vaikka tässä tavoitteessa ei täysin onnistuttu, tilan päätuotantoeläinten lukumäärä oli aineiston tiloilla keskimääräistä suurempi.

Aineiston yrittäjien keski-ikä vuonna 1996 oli 46,4 vuotta. Vaikka valtakunnallista tietoa lomaan oikeutettujen yrittäjien keski-ikästä ei ole saatavana, voidaan aineiston yrittäjien olettaa ikänsä puolesta edustavan melko hyvin perusjoukkoa, sillä vuoden 1996 maatilarekisterin (1996, s. 93) mukaan maataloustuotantoa harjoittavien aktiivitulojen yrittäjien keski-ikä oli myös 46,4 vuotta. Aineiston yrittäjistä kananmunantuottajat olivat hieman iäkkäämpiä kuin muut yrittäjät, sillä kanatilallisten keski-ikä oli 49,5 vuotta. Ero muihin tuotannonhaaroihin ei ollut tilastollisesti merkitsevä ($H = 7,722$, $p = 0,052$). Vuodelta 1992 aineiston yrittäjien keski-ikää ei voi määrittää, sillä kysymyslomakkeessa oli varattu tilaa vain yhden yrittäjäparin syntymävuosien ilmoittamiseen. Näin ollen vuoden 1992 jälkeen mahdollisesti tehdyissä sukupolvenvaihdoksissa tuotannosta luopuneiden yrittäjien syntymävuodet eivät ilmenneet lomakkeelta.

Aineiston tiloista yhden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tiloja vuonna 1992 oli 28 %, vuonna 1996 osuus oli 47 %, ja vuonna 1997 se nousi 50 %:iin. Muilla aineiston tiloilla oli kaksi lomaan oikeutettua. Koko maassa yhden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tiloja vuonna 1992 oli 40 %, joten aineiston tiloissa niitä oli suhteessa vähemmän. Vuoden 1996 osalta aineiston tilojen jakautuminen yhden ja kahden yrittäjän tiloihin vastasi valtakunnallista jakautumista, sillä koko maassa yhden yrittäjän tilojen osuus oli 43 %. Tilan yrittäjien lukumäärä ei eronnut tilastollisesti merkitsevästi eri tuotannonhaaroissa (vuonna 1992 $\chi^2 = 0,982$, $p = 0,806$ ja vuonna 1996 $\chi^2 = 3,332$, $p = 0,343$), vaikka esimerkiksi vuonna 1992 kolmasosalla lypsykarjatiloiista ja neljäsosalla emakkotiloista oli yksi yrittäjä. Vuonna 1996 yhden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tiloja oli eniten lypsykarjatiloiissa (52 %) ja vähiten kanatiloissa (39 %).

Kunnallisia lomituspalveluja aineiston yrittäjistä oli vuonna 1996 käyttänyt 89 %. Itse lomituksensa järjestäneitä yrittäjiä oli ollut 11 %. Vuonna 1997 kunnallisia lomituspalveluja hyödyntäneiden osuus oli vähentynyt 85 %:iin. Myös koko maassa itse lomituksensa järjestäviä yrittäjiä on ollut suhteellisesti lähes saman verran (7 % vuonna 1996 ja 10 % vuonna 1997). Tutkimustiloista eniten itse lomituksensa

järjestäneitä oli vuonna 1996 kananmunantuottajissa (24 %) ja sianlihantuottajissa (18 %). Emakkotilallisista joka kymmenes oli järjestänyt lomansa itse. Lypsykarjatilallisista sen sijaan kaikki olivat ottaneet lomittajan kunnan kautta. Ero tuotannonhaarojen välillä oli tilastollisesti merkitsevä ($\chi^2 = 23,062$, $p = 0,000$). Melkein kaikilla lomituksensa itse järjestävillä tutkimusjoukon tiloilla lomittaja oli otettu työsuhteeseen tilalle. Vain muutamilla kanatiloilla lomitukset oli tehnyt itsenäinen lomituspalveluja tarjoava ammatinharjoittaja.

Vuosilomapäiviä tutkimusaineiston yrittäjät olivat pitäneet vuonna 1992 vähemmän ja vuonna 1996 lähes saman verran kuin koko maassa keskimäärin (liitetaulukko 7.1). Sijaisapua ja viikkovapaata käyttäneitä aineistossa oli suhteellisesti vähemmän kuin koko maassa, ja vuonna 1996 myös sijaisapupäiviä oli myönnetty heille vähemmän. Viikkovapaapäivien määrä ei sen sijaan eronnut tilastollisesti merkitsevästi tutkimustilojen ja koko maan yrittäjien välillä.

Liitetaulukko 7.1. Aineiston yrittäjien ja koko maan yrittäjien lomituspalvelujen käyttö vuosina 1992 ja 1996.

	1992				1996			
	Aineisto	Koko maa	t-testi-suureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)	Aineisto	Koko maa	t-testi-suureen arvo	Eron merkitsevyys (p-arvo)
Vuosiloma (Vl)								
Vl-okeutettujen yrittäjien lkm	348	85932			310	60989		
Vl-päivät/Vl-okeutettu, kpl	20,1	21,0	-2,597	0,010	19,9	19,6	0,862	0,389
Sijaisapu (Sa)								
Sa:a pitäneiden yrittäjien lkm	67	22 596			70	16 101		
Sa:a pitäneet yrittäjät, %*	19,3	26,3			22,6	26,4		
Sa:a päivät/Vl-okeutettu, kpl	8,3	10,8	-1,346	0,179	6,0	9,3	-2,997	0,003
Sa-päivät/Sa:a pitänyt, kpl	40,6	41,2	-0,700	0,945	24,2	35,2	-2,923	0,005
Viikkovapaa (Vv)								
Vv:ta pitäneiden yrittäjien lkm	61	23 354			66	15 440		
Vv:ta pitäneet yrittäjät, %*	17,5	27,2			21,3	25,3		
Vv-päivät/Vv-okeutettu, kpl	1,5	2,0	-2,483	0,014	1,3	1,2	0,544	0,587
Vv-päivät/Vv:ta pitänyt, kpl	7,6	7,4	0,363	0,718	5,5	4,9	1,218	0,228

*%-osuus vuosilomaan oikeutetuista yrittäjistä

Lähde: Koko maan tietojen osalta STM 1993b; Mela 1997c.

Liite 8. Tyyppiyrittäjien lomituspalvelujen arvot vuosina 1992 ja 1996 sekä arvio vuodelle 1997

Liitetaulukko 8.1. Keskikokoisen maidontuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvo.

Vuosi 1992

Lomitustunnit	pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma	20,7	6,41	132,7
Viikkovapaa	2,8	6,41	17,9
Sijaisapu	10,6	6,41	67,9
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus	0,0		0,0
Yhteensä			218,6

Bruttoarvo	mk/h	h	mk
	88,48	218,6	19340,0

Maksut	pv	laskutet. h/pv	h	mk/yks.*	mk
Viikkovapaa	2,8			93,56	262,0
Sijaisapu	10,6	6,00	63,60	7,56	480,8
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,0		0,0
Yhteensä					742,8

Arvo (= nettoarvo) 18597,3

Vuosi 1996

Lomitustunnit	pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma	22,3	6,41	142,9
Viikkovapaa	5,9	6,41	37,8
Sijaisapu	10,6	6,41	67,9
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus	0,0		0,0
Yhteensä			248,8

Työllistämistunnit	yht. h
Vuosilomasta	2,3
Viikkovapaasta	2,9
Maksullisesta lomittaja-avusta	0,3
Yhteensä	5,5

Tunnit yhteensä 254,3

Bruttoarvo	mk/h	h	mk
	88,48	254,3	22496,3

Maksut	pv	h/pv	laskutet. h	mk/h	mk
Viikkovapaa, arki	5,9	6,41	38,00	25,53	970,1
Viikkovapaa, pyhäkorotus 50 %	0,9	6,41	5,77	12,77	73,6
Viikkovapaa, työllistämistunnit			2,90	25,53	74,0
Sijaisapu	10,6	6,41	68,00	20,67	1405,5
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, työllistämistunnit			0,30	38,24	11,5
täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					2534,7

Arvo (= nettoarvo) 19961,5

* yks. = viikkovapaassa mk/pv ja muissa mk/h, deflatoitu kuluttajahintaindeksillä v. 1996 hintatasoon

Arvio vuodelle 1997

Lomitustunnit		pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma		22,3	6,41	142,9
Sijaisapu		10,6	6,41	67,9
Maksullinen lomittaja-apu,	1.1. - 30.4.			
päivät tuettuun hintaan	0,5	1,5	6,41	9,6
lisätunnit tuettuun hintaan	0,9			2,7
täysi korvaus		0,0		0,0
Yhteensä				223,2
		mk/h	h	mk
Bruttoarvo		88,48	223,20	19749,1
		h	mk/h	mk
Maksut				
Sijaisapu		67,95	20,67	1404,4
Sijaisapu, korotus 50 %		0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu,				
tuettuun hintaan		9,62	39,49	379,7
lisätunnit tuettuun hintaan		2,70	39,49	106,6
täysi korvaus		0,00		0,0
Yhteensä				1890,8
Arvo (= nettoarvo)				17858,3

Liitetaulukko 8.2. Suuren maidontuotantotilan tyypipyrittäjän lomituspalvelujen arvo.

Vuosi 1992

Lomitustunnit			pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma			21,5	7,50	161,3
Viikkovapaa			4,3	7,41	31,9
Sijaisapu			10,6	7,41	78,5
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,0		0,0
Yhteensä					271,7

Bruttoarvo		mk/h	h	mk
		88,48	271,7	24036,4

Maksut	pv	laskutet. h/pv	h	mk/yks.*	mk
Viikkovapaa	4,3			146,29	629,0
Sijaisapu	10,6	6,00	63,60	20,71	1317,2
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,0		0,0
Yhteensä					1946,2

Arvo (= nettoarvo)					22090,2
---------------------------	--	--	--	--	----------------

Vuosi 1996

Lomitustunnit			pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma			21,6	7,50	162,0
Viikkovapaa			3,4	7,41	25,2
Sijaisapu			10,6	7,41	78,5
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,0		0,0
Yhteensä					265,8

Työllistämistunnit				yht. h
Vuosilomasta				0,3
Viikkovapaasta				3,3
Maksullisesta lomittaja-avusta				0,2
Yhteensä				3,8

Tunnit yhteensä				269,6
------------------------	--	--	--	--------------

Bruttoarvo		mk/h	h	mk
		88,48	269,6	23852,8

Maksut	pv	h/pv	laskutet. h	mk/h	mk
Viikkovapaa, arki	3,4	7,41	26,00	36,00	936,1
Viikkovapaa, pyhäkorotus 50 %	0,3	7,41	2,22	18,00	40,0
Viikkovapaa, työllistämistunnit			3,30	36,00	118,8
Sijaisapu	10,6	7,41	79,00	22,09	1745,0
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, työllistämistunnit täysi korvaus			0,20	38,24	7,6
			0,00		0,0
Yhteensä					2847,6

Arvo (= nettoarvo)					21005,2
---------------------------	--	--	--	--	----------------

* yks. = viikkovapaassa mk/pv ja muissa mk/h, deflatoitu kuluttajahintaindeksillä v. 1996 hintatasoon

Arvio vuodelle 1997

Lomitustunnit		pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma		21,6	7,50	162,0
Sijaisapu		10,6	7,41	78,5
Maksullinen lomittaja-apu, päivät tuettuun hintaan	1.1. - 30.4.	0,5	7,41	11,1
lisätunnit tuettuun hintaan		1,1		3,3
täysi korvaus		0,0		0,0
Yhteensä				254,9
		mk/h	h	mk
Bruttoarvo		88,48	254,93	22556,3
		h	mk/h	mk
Maksut				
Sijaisapu		78,55	22,09	1735,1
Sijaisapu, korotus 50 %		0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, tuettuun hintaan		11,12	39,49	438,9
lisätunnit tuettuun hintaan		3,27	39,49	129,1
täysi korvaus		0,00		0,0
Yhteensä				2303,1
Arvo (= nettoarvo)				20253,2

Liitetaulukko 8.3. Keskikokoisen porsastuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvo.

Vuosi 1992

Lomitustunnit			pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma			21,9	5,94	130,1
Viikkovapaa			1,3	6,64	8,6
Sijaisapu			4,7	6,64	31,2
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,0		0,0
Yhteensä					169,9

Bruttoarvo			mk/h	h	mk
			88,48	169,9	15035,1

Maksut	pv	laskutet. h/pv	h	mk/yks.*	mk
Viikkovapaa	1,3			86,79	112,8
Sijaisapu	4,7	6,00	28,20	20,93	590,2
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,0		0,0
Yhteensä					703,1

Arvo (= nettoarvo)					14332,0
---------------------------	--	--	--	--	----------------

Vuosi 1996

Lomitustunnit			pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma			19,6	5,94	116,4
Viikkovapaa			0,1	6,64	0,7
Sijaisapu			4,7	6,64	31,2
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,0		0,0
Yhteensä					148,3

Työllistämistunnit				yht. h
Vuosilomasta				5,0
Viikkovapaasta				0,6
Maksullisesta lomittaja-avusta				0,0
Yhteensä				5,6

Tunnit yhteensä				153,9
------------------------	--	--	--	--------------

Bruttoarvo			mk/h	h	mk
			88,48	153,9	13620,7

Maksut	pv	h/pv	laskutet. h	mk/h	mk
Viikkovapaa, arki	0,1	6,64	1,00	21,50	21,6
Viikkovapaa, pyhäkorotus 50 %	0,0	6,64	0,00	10,75	0,0
Viikkovapaa, työllistämistunnit			0,70	21,50	15,1
Sijaisapu	4,7	6,64	32,00	19,62	627,8
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, työllistämistunnit			0,00	38,24	0,0
täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					664,4

Arvo (= nettoarvo)					12956,2
---------------------------	--	--	--	--	----------------

* yks. = viikkovapaassa mk/pv ja muissa mk/h, deflatoitu kuluttajahintaindeksillä v. 1996 hintatasoon

Arvio vuodelle 1997

Lomitustunnit		pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma		19,6	5,94	116,4
Sijaisapu		4,7	6,64	31,2
Maksullinen lomittaja-apu,	1.1. - 30.4.			
päivät tuettuun hintaan	0,2	0,6	6,64	4,0
lisätunnit tuettuun hintaan	0,1			0,3
täysi korvaus		0,0		0,0
Yhteensä				151,9
		mk/h	h	mk
Bruttoarvo		88,48	151,92	13441,5
		h	mk/h	mk
Maksut				
Sijaisapu		31,21	19,62	612,3
Sijaisapu, korotus 50 %		0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu,				
tuettuun hintaan		3,98	39,49	157,3
lisätunnit tuettuun hintaan		0,30	39,49	11,8
täysi korvaus		0,00		0,0
Yhteensä				781,5
Arvo (= nettoarvo)				12660,1

*Liitetaulukko 8.4. Keskikokoisen kananmunantuotantotilan tyyppiyrittäjän
lomituspalvelujen arvo.*

Vuosi 1992

Lomitustunnit			pv	h/pv	yh. h
Vuosiloma			19,4	3,61	70,0
Viikkovapaa			0,5	4,58	2,3
Sijaisapu			0,3	4,58	1,4
<u>Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus</u>			0,0		0,0
Yhteensä					73,7

Bruttoarvo			mk/h	h	mk
			88,48	73,7	6520,8

Maksut	pv	laskutet. h/pv	h	mk/yks.*	mk
Viikkovapaa	0,5			72,33	36,2
Sijaisapu	0,3	4,58	1,37	13,99	19,2
<u>Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus</u>			0,0		0,0
Yhteensä					55,4

Arvo (= nettoarvo)					6465,4
---------------------------	--	--	--	--	--------

Vuosi 1996

Lomitustunnit			pv	h/pv	yh. h
Vuosiloma			20,4	3,61	73,6
Viikkovapaa			0,3	4,58	1,4
Sijaisapu			0,3	4,58	1,4
<u>Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus</u>			0,0		0,0
Yhteensä					76,4

Työllistämistunnit				yh. h
Vuosilomasta				10,5
Viikkovapaasta				0,0
<u>Maksullisesta lomittaja-avusta</u>				0,0
Yhteensä				10,5

Tunnit yhteensä				86,9
-----------------	--	--	--	------

Bruttoarvo			mk/h	h	mk
			88,48	86,9	7692,1

Maksut	pv	h/pv	laskutet. h	mk/h	mk
Viikkovapaa, arki	0,3	4,58	2,00	23,00	46,1
Viikkovapaa, pyhäkorotus 50 %	0,1	4,58	0,46	11,50	5,3
Viikkovapaa, työllistämistunnit			0,00		0,0
Sijaisapu	0,3	4,58	2,00	18,81	37,7
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
<u>Maksullinen lomittaja-apu,</u>					
työllistämistunnit			0,00	38,24	0,0
täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					89,1

Arvo (= nettoarvo)					7603,1
---------------------------	--	--	--	--	--------

* yks. = viikkovapaassa mk/pv ja muissa mk/h, deflatoitu kuluttajahintaindeksillä v. 1996 hintatasoon

Arvio vuodelle 1997

Lomitustunnit		pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma		20,4	3,61	73,6
Sijaisapu		0,3	4,58	1,4
Maksullinen lomittaja-apu,	1.1. - 30.4.			
päivät tuettuun hintaan	0,0	0,0		0,0
lisätunnit tuettuun hintaan	0,0			0,0
täysi korvaus		0,0		0,0
Yhteensä				75,0
		mk/h	h	mk
Bruttoarvo		88,48	75,02	6637,6
		h	mk/h	mk
Maksut				
Sijaisapu		1,37	18,81	25,8
Sijaisapu, korotus 50 %		0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu,				
tuettuun hintaan		0,00	39,49	0,0
lisätunnit tuettuun hintaan		0,00	39,49	0,0
täysi korvaus		0,00		0,0
Yhteensä				25,8
Arvo (= nettoarvo)				6611,7

Liitetaulukko 8.5. Keskikokoisen kananmunantuotantotilan tyyppiyrittäjän lomituspalvelujen arvo.

Vuosi 1992

Lomitustunnit	pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma	21,7	4,11	89,2
Viikkovapaa	0,8	4,11	3,3
Sijaisapu	0,0		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus	0,0		0,0
Yhteensä			92,5

Bruttoarvo	mk/h	h	mk
	88,48	92,5	8182,2

Maksut	pv	laskutet. h/pv	h	mk/yks.*	mk
Viikkovapaa	0,8			163,06	130,4
Sijaisapu	0,0		0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,0		0,0
Yhteensä					130,4

Arvo (= nettoarvo) 8051,7

Vuosi 1996

Lomitustunnit	pv	h/pv	yht. h
Vuosiloma	20,3	4,11	83,4
Viikkovapaa	0,0		0,0
Sijaisapu	0,0		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus	0,0		0,0
Yhteensä			83,4

Työllistämistunnit	yht. h
Vuosilomasta	0,0
Viikkovapaasta	0,0
Maksullisesta lomittaja-avusta	0,0
Yhteensä	0,0

Tunnit yhteensä 83,4

Bruttoarvo	mk/h	h	mk
	88,48	83,4	7382,2

Maksut	pv	h/pv	laskutet. h	mk/h	mk
Viikkovapaa, arki	0,0		0,00		0,0
Viikkovapaa, pyhäkorotus 50 %	0,0		0,00		0,0
Viikkovapaa, työllistämistunnit			0,00		0,0
Sijaisapu	0,0		0,00		0,0
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, työllistämistunnit			0,00	38,24	0,0
täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					0,0

Arvo (= nettoarvo) 7382,2

* yks. = viikkovapaassa mk/pv ja muissa mk/h, deflatoitu kuluttajahintaindeksillä v. 1996 hintatasoon

Arvio vuodelle 1997

		pv	h/pv	yht. h
Lomitustunnit				
Vuosiloma		20,3	4,11	83,4
Sijaisapu		0,0	0,00	0,0
Maksullinen lomittaja-apu, päivät tuettuun hintaan	1.1. - 30.4.	0,0		0,0
lisätunnit tuettuun hintaan		0,0		0,0
täysi korvaus		0,0		0,0
Yhteensä				83,4
		mk/h	h	mk
Bruttoarvo		88,48	83,43	7382,2
		h	mk/h	mk
Maksut				
Sijaisapu		0,00		0,0
Sijaisapu, korotus 50 %		0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, tuettuun hintaan		0,00	39,49	0,0
lisätunnit tuettuun hintaan		0,00	39,49	0,0
täysi korvaus		0,00		0,0
Yhteensä				0,0
Arvo (= nettoarvo)				7382,2

Liite 9. Arvio tyyppiyrittäjien maksamista käyttäjämaksuista vuosina 1992, 1996 ja 1997

Liitetaulukko 9.1. Keskikokoisen maidontuotantotilan tyyppiyrittäjän käyttäjämaksut.

Vuosi 1992

	pv	laskutet. h/pv	h	mk/yks.*	mk
Viikkovapaa	4,4			93,56	411,7
Sijaisapu	10,6	6,00	63,60	7,56	480,8
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					892,5

Vuosi 1996

	pv	h/pv	laskutet. h	mk/h	mk
Viikkovapaa, arki	4,4	6,41	29,00	25,53	740,5
Viikkovapaa, pyhäkorotus 50 %	0,9	6,41	5,77	12,77	73,6
Sijaisapu	10,6	6,41	68,00	20,67	1405,5
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,00		0,00
Yhteensä					2219,6

Vuosi 1997

	pv	h/pv	h	mk/h	mk
Sijaisapu	10,6	6,41	67,95	20,67	1404,4
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, tuettuun hintaan	4,4	6,41	28,20	39,49	1113,8
täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					2518,2

* yks. = viikkovapaassa mk/pv ja muissa mk/h, deflatoitu kuluttajahintaindeksillä v. 1996 hintatasoon

Liitetaulukko 9.2. Suuren maidontuotantotilan tyyppiyrittäjän käyttäjämaksut.

Vuosi 1992

	pv	laskutet. h/pv	h	mk/yks.*	mk
Viikkovapaa	3,9			146,29	570,5
Sijaisapu	10,6	6,00	63,60	20,71	1317,2
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					1887,7

Vuosi 1996

	pv	h/pv	laskutet. h	mk/h	mk
Viikkovapaa, arki	3,9	7,41	29,00	36,00	1044,0
Viikkovapaa, pyhäkorotus 50 %	0,3	7,41	2,22	18,00	40,0
Sijaisapu	10,6	7,41	79,00	22,09	1745,0
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,00		0,00
Yhteensä					2829,0

Vuosi 1997

	pv	h/pv	h	mk/h	mk
Sijaisapu	10,6	7,41	78,55	22,09	1735,1
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, tuettuun hintaan	3,9	7,41	28,90	39,49	1141,2
täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					2876,3

* yks. == viikkovapaassa mk/pv ja muissa mk/h, deflatoitu kuluttajahintaindeksillä v. 1996 hintatasoon

Liitetaulukko 9.3. Keskikokoisen porsastuotantotilan tyyppiyrittäjän käyttäjämaksut.

Vuosi 1992

	pv	laskutet. h/pv	h	mk/yks.*	mk
Viikkovapaa	0,7			86,79	60,8
Sijaisapu	4,7	6,00	28,20	20,93	590,2
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					651,0

Vuosi 1996

	pv	h/pv	laskutet. h	mk/h	mk
Viikkovapaa, arki	0,7	6,64	5,00	21,50	107,5
Viikkovapaa, pyhäkorotus 50 %	0,0		0,00		0,0
Sijaisapu	4,7	6,64	32,00	19,62	627,8
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, täysi korvaus			0,00		0,00
Yhteensä					735,3

Vuosi 1997

	pv	h/pv	h	mk/h	mk
Sijaisapu	4,7	6,64	31,21	19,62	612,3
Sijaisapu, korotus 50 %			0,00		0,0
Maksullinen lomittaja-apu, tuettuun hintaan	0,7	6,64	4,65	39,49	183,5
täysi korvaus			0,00		0,0
Yhteensä					795,9

* yks. = viikkovapaassa mk/pv ja muissa mk/h, deflatoitu kuluttajahintaindeksillä v. 1996 hintatasoon

Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia (tiedonantoja)
Research Reports of the Agricultural Economics Research Institute

- No 217 Siikamäki, J. 1997. Torjunta-aineiden käytön vähentämisen arvo? Contingent valuation -tutkimus kuluttajien maksuhalukkuudesta. 89 s.
- No 218 Vihtonen, T. 1997. Eettiset tekijät ja arvostukset tuotantoeläinten kasvatuksessa ja kotieläintuotteiden kysynnässä. 62 s.
- No 219 Lempiö, P. 1997. Farm investments under uncertainty. 57 s.
- No 220 Kirjanpitoilijain tuloksia, tilivuosi 1995. 112 s.
- No 221 Forsman, S. 1997. Hintastrategiat ja hintakilpailukyky elintarvikealan maaseutuyrityksissä. 91 s.
- No 222 Maatalouden tuotantokustannukset Suomessa. 120 s.
Ala-Mantila, O. 1998. Maataloustuotteiden tuotantokustannukset viljelmämalleilla. s. 6-93.
Riepponen, L. 1998. Maidon, viljan ja sianlihan tuotantokustannukset kirjanpitoilijoilla. s. 94-120.
- No 223 Niemi, J. 1998. Agricultural trade relations between ASEAN and the EU. 82 p.
- No 224 Lehtonen, H. 1998. Suomen maatalouden alueellinen sektorimalli. Versio 1.0. 155 s.
- No 225 Lankoski, J. 1998. Linkages between agricultural trade and the environment. 79 p.
Lankoski, J. 1998. Agricultural trade liberalisation and environmental externalities. 7-31 p.
Lankoski, J. & Lehtonen, H. 1998. Agricultural policy reforms and environmental quality in Finland: a sector model application. 32-52 p.
Alanen, L. & Lankoski, J. 1998. Impacts of environmental protection on agricultural trade and competitiveness. 53-73 p.
- No 226 Forsman, S. & Aro, J. 1998. Elintarvikealan maaseutuyritysten keskeiset markkinointikanavat. s. 7-56.
Kupiainen, T. 1998. Elämystyyli elintarvikkeiden kuluttajasegmentoinnissa. s. 59-136.
- No 227 Haataja, K. 1998. Karjanlannan käytön kannattavuus. 107 s.
- No 228 Miettinen, M. 1998. Maatalouden verotus Saksassa. 187 s.
- No 229 Pietola, K., Lempiö, P. & Heikkilä, A-M. 1998. Kotieläinrakennusinvestointien kannattavuus ja maksuvalmius. 119 s.
- No 230 Ala-Orvola, L. (toim.). 1998. Käyttöomaisuuskirjanpidon uudistus kirjanpitoilijoilla. 73 s.
Ala-Orvola, L., Rantala, O. & Pietola, K. 1998. Käyttöomaisuuden arvostus- ja poistomenetelmän uudistus maatalouden kannattavuuskirjanpidossa. s. 7-23.
Valkola, J. 1998. Käyttöomaisuuden arvostus- ja poistomenetelmän muutoksen vaikutus kirjanpitoilijain tuloksiin. s. 24-73.

MAATALOUDEN
TALOUDELLINEN
TUTKIMUSLAITOS

ISBN 951-687-035-X
ISSN 1239-8799